

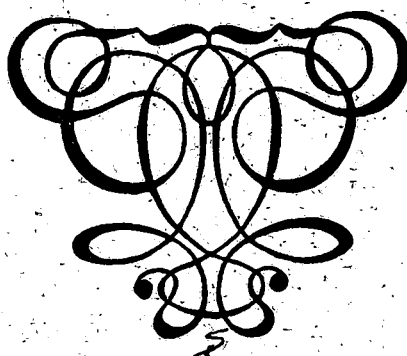
STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

FÖR

POLITIK · STATISTIK · EKONOMI

NY FÖLJD UTGIVEN AV

FAHLBECKSKA STIFTELSEN

INNEHÅLL

Halvar G. F. Sundberg, Ny fråga och nytt yrkande i kommunalrätten.
— Karl Arvid Edin, Bidrag till befolkningsstatistikens metodik. II. —
Birger Wedberg, Från riksrätterna. En efterskörd. — Översikter och
meddelanden: Krigsdömsstolarna och grundlagen. Av N. Herlitz, —
Den nya presslagen i Tyskland. Av R. Ekman. — Nationernas För-
bunds XIV. assemblée. Av J. H. Malling. — Statistiska föreningen i
Stockholm. Av F. Ånger. — Ansökningar om understöd från J. H.
Palmes fond. — Litteraturgranskningar: Edv. Thermanjus, Sveriges
politiska partier. Anm. av G. Hesselén. — H. Tingsten, Demokratiens
seger och kris. Den författningpolitiska utvecklingen 1880—1930.
Anm. av B. G. Cederström.

ÅRG. 36

DECEMBER 1933

HÄFT. 5

LUND · · STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFTS EXPEDITION · · LUND

DISTRIBUTÖR: C. W. K. GLEERUP

Lösnummer av detta häfte kostar kr. 3:50.

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT kommer att under nästkommande år liksom hittills innehålla dels vetenskapliga uppsatser i politik — ordet taget i sin äldre och mera omfattande bemärkelse — statistik och ekonomi, dels en avdelning översikter och meddelanden, avsedd att hålla läsaren à jour med vad som händer och skrives å hithörande områden, dels slutligen mera ingående granskningar av utkommande, framför allt svensk, men jämväl annan nordisk samt utländsk statsvetenskaplig litteratur. Tidskriften vill framträda som ett organ för vetenskaplig orientering och diskussion i de ämnen, vilka falla inom den angivna ramen.

Tidskriftens redaktion handhaves, under överinseende av Fahlbeckska Stiftelsens kollegium (professorerna FR. LAGERROTH, R. MALMGREN, S. WICKSELL, E. SOMMARIN, L. WEIBULL, G. CARLSSON och M. FIN NILSSON), närmast av professor MALMGREN som redaktionssekreterare och ansvarig utgivare, under medverkan av professor SOMMARIN (nationalökonomi), professor WICKSELL (statistik), professor A. BRUSEWITZ, Uppsala (litteraturgranskningar: politik) och docent EDV. THERMÆNIUS (översikter och meddelanden: politik).

Tidskriften utkommer som hittills i 5 häften om året, omfattande tillsammans minst 20 ark. Prenumerationspriset är 10 kr. pr år.

Prenumeration kan ske antingen genom bokhandel eller direkt hos »Statsvetenskaplig Tidskrifts Expedition, Lund» (ej hos redaktionen).

Eftertryck av tidskriftens artiklar och övriga innehåll utan angivande av källan förbjudes.

Lund i december 1933.

FAHLBECKSKA STIFTELSEN.

Av Skrifter utgivna av Fahlbeckska Stiftelsen har utkommit:

- I. SVEN HELANDER: Marx och Hegel. 1920. Pris kr. 4:—.
- II. CURT WEIBULL: Lübeck och Skånemarknaden. Studier i Lübecks pundtullsböcker och pundtullskvitton 1368—1369 och 1398—1400. 1922. Pris kr. 3:50.
- III. HALVAR G. F. SUNDBERG: Bidrag till frågan om besluts verkställbarhet enligt kommunallagarna. 1924. Pris kr. 3:—.
- IV. ISRAEL MYRBERG: Om tjänstemäns oavsättlighet. 1925. Pris kr. 5:—.
- V. ERIK LINDAHL: Arbetsdagens förkortning. 1925. Pris kr. 1:—.
- VI. HERBERT TINGSTEN: Konstitutionella fullmaktslagar i modern parlamentarism. 1926. Pris kr. 4:50.
- VII. CURT ROHTLIEB: Johan Fischerström. 1926. Pris kr. 1:50.
- VIII. BIRGER WEDBERG: Nådefrågor historiskt belysta. 1926. Pris kr. 2:75.
- IX. FREDRIK LAGERROTH: Indelnings- och grundskatteväsendets avveckling. Ett systemskifte inom svensk statshushållning. 1927. Pris kr. 8:—.
- X. GEORG ANDRÉN: Huvudströmningar i tysk statsvetenskap från tyska rikets grundläggning till 1900-talets början och deras förberedelse i 1800-talets tidigare politiska tänkande. 1928. Pris kr. 12:—.
- XI. FREDRIK LAGERROTH: Statsreglering och finansförvaltning i Sverige till och med frihetstidens ingång. 1928. Pris kr. 10:—.
- XII. GUNNAR BÖMGREN: Sekreta utsköttet 1723—1756. 1928. Pris kr. 4:50.
- XIII. GUSTAF OLSSON: Den indiska författningskrisen. 1929. Pris kr. 10:—.
- XIV. ERIK LINDAHL: Penningpolitikens mål. 1929. Pris kr. 3:—.
- XV. HERBERT TINGSTEN: Regeringsmaktens expansion under och efter världskriget. Studier över konstitutionell fullmaktstagstiftning. 1930. Pris kr. 7:—.
- XVI. ERIK LINDAHL: Penningpolitikens medel. 1930. Pris kr. 6:—.
- XVII. Studier över den svenska riksdagens kontrollmakt. Utgivna av Statsvetenskapliga Föreningen i Uppsala genom AXEL BRUSEWITZ. 1930. Pris kr. 12:—.
- XVIII. F. J. LINDERS: Bidrag till kännedomen om den kommunala beskattningen och vissa därmed sammanhängande ekonomiska och demografiska förhållanden i Sveriges landskommuner under åren 1918—1928. 1933. Pris kr. 6:—.

NY FRÅGA OCH NYTT YRKANDE I KOMMUNAL- RÄTTEN

AV DOCENT HALVAR G. F. SUNDBERG, STOCKHOLM

Är ett vid ett sammanträde väckt förslag att anse såsom en ny fråga eller såsom ett nytt yrkande? Detta spörsmål har betydelse därutinnan, att ett yrkande icke faller under kommunallagarnas regler om frågas väckande, bordläggning och beredning samt upptagande i kallelsen till sammanträdet.

Ett ärende kan hos de kommunala representationerna anhängiggöras allenast på vissa föreskrivna sätt. Skall ärendet omedelbart i följd av givna författningsbestämmelser av församlingen upptagas, såsom t. ex. förhållandet är med föreskrivna val, anhängiggöres det genom ärendets pålysning i föredragningslistan eller den om sammanträdet utfärdade kungörelsen. I övriga fall kan ärendet inkomma antingen genom remiss från offentlig ämbetsmyndighet eller genom framställning från nämnd eller styrelse eller annat kommunens administrativa organ eller ock genom motion inom kommunalrepresentationen — för huvudstadens vidkommande tillkommer interpellation, vilken dock ej kan föranleda beslut och därför här kan lämnas å sido.

Beträffande remisser finnas bestämmelser i LKS 23 §: »Stadsfullmäktige äro skyldiga att, efter sakens beskaffenhet, antingen meddela yttrande eller fatta beslut över alla de frågor, vilka blivit av högre myndighet eller av magistraten hänskjutna till dem.» Med högre myndighet torde avses icke allenast KB utan även andra statliga myndigheter.¹ I LLt 17 § 1 mom. stadgas, att rättighet att hos landsting väcka förslag tillkommer KB, samt att landstinget jämväl har att handlägga förslag, som av Kungl. Maj:t hänskjutits till landstinget. För landskommunerna finnes icke någon mot-

¹ RÅ ref. 36/1918, där regementsbefälhavare väckt förslag. Jfr även not. C 27/1913 (inkorporeringsfråga).

svarande bestämmelse, men KB:s befogenhet att ålägga dem att upptaga ärenden framgår av hans rätt att förordna om hållande av extra kommunalstämma (LKL 17 § 2 mom.). Remiss sker till avgörande, då beslutanderätten i frågan tillkommer kommunen, såsom fallet är, när magistraten till stadsfullmäktige remitterar en ansökning om efterskänkande av kommunalutskylder. Den kan vidare ske till yttrande, när myndigheten allenast önskar ett uttalande, t. ex. över ett författningsförslag. Remissen kan slutligen ske till kännedom, då kommunen skall underrättas om statsmyndighets beslut, exempelvis Kungl. Maj:ts fastställelse av en stadsplan; fastställelsen meddelas KB, som därefter överlämnar en avskrift av Kungl. Maj:ts brev till kommunen.

De kommunala nämnderna äro i regel genom särskilda författningsbestämmelser tillagda rätt att, var inom sitt område, anhängiggöra frågor hos kommunalrepresentationen. Sålunda äger fattigvårdsstyrelsen enligt fattigvårdslagen 10 § »att hos fattigvårdssamhället göra framställningar rörande de på samhällets beslut ankommande åtgärder, som fattigvårdsstyrelsen finner böra vidtagas för fattigvårdens ändamålsenliga ordnande och handhavande», och liknande föreskrift finnes i 2 § 1 mom. barnvårdslagen. Stadganden om rätt att hos vederbörande myndigheter »väcka de förslag och göra de framställningar», som anses påkallade, ingå i åtskilliga andra författningar, såsom LFS 41 §, lagen om skolstyrelse 5 §, hälsovårdsstadgan 5 §, brandstadgan 4 § 2 mom., byggnadsstadgan 5 § och polislagen 13 § 1 mom. Oavsett om sådan särskild bestämmelse finnes eller ej, synes emellertid enligt rättspraxis initiativrätt i primärkommunerna böra anses tillkomma varje administrativt organ inom dess ressort.¹ För landstings vidkommande gäller enligt LLt 17 § 1 mom., att sådan rätt tillkommer allenast tingets förvaltningsutskott. — Det är självfallet men må dock påpekas, att denna rätt att hos kommunalrepresentationen anhängiggöra frågor måste utövas av nämnden själv. Ett i en reservation vid en nämndframställning väckt förslag kan följaktligen icke vinna anhängighet genom att det t. ex. i form av protokollsutdrag åtföljer nämndframställningen. Eljest skulle ju en nämnd kunna mot sin vilja tvingas att väcka en fråga.

¹ Se RÅ ref. 13/1918 (drättselkammare), 54/1919 (affärsverksstyrelse).

Motionsrätt tillkommer medlem av vederbörande kommunalrepresentation ävensom naturligtvis den, som äger med förslagsrätt närvara vid organets överläggningar: »Ny fråga kan vid kommunalstämma väckas av envar röstberättigad», respektive »vid stadsfullmäktiges sammanträde av envar bland dem», föreskriva LKL 22 § och LKS 26 §. LLt 17 § 1 mom. tillägger medlem av landstinget rättighet att vid lagtima möte väcka förslag. Sistnämnda lag anger tydligt, att förslag icke må väckas av annan. Motsvarande stadgande finnes icke i de primärkommunala lagarna, men rättspraxis har dragit e-contrario-slutet: den rätt, som tillförsäkras representationernas medlemmar, äger icke annan. Förslag, som väckes annorlunda än genom motion av ledamot, har därför ansetts icke kunna upptagas till behandling hos stadsfullmäktige.¹ Vilja personer, som icke tillhöra stadsfullmäktige, eller enskilda sammanslutningar bringa en fråga under stadsfullmäktiges prövning, finnes därför icke någon annan utväg än att vidtala en ledamot av stadsfullmäktige att såsom egen motion upptaga framställningen eller ock att hos magistraten eller högre myndighet göra framställning om ärendets remitterande till stadsfullmäktige.²

¹ Se RÅ ref. 41/1913, not. C 212/1913.

² Hagman, Sveriges kommunallagar, 2:a uppl., sid. 281. Riktigheten av den begränsning av formerna för ärendes anhängiggörande, som sålunda i praxis iakttages, har blivit bestridd. Sålunda anser Reuterskiöld, att även en ansökan eller anmälan, gjord av en till representationen icke hörande person, bör kunna av fullmäktige upptagas. Han erinrar mot praxis, »att syftet med föreskrifterna i nämnda paragrafer (dåvarande KFS §§ 36 och 37) är att ålägga stadsfullmäktige såsom en skyldighet att behandla alla på där nämnt sätt väckta frågor, men att det ingalunda därmed är sagt, att de skulle sakna även rätt att behandla annorledes väckta frågor, om de så funne för gott». »Det riktiga är sålunda», enligt Reuterskiöld, »att formell anhängighet utan tvivel uppstår genom ansökan och i vissa fall möjligen även anmälan, och att förty stadsfullmäktige skola behandla även sålunda väckta frågor, såvida ej särskilt förslag framställs och bifalles att icke upptaga frågan: anhängigheten kan, med andra ord, i detta fall upphöra utan realbeslut, men beslut erfordras i varje fall.» (Statsregementet, sid. 282.) Senare har Reuterskiöld något modifierat sin ståndpunkt, i det han ansett, att av utomstående väckt förslag icke kan upptagas, utan att ledamot av stadsfullmäktige det yrkar, vilket yrkande emellertid icke behöver ske i form av motion: »Yrkar någon fullmäktig på prövning därav, behöver han icke tillika förklara sig väcka detsamma såsom någon sin motion och därmed stå för innehållet, utan bör ärendet ändock på detta yrkande upptagas». (Sveriges grundlag, sid. 906.) Det vill synas, som om goda skäl kunna anföras för Reuterskiölds ståndpunkt. Att stadsfullmäktige äro *skyldiga*

Beträffande motionsrätten i kommunalfullmäktige finnas icke några föreskrifter. Enligt LKL 41 § skall vad i 22 § är stadgat för kommunalstämma äga motsvarande tillämpning med avseende å kommunalfullmäktige. Sistnämnda lagrum tillägger envar röstberättigad rätt att väcka fråga vid stämma. I ett rättsfall från 1920 synas tre ledamöter av regeringsrätten hava ansett förslagsrätt hos kommunalfullmäktige enligt då gällande kommunalförordning böra tillkomma även annan än fullmäktiges medlemmar, varemot två ledamöter ville tillämpa samma princip, som upprätthållits i fråga om stadsfullmäktige.¹ LKL:s tydliga uttryck »motsvarande tillämpning», vilket saknades i KFL, synes emellertid icke gärna kunna innebära annat än att motionsrätten, vilket dessutom synes ligga i dess begrepp, blott tillkommer organets ledamöter.

I landstingen äro för väckandet av förslag givna särskilda föreskrifter jämväl med avseende å tiden och formen. Förslag skall vara skriftligen uppsatt och, om det väckes av KB eller medlem av tinget, senast den 1 augusti avlämnas till tingets expedition; för förvaltningsutskottet är senaste tidpunkten fjorton dagar före bör-

upptaga en motion behöver icke nödvändiggöra slutsatsen, att de äro *förbjudna* upptaga annat än motioner; det räcker för e-contrario-slutet, att de icke äro skyldiga, d. v. s. hava *frihet* att besluta. Ett visst stöd härför finnes i äldre praxis (jfr W. 100, 539). En ansökning om efterskänkande av kommunalskatt kan ju beviljas av stadsfullmäktige; varför skall då ej enskild skattskyldig kunna göra sådan ansökning? Motsvarande egendomlighet föreligger i fråga om befrielse från nöjesskatt enligt kungl. förordningen den 30 maj 1919, 2:2 §. Nekar man även i dylika fall den enskilde ansökningsrätt, blir följden allenast, att han antingen söker få ansökningen framförd såsom motion eller vänder sig med sin ansökning till magistraten eller i Stockholm överståthållarämbetet, vilken myndighet då alltid torde utan prövning remittera den till stadsfullmäktige för avgörande. Vinsten av en sådan omväg ter sig rätt problematisk. Å andra sidan kan ju praxis' ståndpunkt utgöra en om ock som synes ganska svag garanti mot att representationen besvärmas med dödfödda förslag.

¹ RÅ not. SO 102/1920. Jfr även ref. 23/1921, där ett av kommunalfullmäktige i en socken gjort principuttalande, att endast fullmäktige skulle anses äga motionsrätt, undanröjdes. I besvären anfördes, att då alla röstberättigade ägde väcka förslag å kommunalstämma, borde de även kunna göra det hos kommunalfullmäktige. Regeringsrätten kringgick problemet: fråga om rätt att hos kommunalfullmäktige väcka förslag borde bedömas med ledning av de i KFL givna stadgandena; kommunalfullmäktige ägde väl att, då fråga förekomme om utövande av sådan rätt, besluta om tillämpning av berörda stadganden men däremot icke att, på sätt som i förevarande fall skett, i ämnet meddela allmän föreskrift.

jan av landstingets möte. Landstinget har emellertid viss möjlighet att medgiva upptagande av fråga, som väckts senare, dock sist mötets första dag. Ett allmänt undantag från dessa regler gäller emellertid — utom för kungl. remisser — för fråga, som »härlleder sig från och står i sammanhang med förut i behörig ordning väckt förslag».

Sedan en fråga blivit anhängig, skall densamma beredas. Beredningstvånget åsyftar att skapa garanti för att det blivande beslutet i ärendet skall bygga på en tillräcklig insikt om vad frågan egentligen gäller. För detta ändamål skall ärendet vara av därtill kompetenta organ utrett och klarlagt. I följd härav får detsamma icke av representationen avgöras, innan utlåtande erhållits från det kommunens administrativa organ, till vars ressort frågan hör. Berör ärendet flera nämnder, måste yttrande inhämtas från samtliga. Sålunda föreskriver LKL 20 §: »De ärenden, som företagas till avgörande å kommunalstämma, skola förut vara vederbörligen beredda av kommunalnämnden eller annan kommunalstyrelse, nämnd eller beredning, dit ärendet efter sin beskaffenhet hör, eller av en eller flera särskilt för sådan beredning utsedda personer». Liknande stadgande innehålla LKS 24 § och LFS 17 §. Dessutom skall tillfälle beredas till en centralberedning genom kommunens förnämsta beredningsorgan: »Innan ärende, som beretts annorledes än av drättskammaren eller allmänt beredningsutskott, företages till avgörande av stadsfullmäktige, skall tillfälle lämnas kammaren eller utskottet att avgiva yttrande däröver». Motsvarighet till detta i LKS 24 § ingående stadgande finnes i LKL 20 § och LFS 17 §, där kommunalnämnden, respektive kyrkorådet eller skolrådet, tillförsäkrats samma centralställning. Undantag från beredningstvånget föreligger blott i fråga om val samt beträffande ärende, »som fordrar skyndsam handläggning och icke avser utgift eller anskaffande av medel därtill eller avhändande av kommunen tillhörig egendom eller efterskänkande av någon kommunens rättighet». — För landstings vidkommande finnes även beredningstvång: »Ej må annat ärende än val företagas till avgörande, innan det under landstingets möte blivit av utskott berett; såvida icke landstinget på därom framställt yrkande enhälligt annorlunda beslutar» (LLt 31 §).

Trenne omständigheter äro härvid att iakttaga. Den första är, att ett förslag, som i form av motion väckes inom representationen, skall genom beslut av denna överlämnas till beredning; beredning utan sådant särskilt remissbeslut anses icke motsvara lagens bestämmelser.¹ Detta framgick tydligen av KFS § 36, varest stadgades, att det väckta förslaget skulle »för utredning överlämnas» till vederbörande beredningsorgan. Någon ändring härutinnan torde emellertid 1930 års kommunallagsrevision ej hava åsyftat. Den andra omständigheten, för övrigt sammanhängande med vad nu anförts, är, att beredningen skall avse själva det väckta förslaget; att saken av annan grund varit föremål för utredning, är sålunda icke tillfyllest.² Slutligen är att iakttaga, att det beredande organet måste själv utlåta sig över förslaget. Endast i den mån så skett, kan föreskriven beredning anses vara förhanden; ett uttalande i en reservation vid beredningsorganets utlåtande gör sålunda icke tillfyllest.³

Beredningstvånget kompletteras i primärkommunerna genom bordläggningstvånget eller förbudet mot omedelbart avgörande av väckt fråga. Bordläggningstvångets syfte är dels att förekomma överrumplingar, dels att skapa tid för beredningsskyldighetens fullgörande. Bordläggningstvånget uttryckes genom LKL 22 § och motsvarande stadgande i LKS och LFS: »Ny fråga kan vid kommunalstämma väckas . . . men må icke avgöras förrän vid annan stämma samt efter vederbörlig beredning och kallelse». Detta bordläggningstvång är ovillkorligt och gäller sålunda även, om ärendet funnits upptaget i kallelsen och undergått föreskriven beredning. Bordläggningstvånget är emellertid av inskränkta omfattning än beredningstvånget. Det är nämligen allenast motioner, som icke få avgöras vid det sammanträde, vid vilket de väckas.⁴ För landstings vidkommande saknas direkt motsvarighet till bordläggningstvånget; då emellertid enligt LLt 17 § 1 mom. alla andra förslag än kungl. remisser skola ingivas avsevärd tid i förväg eller undantagsvis, efter tingets särskilda medgivande, senare men dock alltid

¹ Se RÅ ref. 13/1913, C 191/1917.

² Jfr RÅ ref. 65/1913.

³ RÅ ref. 9/1926.

⁴ Annan mening har i fråga om nämndframställningar uttalats av Björling, i Sv. stadsförb. tidskr., 1912, sid. 149 ff.; denna mening har dock ej i praxis följts, se RÅ ref. 54/1919.

sist första dagen av landstingets möte, blir, i kombination med beredningstvånget, resultatet i huvudsak detsamma. För förslag, som härleder sig från och står i sammanhang med förut väckt förslag, kommer dock något bordläggningstvång ej att förefinnas i vidare mån än dylikt framgår såsom beredningstvångets resultat.

De ärenden, som skola förekomma vid kommunalrepresentationens sammanträden, måste, enligt LKL 22 § och motsvarande stadgande i övriga lagar, finnas angivna i kallelsen till sammanträdet. Denna skall nämligen innehålla »bestämd uppgift» om överläggningsämnet (LKL 19 §). Regeln är för landskommun och kyrkoförsamling ovillkorlig, varemot i stadsfullmäktige enligt LKS 26 § andra stycket undantag så till vida kan ske, att fråga, som fordrar skyndsam handläggning, kan väckas och avgöras vid ett och samma sammanträde — liksom naturligtvis, om den redan är väckt, företagas till omedelbart avgörande — därest fullmäktige genom enhälligt beslut medgiva upptagandet; däremot behöver enhälligheten icke omfatta beslutet i ärendet. Undantagsbestämmelsen innebär icke tillika någon särskild dispens från beredningstvånget och gäller i så måtto ej heller motioner, att dylika enligt LKS 26 § tredje stycket aldrig kunna undantagas från bordläggningstvånget. I fråga om landsting finnes en viss motsvarighet i den föredragningslista, som enligt LLt 17 § 2 mom. minst åtta dagar före mötet skall tryckas och utdelas; denna lista äger dock ej samma avgörande rättsliga betydelse som kallelserna i primärkommunerna. För frågor, som härleda sig från och stå i sammanhang med förut i behörig ordning väckt förslag, saknar stadgandet ock betydelse.

Nu angivna regler om sättet för väckande av fråga, beredningstvång, bordläggningstvång och upptagande i kallelsen gälla icke yrkanden. Ett yrkande är ett i det beslutande organet framställt förslag till beslut. Yrkande kan göras av den, som är medlem av organet eller äger övervara dess överläggningar med rätt att framställa förslag. Ett yrkande kan avse bifall till eller avslag å ett väckt förslag, eller bifall till eller avslag å ett beredningsvis framkommet förslag i frågan eller slutligen bifall till det väckta eller beredningsvis framkomna förslaget med visst tillägg till eller viss ändring av samma förslag.

Den omständigheten, att vid behandlingen av ett ärende ett yr-

kande göres, är icke tillräcklig grund, att detsamma skall kunna av ordföranden proponeras. Under formen av ett yrkande kunna tydligen framkomma nya frågor, för vilka reglerna om anhängigörandets former, beredningstvång, bordläggningstvång och kungörande gälla. Avgörande för bedömandet av, huruvida ett förslag innehåller en ny fråga eller allenast ett nytt yrkande, är om förslaget håller sig inom ramen av det under behandling varande ärendet. Detta bedömande ankommer å ordföranden. Medan frågan, om proposition skall vägras å ett yrkande, som av någon anledning anses lagstridigt, skall av ordföranden hänskjutas till församlingens eget bedömande, därest någon medlem det begär,¹ har alltså ordföranden att på egen hand avgöra, om förslaget innehåller en ny fråga eller nytt yrkande. Han intager därvid ställningen av garant för de frånvarandes rätt, och han har förty att under ämbetsansvar själv taga ståndpunkt. Han kan icke undandraga sig ansvaret genom att överlämna frågan till församlingen, tvärtom torde ett dylikt hänskjutande vara att anse såsom tjänstefel. Mot ordförandens vägran att upptaga förslaget finnes icke någon appell; har han däremot medgivit förslagets behandling, står naturligtvis vägen öppen för den missnöjde att överklaga församlingens beslut i anledning av detta förslag.

Vid en undersökning av rättspraxis finner man, att de rättsfall, vilka gällt spörsmålet, om ett visst förslag kunnat vid ett sammanträde bifallas såsom icke upptaget i den om sammanträdet utfärdade kungörelsen, endast i begränsad omfattning tjäna att belysa problemet ny fråga eller nytt yrkande. I kallelsen måste nämligen enligt sakens natur varje ärende angivas ytterst summariskt, och de krav på mera distinkt utformning, som kunna uppställas i fråga om väckta förslag, kunna därför icke här iakttagas. Den i kallelsen åt frågan givna rubriceringen har allenast den betydelsen, att det icke är tillåtet »att fatta beslut i ett ärende, vars företagande de i kungörelsen angivna frågor icke kunna sägas givit anledning att vänta».² Kan däremot beteckningen av ärendet anses rymma det nya förslaget, möter med hänsyn till kallelsen icke något hinder

¹ Stadgande härom finnes blott i LLt 33 § 1 mom. tredje stycket, men är allmängilligt.

² Hammarskjöld, Kommunallagarna, 10:e uppl., sid. 33.

mot dettas upptagande vid sammanträdet. Denna princip har stundom i regeringsrättens utslag angivits på det sätt, att det nya förslaget säges hava »stått i sådant samband» med det i kallelsen omnämnda ärendet, att beslut angående förslaget därför kunnat fattas.¹ Det återgivna uttrycket erinrar, som synes, påfallande om stadgandet i LLt 17 § 1 mom., att förslag, som »härleder sig från och står i sammanhang med förut i behörig ordning väckt förslag», kan upptagas utan hinder av att det ej väckts på eljest föreskrivet sätt. Dylika förslag utgöra emellertid just nya frågor, vadan i utslagens anförda ordalag synes ligga ett konstaterande av att det till behandling upptagna nya förslaget varit att anse såsom en ny fråga och icke såsom allenast ett nytt yrkande.

Även i övrigt låter det sig knappast göra att ur rättspraxis draga några bestämdare regler, vilka kunna tjäna till kriterium vid bedömandet av om ett visst förslag skall anses såsom ny fråga eller nytt yrkande. Några hållpunkter synes likväl en gruppering av rättsfallen kunna erbjuda — att de sålunda bildade grupperna ingalunda äro i förhållande till varandra fast avgränsade utan tvärtom flyta över i varandra är självfallet.

Det framgår av flera utslag, att förslag, innebärande en större eller mindre utvidgning av den väckta frågan, är att anse såsom nytt ärende och sålunda underkastat härför gällande regler. Då alltså den om en kommunalstämma utfärdade kungörelsen såsom överläggningsämne upptagit fråga om gatubelysning inom S. samhälle, ansågs stämman icke hava ägt att jämväl fatta beslut om inköp av en lykta att uppsättas vid kommunens utanför samhället belägna folkskola.² Ett annat fall: Sedan skolråd i statförslag för år 1918 upptagit visst belopp för löneförbättring åt lärarpersonalen under 1917, har kyrkostämman beslutat dylik löneförbättring jämväl för år 1918 och i följd därav höjt berörda belopp; detta beslut upphävdes.³ Vidare må erinras om detta rättsfall: Vid behandlingen av utgifts- och inkomststaten yrkades, att hundskatten skulle höjas från dittillsvarande 5 kronor till 10 kronor; förslaget betraktades såsom ny fråga.⁴ Slutligen torde böra nämnas följande utslag: I

¹ Se RÅ not. C 142/1912, E 80/1915, C 57/1916.

² RÅ not. C 124/1913.

³ RÅ ref. 93/1918.

⁴ RÅ ref. 94/1914.

motion vid ett landsting hade förslag väckts om anslag med 150,000 kronor för vissa arbetslöshetsändamål; tingets allmänna utskott föreslog i stället, att tinget skulle ställa 200,000 kronor till förfogande för räntefria lån åt kommuner att användas för dylika ändamål samt anslå 12,000 kronor för täckande av ränteförlusten under första året; detta förslag ansågs hava föranletts av och äga sammanhang med motionen, varför anförda besvär ogillades.¹ Av utslagets motivering, som återgiver ordalagen i LLt 17 § 1 mom., synes framgå, att förslaget funnits i själva verket utgöra en ny fråga, ehuru av sådan beskaffenhet att den enligt anförda lagrum fick av landstinget upptagas.

Såsom en annan grupp av rättsfall kunna de betraktas, där i samband med behandlingen av ett ärende förslag framställts om beslut i en ny, förut ej väckt fråga; det hade med andra ord, om man tänker på anslagsbeviljande, gällt icke ett högre utan ett nytt anslag. Ett fall av denna typ är följande: I sammanhang med antagandet av utgifts- och inkomststat hade i detsamma uppförts en ny post, avseende ersättning för ett för kommunens räkning utfört uppdrag; beslutet upphävdes.² Andra fall äro dessa: En pastoratsstämma hade sammankallats för avgivande av förslag å lämplig plats, som pastoratet vore villigt upplåta till prästgård; därvid beslöts även att anvisa medel till anskaffande av kartor m. m.; i denna del upphävdes beslutet.³ — En kyrkostämma, sammankallad för beslut om ordnandet av undervisningen vid en folkskola, beslöt i enlighet med skolrådets förslag, att skolan skulle repareras samt om- och tillbyggas; ävensom att medel härför skulle utgå ur årets stat; också detta beslut ansågs gå utöver kungörelsen.⁴ — En annan kyrkostämma fattade vid behandling av ärende om inrättande av ny lärarbefattning tillika beslut att till denna transportera en lärarinna; beslutet ansågs avse ny fråga.⁵ — En kommunalstämma beslöt i samband med val av kommunalnämnd att nedsätta ledamots-

¹ RÅ not. S 125/1928.

² RÅ not. C 146/1915. Jfr not. E 155/1924, där det nya förslaget både väckts och beretts, ehuru det ej särskilt omnämnts i kallelsen.

³ RÅ not. E 163/1929.

⁴ RÅ not. E 132/1922.

⁵ RÅ not. E 240/1913.

antalet i nämnden; då denna senare fråga ej angivits i kungörelsen, upphävdes beslutet.¹

En tredje grupp utgöra de fall, där en kommunalrepresentation till behandling upptager ett förslag, som i själva verket rör en annan fråga än den under handläggning varande. Ett exempel därpå utgör detta: En kyrkostämma, sammankallad för behandling av ett förslag om indragning av småskolan i F. och upprättande av fast småskola av formen litt. B 1 i V., biföll ett vid stämman väckt förslag att i stället å förstnämnda ort inrätta en fast mindre folkskola av formen litt. D 1; beslutet upphävdes.² — Ett annat fall är följande: Ett skolråd hade framlagt förslag till omorganisation av en mindre folkskola i P. till folkskola av 2:a B-formen m. m. Kyrkostämman uttalade sig för en annan lösning, innebärande överflyttning av de fyra högre klasserna i P. till skolan i F. och skjutsbidrag till barnens föräldrar. Skolrådet framlade då nytt förslag i viss anslutning härtill. Sedan kallelse utfärdats till kyrkostämma för beslut med anledning av skolrådets förslag angående skjutsbidrag, beslöt stämman att godkänna skolrådets första förslag. Beslutet undanröjdes såsom icke överensstämmande med kungörelsen, ehuru frågan var både väckt och beredd.³

I angivna fall hava de framställda förslagen betraktats såsom nya ärenden, vilka i följd av reglerna om frågas väckande, beredning, bordläggning och upptagande i kallelsen ej kunnat bliva föremål för beslut. Ett förslag, vilket icke innebär en utvidgning av den föreliggande frågan och icke heller en ny eller annan fråga än denna, torde vara att anse såsom allenast ett nytt yrkande. Detta är naturligtvis i första hand fallet med varje yrkande, som kan betecknas såsom ett partiellt avslag å den väckta frågan, t. ex. då en kyrkostämma vid beviljande för ett år av dyrtidstillägg åt lärarpersonalen såsom villkor tillade, att eventuellt dyrtidstillägg från staten under samma tid skulle tillfalla skolkassan.⁴ Ett yrkande kan vidare åsyfta en jämkning i ett redan föreliggande förslag, men inom dettas ram. Såsom exempel härå må nämnas ett förslag, av-

¹ RÅ not. S 214/1929. Jfr E 80/1909 (borttagande av villkor för ålders-tillägg).

² RÅ not. E 124/1922.

³ RÅ not. E 95/1928, jfr E 14/1924.

⁴ RÅ not. E 108/1921.

seende tillfälligt bidrag åt en kyrkodörrvaktare för sjukvård; ett beslut om gratifikation ansågs då falla inom ramen.¹ Av liknande typ synes vara ett par mål, där i utslaget förklarats, att »den fråga, vilken avgjorts genom klandrade beslutet, framgått såsom resultat av överläggningen i ärende», som i laga ordning upptagits. I det ena fallet gällde det ett anslag till en upplysningskurs i en närbelägen stad, anordnad av centralförbundet för nykterhetsundervisning; fullmäktige beslöte i stället att anslå samma belopp till nykterhetsundervisning i kommunen.² I det andra avsåg frågan anslag till en idrottsförening för anordnande av en skridskobana samt fritt lyse och fritt vatten till samma bana; fullmäktige beslöte i stället att lämna fritt vatten samt att framdraga belysningsledning och åtaga sig att betala strömpriset.³ — Såsom yrkande kunna vidare betraktas alla förslag, som avse, att representationen skall besvara den uppställda frågan på annat sätt än tidigare föreslagits, blott svaret icke innebär, att man går utöver den väckta frågans ram och sålunda innehåller mera än ett blott svar på frågan. Om alltså förslaget avser avbetalning å ett lån, kan församlingen besluta att i stället förnya lånet.⁴ Då förslag väckts, att en ekonomisk räddningsaktion skulle äga rum till förmån för ett kommunägt järnvägsföretag, så kunde »den omständigheten, att stadsfullmäktiges överklagade beslut i frågan avveke från drätselkammarens förslag beträffande det sätt, på vilket staden skulle inskrida till betryggande av järnvägsdriftens upprätthållande», icke göra beslutet olagligt.⁵ Och därest förslag föreligger om ett anslag att utgå av lånemedel, finnes icke något hinder att i stället bifalla ett yrkande om anslagets täckande med skattemedel⁶; däremot synes det icke möjligt att anse en ändring i motsatt riktning, d. v. s. från skattemedel till lånemedel, ligga inom frågans ram, då ett låneanslag innebär en tyngre belastning av kommunens ekonomi och förslaget därom sålunda en utvidgning av frågan.

¹ RÅ not. E 56/1927.

² RÅ not. S 231/1928.

³ RÅ not. S 232/1930.

⁴ RÅ not. E 172/1916.

⁵ RÅ ref. 102/1910.

⁶ RÅ not. E 103/1931.

I riksdagspraxis, där problemet ny fråga och nytt yrkande jämväl möter,¹ tillämpas för avgörande av om ett förslag ligger inom ärendets ram den regeln, att yrkande, som avser ett högre belopp än det, som föreslagits i kungl. proposition, i motion eller av initiativberättigat utskott, anses såsom ny fråga och alltså avvisas, medan yrkande om lägre belopp, än sålunda föreslagits, kan i kamrarna framställas. Anträffade rättsfall giva icke någon ledning för bedömande av om en liknande princip bör iakttagas i kommunalrätten.² En sådan regel synes emellertid vara ur flera synpunkter lämplig att tillämpa även inom kommunalrepresentationerna. I första hand må framhållas beredningssynpunkten. Gäller en fråga ett anslag av 100,000 kronor till ett ändamål, måste beredningen antagas hava avsett icke blott avslag, eller beloppet 0, och hela beloppet, eller 100,000 kronor, utan jämväl hela skalan av belopp mellan 0 och 100,000 kronor. Varje förslag, avseende lägre belopp än 100,000 ligger därför både inom den väckta frågans och beredningens ram. Däremot har man vid beredningen icke haft anledning att överväga svaret på annat än det som frågats, d. v. s.: skall 100,000 kronor beviljas för angivna ändamål? Varje belopp över 100,000 utgör en utvidgning av frågan och ligger därför logiskt utom ramen. Framför allt talar emellertid till anförda regels förman, att den är enkel och klar. Ett rent diskretionärt bedömande av spørsmålet ny fråga eller nytt yrkande är alltid för ordföranden en oangenäm uppgift. Hur han än handlar, riskerar han angrepp, för formalism från ena sidan, för slapphet från den andra och för bristande opartiskhet från båda sidorna. Ett formellt kriterium har då ett icke ringa värde, enär det utesluter varje sken av godtycke. Något hinder mot regelns upprätthållande i kommunal praxis synes icke. regeringsrättens praxis innehålla.

Sämmanfattas det anförda, gäller sålunda i allmänhet för en ny fråga följande: För det första måste den vara i stadgad ordning väckt. För det andra skall den hava undergått föreskriven beredning. För det tredje skall bordläggningstvånget hava iakttagits. Och

¹ Malmgren, Sveriges författning, I, sid. 400 f.

² I RÅ not. E 80/1910 har en kyrkostämma höjt kyrkodörrvaktarens lön från 200 kronor, som kyrkorådet föreslagit, till 300 kronor; av not. E 43/1909 synes emellertid kunna framgå, att den väckta frågan icke varit begränsad till 200 kronor.

för det fjärde skall den hava funnits upptagen i kallelsen till sammanträdet. Väckande utan beredning är icke tillfyllest. Icke heller beredning utan väckande. Bordläggning fordras ytterligare i vissa fall. Väckande, beredning och bordläggning räcka emellertid ej, där frågan ej upptagits i kallelsen.

BIDRAG TILL BEFOLKNINGSSTATISTIKENS METODIK

AV DOCENT KARL ARVID EDIN, STOCKHOLM

II.

Min andra studie behandlar *Den utomäktenskapliga yrkesfruktsamheten i Stockholm åren 1920/21*.

I en uppsats i tidskriften *Barn och Ungdom*, årg. 1928, betitlad *Den utomäktenskapliga fruktsamheten i Stockholm folkräkningsåret 1920 och barnens öder fram till skoldåldern*, har jag, med användande av identifieringsmetoden, sökt få fram bästa möjliga konformitet mellan folkräkningens ålderstabeller för ogifta kvinnor födda 1881/1905 (skrivna i Stockholm den $^{31}/_{12}$ 1920), uppdelade dels efter yrke, dels i stockholmsfödda resp. ej stockholmsfödda, och 1920 års födelseboksutdrags på samma sätt uppdelade ogifta barnaföderskor. Resultatet beträffande yrkesuppdelningen återges i uppsatsens tab. 1 (sidd. 6/7) — hela antalet barnaföderskor i åldern 15/40 år jämte motsvarande fruktsamhetstal för varje yrkesgrupp har insatts i efterföljande tab. 1 (sid. 411) — varvid särskilt må observeras, att endast *de* barnaföderskor, som i folkräkningsmaterialet kunnat identifieras som ogifta, medtagits i tabellen. Som ytterligare illustration på detta tabellmaterials speciella svagheter anför jag (sid. 8) ungefär följande:

»När man, som här är fallet, sätter årskullen barnaföderskor närmast *före* folkräkningsdaton i relation till motsvarande kvinnofolkmängd, kan man icke vänta att få resp. yrkens speciella *grossessrisker* belysta, vilket väl skulle ha varit det mest intressanta. I folkräkningsmaterialets olika yrkesgrupper påträffar man nu barnaföderskorna först *efter* nedkomsten — bortemot hälften minst sex månader senare — och kommer sålunda att i stor utsträckning vid jämförelsen beträffande yrkesfruktsamheten nödgas taga hänsyn till *den utomäktenskapliga nedkomstens betydelse ur yrkesväxlingens synpunkt*. I många fall äro de nya yrkena kanske rent av att be-

trakta som tillfälliga tillflyktsyrken. — — — Hade även årskullen för 1921 kunnat göras till föremål för liknande studium, skulle yrkesbilden säkerligen ha blivit en helt annan än för 1920. *De bägge årsbilderna skulle på ett intressant sätt ha kompletterat varandra.*»

»Om exempelvis ett visst yrke i förhållande till andra yrken *bägge* åren komme att uppvisa höga, och ungefär lika höga, fruktsamhetstal, vore detta förhållande att anse som ett tecken på stark grossessrisk *utan* starkare avgång från yrket i samband med nedkomsten. Ett typiskt sådant yrke är säkerligen *tjänarinnor hos arbetare* (rad 1 i tabellen), vilka i stor utsträckning torde leva i fast förbindelse utan formellt giftermål (i varje fall icke förrän efter ett eller ett par barns födelse).»

»Blir fruktsamhetstalet åter relativt *högt* för 1921 i förhållande till för 1920, skulle detta tyda på *relativt stark avgång från yrket* i samband med nedkomsten. Hit hör förmodligen gruppen *tjänarinnor hos de högre klasserna* (rad 3), av vilka väl många få lämna sin plats så snart grossessen blivit bekant, utan att omedelbart kunna få liknande ny plats. — Inom sådana *obestämda yrken* återigen som ammor, understödstagare, f. d. yrkesutövare, yrkesverksamma utan angivet yrke (raderna 16/18) samt *tjänarinnor utan anställning* (rad 2) torde i ej ringa mån inrymmas sådana kvinnor, som lämnat sina platser emedan de fått barn, och torde de därför kunna förväntas uppvisa *låga fruktsamhetstal för 1921 i jämförelse med för 1920*, för vilket år de uppvisa relativt höga tal.»

Den undersökning av de ogiftas grossessrisk under året 1921, vars resultat meddelats i efterföljande tab. 1, tycks mycket riktigt visa, att dessa antaganden haft gott fog för sig.

Jämförelsen mellan nedkomstsiffrorna (och fruktsamhetstalen) för de bägge kalenderåren (koll. 10 och 16) för de olika yrkena måste emellertid kommenteras med största försiktighet, då identifieringsproceduren — såsom redan antytts — betyder något helt annat för den föderskekull, som identifieras i ett material förlagt till observationsperiodens slutpunkt, än för den kull, för vilken det bildar observationsperiodens utgångspunkt (yrkena under grossessen, ja ända till 3 månader före dess inträdande). Det karakteristiska för det föreliggande materialet är ju just, att varje hållbar utgångspunkt för ett säkert bedömande av de ogifta kvinnornas yrkesväx-

Tab. 1. (5). Den utomäktenskapliga yrkesfruktsamheten år 1921 resp. 1920 för ³¹/₁₂ 1920 i Stockholm bosatta ogifta kvinnor under 40 år, enligt identifieringsmetoden.

	Yrkesgrupper	Folkmängd					Antal i folkräkningsmaterial identifierade föderskor 1921					Fruktsamhetstal, barnaföderskor i ‰ av folkmängden					Antal barnaföderskor 1920	Fruktsamhetstal ^{0/00}	
		15/20 år	20/25 år	25/30 år	30/40 år	15/40 år	15/20 år	20/25 år	25/30 år	30/40 år	15/40 år	15/20 år	20/25 år	25/30 år	30/40 år	15/40 år			
1	Tjänarinnor hos arbetare; 0803 ¹	102	154	149	285	690	7	19	13	23	62	69	123	87	81	90	69	100	1
2	» utan uppgiven anställning; 0810	640	1,300	889	900	3,729	31	82	36	19	168	48	63	40	21	45	269	72	2
3	Övriga tjänarinnor; 0800/02; 0804/08; 0811	2,536	4,450	3,381	3,992	14,359	61	180	103	41	385	24	40	30	10	27	231	16	3
4	1/3. Samtliga tjänarinnor.....	3,278	5,904	4,419	5,177	18,778	99	281	152	83	615	30	47	34	16	33	569	30	4
5	Sömmerskor; 5540.....	365	941	952	1,383	3,641	10	33	13	10	66	27	35	14	7	18	62	17	5
6	Övriga textilarbeterskor; 5500/30; 5541/42 ...	278	368	424	496	1,566	9	12	10	7	38	32	33	23	14	24	39	25	6
7	Tobaksarbeterskor; 4550.....	175	422	221	176	994	15	22	10	3	50	86	52	45	17	50	50	50	7
8	Kartong- o. bokbinderiarbeterskor; 3510.....	411	366	179	152	1,108	6	13	2	2	23	15	36	11	13	21	30	27	8
9	Övriga industriarbeterskor.....	1,005	1,195	894	929	4,023	28	59	17	10	114	28	49	19	11	28	115	29	9
10	5/9. Samtliga industriarbeterskor.....	2,234	3,292	2,670	3,136	11,332	68	139	52	32	291	30	42	19	10	26	296	26	10
11	Arbeterskor av obestämt slag; 0910.....	83	127	79	95	384	4	8	4	1	17	48	63	51	11	44	19	50	11
12	Restaurangpersonal (även till sjöss); 0652; 0695	606	1,597	1,485	1,725	5,413	33	111	49	35	228	54	69	33	20	42	194	36	12
13	Telefon- och telegrafpersonal; 0671.....	790	1,364	508	308	2,970	21	25	2	—	48	27	18	4	—	16	42	14	13
14	Butikspersonal, handels- och lagerarbeterskor; 0640; 0650.....	1,804	1,854	1,366	1,352	6,376	21	38	19	14	92	12	20	14	10	14	101	16	14
15	Kontorspersonal i handel o. industri; 0630; x4xx	1,414	1,983	1,521	1,493	6,411	4	19	10	6	39	3	10	6	4	6	59	9	15
16	Understödsdag, ammor m. fl.; 0797/98; 0942	256	456	363	405	1,480	2	12	6	2	22	8	26	17	5	15	79	53	16
17	F. d. yrkesutövare; 0920/25.....	—	109	109	185	403	—	8	1	4	13	—	73	9	22	32	31	77	17
18	Utän angivet yrke; 0913.....	212	343	247	307	1,109	2	12	5	5	24	9	35	20	16	22	75	68	18
19	11/18.....	5,165	7,833	5,678	5,870	24,546	87	233	96	67	483	17	30	17	11	20	600	24	19
20	4 + 10 + 19.....	10,677	17,029	12,767	14,183	54,656	254	653	300	182	1,389	24	38	23	13	25	1,465	27	20
21	Samtliga övriga yrkesutövare.....	1,067	2,928	2,604	3,659	10,258	5	16	15	9	45	5	5	6	2	4	49	5	21
22	20 + 21..... Samtliga yrkesutövare	11,744	19,957	15,371	17,842	64,914	259	669	315	191	1,434	22	34	20	11	22	1,514	23	22
23	Familjemedlemmar.....	5,749	1,213	584	727	8,273	26	14	5	5	50	5	12	9	7	6	81	10	23
24	Samtliga kvinnor.....	17,493	21,170	15,955	18,569	73,187	285	683	320	196	1,484	16	32	20	11	20	1,595	22	24

¹ Beträffande yrkesordningsnumren se 1920 års Folkräkning, del IV sidd. 162/166.

ling (med eller utan samband med barnafödande) totalt saknas. Preciserade yrkesfruktsamhetstal eller yrkesgrossesstal (»frekvenser») kunna sålunda över huvud ej åstadkommas. Men med den använda metoden sammanhänger också, att barnaföderskorna icke åldersfördelats efter sin ålder vid nedkomsten utan efter åldern i folkräkningsögonblicket. För 1921 års föderskekull *tänker* man sig sålunda, att man följer samtliga vid folkräkningen ^{31/12} 1920 observerade och med yrkesuppgift angivna ogifta kvinnor i åldrarna 15/20 resp. 20/25, 25/30 och 30/40 år (alltså födda 1901/05 resp. 1896/1900, 1891/95 och 1881/90, koll. 1/4) ett helt år *eller* tills de fått barn eller gift sig. Ha de under året *utflyttat* från Stockholm *utan* att ha fått barn eller ha gift sig, skulle de egentligen ha följts även *efter* utflyttningen, tills ettdera skett (under året), vilket givetvis är omöjligt. Denna lucka kan ej heller kompenseras genom medtagande av *efter* folkräkningsdaton *inflyttade*, då dessa ju ej kunna identifieras i folkräkningsmaterialet. — Barnaföderskorna för år 1920 äro genomgående starkare företrädde i de högre åldrarna och svagare i de lägre än föderskorna för 1921. — Med dessa reservationer må följande anföras.

För arbetartjänarinnorna (rad 1) komma för året 1921 90 nedkomster på 1,000 ogifta kvinnor (födda åren 1881/1905) och för året 1920 100 (differensen är ej säkerställd). — För tjänarinnor hos de högre klasserna (rad 3) äro motsvarande fruktsamhetstal 27 ‰ resp. 16 ‰. Det förra talet är alltså 70 % *högre*. För understödstagare, ammor, f. d. yrkesutövare och yrkesutövare utan uppgivet yrke (raderna 16/18) äro fruktsamhetstalen för åren 1921 resp. 1920 20 ‰ resp. 62 ‰. Det förra talet är alltså 68 % *lägre*. För tjänarinnor utan uppgiven anställning äro fruktsamhetstalen för de bägge åren 45 ‰ resp. 72 ‰, altså 37 % *lägre* för år 1921. De tre sista differenserna torde rent matematiskt sett kunna betraktas som någorlunda säkerställda. — För övriga yrkesgrupper äro fruktsamhetsdifferenserna mellan de bägge åren ej säkerställda.

Vad åldersfruktsamhetstalen beträffar, så är det påfallande, huru starkt 1921 års tal (grossessriskerna) vid jämförelse med 1920 års (återgivna i ovannämnda uppsats) avtaga från lägre till högre ålder för tjänarinnor hos de högre klasserna, medan 1921 års tal för tjänarinnor utan anställning för alla åldrar över 20 år ligga ungefär lika långt under 1920 års tal.

I nedanstående tab. 2 ha åldersfruktsamhetstalen i genomsnitt för åren 1920 och 1921 uträknats för några yrkesgrupper, varjämte talen för de övriga åldrarna satts i procent av talen för åldern 20/25 år.

Tabell 2.

Yrkesgrupper	Folkmängd				Antal barnaföderskor 1920/21				Fruktksamhets-tal 1920/21 ‰				Talen för 20/25 år = 100			
	15/20 år	20/25 år	25/30 år	30/40 år	15/20 år	20/25 år	25/30 år	30/40 år	15/20 år	20/25 år	25/30 år	30/40 år	15/20 år	25/30 år	30/40 år	
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	
1 Arbetartjänarinnor	102	154	149	285	10	40	35	46	49	130	117	81	38	91	61	1
2 Samtliga övriga tjänarinnor.....	3,176	5,750	4,270	4,892	130	398	286	139	20	43	34	14	47	77	33	2
3 Understödsdagare etc., raderna 16/18 i tab. 1	468	908	719	897	21	119	65	39	22	65	45	22	34	70	34	3
4 Industrierbeterskor	2,234	3,292	2,670	3,136	113	277	123	74	25	42	23	12	60	54	27	4
5 Restaurangpersonal	606	1,597	1,485	1,725	47	206	96	73	39	64	32	21	60	50	33	5
6 Övriga.....	10,907	9,469	6,662	7,634	155	384	118	85	7	20	9	6	35	45	30	6
7 Samtliga ogifta kvinnor	17,493	21,170	15,955	18,569	476	1,424	723	456	14	34	23	12	40	67	32	7

Av tabellen framgår, att arbetartjänarinnornas fruktsamhet i jämförelse med övriga här upptagna grupper (utom för understödsdagare etc.) starkt stiger från den yngsta åldersgruppen till åldern 20/25 år och vidare att den sedan visar långsam nedgång, vilket möjligen tyder på, att en viss »invänjning» äger rum — särskilt i motsats till, och kanske i någon ringa mån från, industrierbeterske- och restaurangyrkena — till arbetarkonkubiner, och i varje fall torde bestyrka, att arbetartjänarinnorna i stor utsträckning leva i äktenskapsliknande förbindelse. I betraktande av, att de absoluta talen för var och en av arbetartjänarinnornas åldersgrupper äro bra nog små för att därpå uppbygga säkerställda resultat beträffande åldersfruktsamhetskurvans säregenheter, har jag utfört varjehanda ganska invecklade räkneoperationer för prövanget av deras hållbarhet. På grund av dessa har jag tyckt mig finna kurvans form i huvudsak be-

styrkt, men har ej funnit denna specialfråga vara av tillräckligt intresse att här meddela räkneoperationerna.

I tab. 3 ha *samtliga* i Stockholm under år 1921 förlösta ogifta kvinnor födda år 1881/1905, alltså utöver de i folkräkningsmaterialet identifierade även *ej* identifierade (yrkesfördelade enligt uppgift i födelseboksutdraget) *vilka inflyttat åtminstone 3 dagar före förlossningen och ej vid tiden för densamma varit obefintliga*, tabellerats på liknande sätt som i tab. 1. Tjänarinnorna ha dock ej kunnat uppdelas på undergrupper. I stället för inalles 1,484 nedkomster i tab. 1 får man nu 1,776. De i folkräkningsmaterialet *ej* identifierade uppgå alltså till 16 % av dessa. Av de i tab. 3 tillkomna 292 föderskorna, av vilka 179 äro tjänarinnor, ha 46 inflyttat inom avsevärt kortare tid än en månad *före* förlossningen och ytterligare 52 både in- och utflyttat (till och från Stockholm) före resp. efter förlossningen inom en sammanlagd tid understigande ett halvår. En god del av dessa 98 föderskor torde ha kommit till Stockholm endast för förlossningens skull och belasta alltså med föga rätt Stockholms utomäktenskapliga fruktsamhetstal. Det finnes föga fog antaga, att den utgående strömmen av kvinnor i grossess (som för nedkomstens skull flytta till landsorten) i minsta mån kunde tänkas uppväga den ingående strömmen. Av tab. 3 kol. 6 framgår, att identifieringen för den stora tjänarinnegruppen endast kunnat genomföras för 77 % av samtliga fall och för två smågrupper för 73 % resp. 81 % men för övriga grupper för 86 % t. o. m. 100 %, varav kan dragas den slutsatsen, att tab. 1 får anses äga gott vitsord för yrkesjämförelse.

I tab. 3a ha de identifierade barnaföderskornas antal åldersvis sammanställts med och satts i procent av motsvarande totalsiffror (i tab. 3) för fyra stora yrkesgrupper. Påfallande är särskilt, att identifieringsprocenten för tjänarinnorna oavbrutet stiger med stigande ålder.

I tab. 3 ha åldersfruktsamhetstalen för *samtliga* ogifta kvinnor inmultipliserats å motsvarande åldersfolkmängder för resp. yrkesgrupper (i tab. 1) och de så beräknade nedkomstsummorna adderats (i kol. 12), varefter den observerade totalsumman satts i procent av den beräknade (i kol. 13). Restaurangpersonalens, tobaksarbeterskornas och tjänarinnornas härvid konstaterade höga överfruktsamhet (»övergrossessrisk») är mycket framträdande, 102 % resp. 89 % och 71 %. — Liknande beräkning för tab. 1 skulle för arbetartjäna-

Tab. 3. Den utomäktenskapliga yrkesfruktsamheten för (samtliga) under år 1921 i Stockholm förlösta ogifta kvinnor under 40 år.

Yrkesgrupper	Antal barnaföderskor 1921					i tab. I intagna i % av dessa	Fruktsamhetstal, i ‰ av folkmängden i tab. 1					Beräknat antal medkonster med användning av Åldersfruktsamheten i rad 24	Obs. (kol. 5) % av beräknat antal	$\frac{0 - B}{\sqrt{B}}$	
	15/20 år	20/25 år	25/30 år	30/40 år	15/40 år		15/20 år	20/25 år	25/30 år	30/40 år	15/40 år				
1/4 Samtliga tjänarinnor	137	372	188	97	794	77	42	63	43	19	42	463	171	15.3	1/4
5 Sömmerskor	11	38	14	13	76	87	30	40	15	9	21	83	92	0.8	5
6 Övriga textilarbeterskor	11	15	11	7	44	86	40	41	26	14	28	36	122	1.3	6
7 Tobaksarbeterskor	15	23	10	3	51	98	86	55	45	17	51	27	189	4.6	7
8 Kartong- och bokbinderiarbeterskor	6	13	2	2	23	100	15	36	11	13	21	28	82	0.9	8
9 Övriga industriarbeterskor	31	62	18	11	122	93	31	52	20	12	30	99	123	2.3	9
10 Samtliga industriarbeterskor	74	151	55	36	316	92	33	46	21	11	28	273	116	2.5	10
11 Arbeterskor av obestämt slag	4	8	4	1	17	100	48	63	51	11	44	10	170	2.2	11
12 Restaurangpersonal (även till sjöss)	40	130	55	40	265	86	66	81	37	23	49	131	202	11.7	12
13 Telefon- och telegrafpersonal	21	28	3	—	52	92	27	21	6	—	18	85	61	3.6	13
14 Butikspersonal, handels- och lagerarbeterskor	26	43	21	14	104	88	14	23	15	10	16	157	66	4.2	14
15 Kontorspersonal i handel och industri	5	23	12	8	48	81	4	12	8	5	7	160	30	8.9	15
16 Understödsdagare, ammor m. fl.	2	12	6	2	22	100	8	26	17	5	15	36	61	2.3	16
17 F. d. yrkesutövare	—	8	1	4	13	100	—	73	9	22	32	9	144	1.3	17
18 Utan yrke	2	13	6	6	27	89	9	38	24	20	24	27	100	—	18
19 11/18	100	265	108	75	548	88	19	34	19	13	22	615	89	2.7	19
20 4 + 10 + 19	311	788	351	208	1658	84	29	46	27	15	30	1351	123	8.3	20
21 Samtliga övriga yrkesutövare	7	23	19	13	62	73	7	8	7	4	6	241	26	11.6	21
22 20 + 21	318	811	370	221	1720	83	27	41	24	12	26	1592	108	3.1	22
23 Familjemedlemmar	29	17	5	5	56	89	5	14	9	7	7	184	30	9.4	23
24 Samtliga kvinnor	347	828	375	226	1776	84	20	39	24	12	24	1776	100	—	24

Tab. 3 a.

Yrkesgrupper	Hela antalet barnafödelskor					Identifierade					Identifierade i % av samtliga				
	15/20 År	20/25 År	25/30 År	30/40 År	35/40 År	15/20 År	20/25 År	25/30 År	30/40 År	35/40 År	15/20 År	20/25 År	25/30 År	30/40 År	35/40 År
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
Tjänarinnor	137	372	188	97	794	99	281	152	83	615	72	76	81	86	77
Industriarbeterskor	74	151	55	36	316	68	139	52	32	291	92	92	95	(90)	92
Restaurangpersonal	40	130	55	40	265	33	111	49	35	228	(83)	85	89	(88)	86
Övriga	96	175	77	53	401	85	152	67	46	350	89	87	87	87	88
Samtliga og. barnafödelskor	347	828	375	226	1,776	285	683	320	196	1,484	82	82	85	87	84

rinnorna giva en ännu högre överfruktsamhet (62 observerade mot 13 beräknade nedkomster, eller bortemot 5 gånger så många) nämligen 377 % mot 111 % för tjänarinnor utan uppgiven anställning och 31 % för tjänarinnor hos de högre klasserna. — I kol. 14 har skillnaden mellan det observerade antalet nedkomster (i kol. 5) och det på ovan angivet, sätt beräknade (i kol. 12) dividerats med kvadratroten av det senare, varigenom fåtts ett grovt mått för bedömning av i vad mån över- och underfruktsamhetstalen i kol. 13 kunna anses vara någorlunda signifikativa (minst 3).

I tab. 4 ha samtliga resp. de identifierade barnafödelskorna åldersvis uppdelats i stockholmsfödda resp. ej stockholmsfödda och satts i relation till motsvarande folkmängder (enligt folkräknings-tabellerna). Av tabellen framgår, att de identifierades antal, såsom var att vänta, är relativt mycket större för de stockholmsföddas vidkommande än för de övrigas, 95 % resp. 80 %, samt att identifieringsprocenten i bägge fallen är något högre för åldrarna 25/40 år än för de yngre. — De identifierades antal utgjorde av 1920 års barnafödelskor bland stockholmsfödda resp. ej stockholmsfödda 85 % resp. 75 %. — Om fruktsamhetstal beräknas och samtliga barnafödelskor medtagas, överstiger de inflyttades de stockholmsföddas med 107 %, om endast de identifierade medräknas, med 74 % — motsvarande tal för 1920 voro 83 % resp. 61 %. De inflyttades överfruktsamhet är särskilt framträdande för åldersgruppen 25/30 år.

Tab. 4. Den utomäktenskapliga fruktsamheten i Stockholm under år 1921 för ogifta kvinnor i åldern 15/40 år, födda resp. ej födda i Stockholm.

Åldersgruppen	Folkmängd ^{81/12} 1920		Samtliga barnaföderskor 1921				Identifierade				Identifierade i % av samtliga	
			absoluta tal		fruktsamhetstal i ‰		absoluta tal		fruktsamhetstal i ‰			
	födda i Stockholm	ej födda i Stockholm	födda i Stockholm	ej födda i Stockholm	födda i Stockholm	ej födda i Stockholm	födda i Stockholm	ej födda i Stockholm	födda i Stockholm	ej födda i Stockholm	födda i Stockholm	ej födda i Stockholm
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
15/20 år	10,121	7,372	131	216	12,9	29,3	122	163	12,1	22,1	93	75
20/25 »	7,936	13,234	194	634	24,4	47,9	182	501	22,9	37,9	94	79
25/30 »	5,133	10,822	57	318	11,1	29,4	57	263	11,1	24,3	100	83
30/40 »	5,433	13,136	40	186	7,4	14,2	39	157	7,2	12,0	98	84
15/40 år	28,623	44,564	422	1,354	14,7	30,4	400	1,084	14,0	24,3	95	80

I tab. 5 har en sammanställning gjorts av samtliga infödda resp. inflyttade barnaföderskor åldersvis för 1920 resp. för 1921. Att antalet barnaföderskor för det senare året inom bägge grupperna i förhållande till antalet för det förra året visar sjunkande tendens med stigande ålder är vad man kunde vänta av vad ovan (sid. 412) sagts om åldersfördelningens olika betydelse för de bägge åren. I tabellen har också barnaföderskorna för de bägge åren sammanslagits och genomsnittliga åldersfruktsamhetstal uträknats. Av dess sista kolumn framgår, att dessa fruktsamhetstal för de inflyttade ogifta kvinnorna för alla åldersgrupper äro avsevärt högre än för de stockholmsfödda, från 59 % till 138 % högre.

Den frågan uppstår nu, om de inflyttades starka överfruktsamhet möjligen endast är fiktiv och helt beror på, att vissa yrkesgrupper, som uppvisa särskilt stark fruktsamhet, i särskilt stark utsträckning rekryteras av inflyttade, eller om vissa yrkens speciellt framträdande överfruktsamhet kan förmodas sammanhänga med, att de i särskilt stark utsträckning rekryteras av till Stockholm inflyttade med högre fruktsamhet än de infödda. Folkräkningstabellerna medge icke denna frågas besvarande, då kombinationen inflyttade resp. infödda med ålder och yrke ej tabellerats.

Men vissa förmodanden kunde möjligen göras på grundval av

Tab. 5. Samtliga stockholmsföddas resp. ej stockholmsföddas åldersfruktsamhet åren 1920 och 1921.

Ålder	Barnaföderskor födda i Stockholm förlösta åren					Barnaföderskor ej födda i Stockholm förlösta åren					Kol. 10 i % av kol. 5
	1921	1920	1921 i % av 1920	1920 /21	Fruktsumma till 1920/21 ¹⁰⁰⁰	1921	1920	1921 i % av 1920	1920 /21	Fruktsumma till 1920/21 ¹⁰⁰⁰	
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
15/20 år	131	110	119	241	11.9	216	125	173	341	23.1	194
20/25 »	194	253	77	447	28.1	634	692	92	1,326	50.1	178
25/30 »	57	96	59	153	14.9	318	448	71	766	35.4	238
30/40 »	40	74	54	114	10.5	186	252	74	438	16.7	159
15/40 år	422	533	79	955	16.7	1,354	1,517	89	2,871	32.2	192

jämförelsepersonmetodens användning (se om denna metod 1930 års folkräkning, i denna tidskrift, årg. 1930 sidd. 425/26). Härvid har jag förfarit på följande sätt. I samband med barnaföderskornas identifiering för år 1921 har jag å varje nedkomstkort låtit anteckna yrke och födelseort m. m. för varje i folkräkningslistan närmast på barnaföderskan följande ogifta kvinna (ej i samma hushåll) med samma eller närmast föregående eller efterföljande födelseår. Dessa personer kallar jag jämförelsepersoner. Huru jämförelsepersonerna i 5 yrkesgrupper fördela sig åldersvis på stockholmsfödda resp. inflyttade framgår av tab. 6. Att jämförelsepersonerna äro 1911, eller 427 flera än de 1484 identifierade barnaföderskorna, beror på, att lika många aborter för åren 1920/21 medtagits i denna sammanställning. Av samtliga jämförelsepersoner i åldrarna 15/20 år resp. 20/25, 25/30 och 30/40 år voro 57 % resp. 37 %, 34 % och 37 % födda i Stockholm — i tabellen har åldersuppdelning endast verkställts i två grupper. Av de ogifta kvinnofolkmängderna i samma åldrar voro vid folkräkningen 58 % resp. 38 %, 32 % och 29 % födda i Stockholm. Endast för den sista åldersgruppen föreligger en märkbar differens, som emellertid ej är säkerställd.

Av hela kvinnofolkmängden, 73,200, utgöra de 1911 jämförelsepersonerna 2,6 %. Motsvarande procenttal för tjänarinnorna, restaurangpersonalen och de relativt medelklassbetonade yrkena, 2,8 % resp. 2,7 %

Tab. 6. Jämförelsepersonernas fördelning på stockholmsfödda och ej stockholmsfödda i fem yrkesgrupper och två åldersgrupper.

Yrkesgrupper	Antal ogifta kvinnor ^{31/12} 1920 i tusental i åldern			Antal jämförelsepersoner									
				Samtliga i åldern			Därav födda i Stockholm			I % av samtliga			
	15/25 år	25/40 år	15/40 år	15/25 år	25/40 år	15/40 år	15/25 år	25/40 år	15/40 år	15/25 år	25/40 år	15/40 år	
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	
1 Tjänarinnor.....	9,2	9,6	18,8	310	209	519	32	19	51	10,3	9,0	9,8	1
2 Industriarbeterskor	5,5	5,8	11,3	213	154	367	114	74	188	53,5	48,1	51,2	2
3 Restaurangpersonal	2,2	3,2	5,4	79	67	146	17	15	32	21,5	22,4	21,9	3
4 Lägre medelklassyrk. (rad. 13/15 och 21 tab. 3)...	13,2	12,8	26,1	450	229	679	246	119	365	54,7	52,0	53,8	4
5 Övr. og. kvinnor	8,5	3,1	11,6	136	64	200	98	28	126	72,1	43,8	63,0	5
6 Samtliga ogifta kvinnor...	38,6	34,5	73,2	1,188	723	1,911	507	255	762	42,7	35,3	39,9	6

och 2,6 %, uppvisa, som synes, mycket liten avvikelse, medan däremot industriarbeterskorna uppvisa *högre* procenttal, 3,2 %, och framförallt restgruppen, övriga ogifta kvinnor, avsevärt *lägre* procenttal, 1,7 %. Dessa bägge avvikelser från de tre andra yrkesgruppernas procenttal — av vilka åtminstone den senare, 1,7 % mot 2,7 %, är säkerställd — belysa en svaghet hos den användning, jämförelsepersonmetoden här fått. Jämförelsepersonerna äro ju nämligen alltid närboende till de ogifta barnaföderskorna, och då dessa till alldeles övervägande delen tillhöra de lägsta klasserna, komma sådana yrkesgrupper, som företrädesvis samla sig på arbetarkvarter, att bli *överrepresenterade* (industriarbeterskorna) bland jämförelsepersonerna, sådana återigen, som företrädesvis samla sig i områden av motsatt karaktär, att bli *underrepresenterade* (här framförallt de högre klasserna och familjemedlemmar — de senare företrädesvis i åldersgruppen 15/20 år — vilka utgöra största delen av restgruppen »övriga ogifta kvinnor»). Under sådana förhållanden är det närmast förvånande, att de ovannämnda procentskillnaderna ej blivit större. Sådana som de nu föreligga, tala de snarast för, att de procenttal, som uträknats i koll. 10/12, skola kunna användas som ett visserligen *mycket grovt mått* för belysandet av, vad som varit hela denna ganska mödosamma uppgiftssammanställnings och tabellerings ändamål, nämligen att hypotetiskt framkonstruera uppdelningen på de

olika yrkesgrupperna mellan stockholmsfödda och inflyttade. — Av *samtliga* jämförelsepersoner i åldrarna 15/25 resp. 25/40 år äro 42,7 % resp. 35,3 % stockholmsfödda, medan motsvarande procenttal för hela kvinnofolkmängderna i koll. 1/2 (enligt tab. 4) äro 46,7% resp. 30,6 %.

Av kol. 12 framgår, att ungefär 10 % av tjänarinnorna samt ungefär 20 % av restaurangpersonalen äro stockholmsfödda, men ungefär 50 % av industriarbeterskorna och de lägre medelklassyrkena. — Av familjemedlemmarna äro ungefär 3/4 stockholmsfödda, av restgruppens övriga kvinnor 45 %; endast restgruppen uppvisar större avvikelser för de bägge åldersgrupperna.

Procentalen stockholmsfödda i koll. 10/11 för de bägge åldersgrupperna 15/25 och 25/40 år ha för varje yrkesgrupp inmultiplicerats på folkmängderna i koll. 1/2, varefter som resultat fåtts beräknade folkmängder stockholmsfödda. Det verkliga antalet stockholmsfödda ogifta kvinnor (i tab. 4 kol. 1) *överstiger* emellertid i åldern 15/25 år hela det sålunda beräknade med 2 % och *understiger* i åldern 25/40 år det beräknade med ett något högre procenttal, varför var och en av de fem yrkesgruppernas ursprungligen beräknade stockholmsfödda kvinnofolkmängder korrigerats till de belopp, som återfinnas i tab. 7 koll. 1/2 (för att få totalfolkmängderna att stämma överens med tab. 4). De inflyttades antal, i koll. 3/4, har fåtts genom subtraktion från koll. 1/2 i tab. 6. I koll. 5/8 ha insatts samtliga barnaföderskor för år 1921 fördelade på samma sätt som folkmängderna. — De absoluta talen för aborterna ha befunnits vara för små för att i detta sammanhang föranleda någon sifferbehandling. — I koll. 9/12 ha fruktsamhetstal uträknats, varefter talen för de inflyttade för varje yrke i åldrarna 15/25 år resp. 25/40 år inmultiplicerats på motsvarande stockholmsfödda folkmängder, i koll. 1/2, och summorna beräknat antal nedkomster i åldern 15/40 år insatts i kol. 13 — under förutsättning alltså, att de stockholmsfödda inom varje åldersgrupp för samma yrke haft samma fruktsamhet som de inflyttade.

Sättas de observerade nedkomsternas antal i koll. 5/6 i procent av de beräknade talen i kol. 13, finner man, att tjänarinnegruppen är den enda, som uppvisar *högre* fruktsamhet, 17 %, för de stockholmsfödda än för de inflyttade, men denna skillnad är ej säker-

Tab. 7. Stockholmsföddas resp. ej stockholmsföddas beräknade fruktsamhetstal för fem yrkesgrupper och två åldersgrupper.

Yrkesgrupper	Beräknad folkmängd i tusental				Samtl. barnaföderskor 1921				Fruksamhetstal % för				%o-talen i kol. 11 resp. 12 $\times$ kol. 1 + 2	
	Födda i Stockholm		Ej födda i Stockholm		Födda i Stockholm		Ej födda i Stockholm		Födda i Stockholm		Ej födda i Stockholm			
	15/25 år	25/40 år	15/25 år	25/40 år	15/25 år	25/40 år	15/25 år	25/40 år	15/25 år	25/40 år	15/25 år	25/40 år		
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12		13
1 Tjänarinnor	1,0	0,7	8,2	8,9	65	22	444	263	67,0	30,1	54,1	29,7	74,2	1
2 Industriarbet.	3,0	2,4	2,5	3,4	113	27	112	64	37,4	11,3	44,6	18,7	179,2	2
3 Restaurangpers. ...	0,5	0,6	1,7	2,6	21	10	149	85	43,8	16,4	86,6	32,6	61,5	3
4 Lägre medelkl.	7,4	5,7	5,9	7,2	81	23	95	67	11,0	4,1	16,3	9,4	123,2	4
5 Övriga ogifta kv. ...	6,2	1,2	2,3	1,9	45	15	50	25	7,2	12,6	21,6	13,1	150,2	5
6 Samtl. ogifta kv. ...	18,1	10,6	20,6	24,0	325	97	850	504	18,0	9,3	41,3	21,0	967,8	6
7 2/5	17,1	9,9	12,4	15,1	260	75	406	241	15,2	7,6	32,8	16,0	718,0	7

ställd. För de lägre medelklassyrkena resp. industriarbeterskorna, restaurangpersonalen och för restgruppen framkommer med detta beräkningssätt en *underfruktsamhet* för de stockholmsfödda om 15 % (ej säkerställd) resp. 22 %, 50 % och 60 %, för alla fyra grupperna tillsammans om 53 %.

Vid bedömandet av talen i tab. 7 har man emellertid att ta hänsyn ej blott till, att fruktsamhetstalens täljare är slumpbetingad. Även nämnaren är ej blott starkt slumpbetingad, utan säkerligen också bemängd med systematiska influenser (delvis ovan berörda). Den beräknade folkmängdsuppdelningen yrkesvis på stockholmsfödda och inflyttade är alltså mycket osäker. *Hela tabellen och dess kommentar är därför närmast att betrakta endast som en preliminär exemplifiering på jämförelsepersonmetodens användning på ett särskilt sprött material, till underlag för verifiering vid ev. kommande undersökningar på större och bättre material (om möjligt med verklig folkmängdskombination).*

Inmultipleras till slut fruktsamhetstalen för samtliga ogifta kvinnor (rad 6) i koll. 9/12 på motsvarande yrkesfolkmängder, i var och en av raderna 1/4 och sättas de observerade barnaföderskornas antal i koll. 5/8 i procent av motsvarande beräknade summerade, skall man finna, att dessa procenttal ej alltför mycket avvika från

motsvarande i tab. 3 kol. 13. För restaurangpersonalen, tjänarinnorna, industriarbeterskorna, restgruppen och de lägre medelklassyrkena bli de alltså enligt den på grundval av tab. 7 utförda beräkningen 190 % resp. 142 %, 125 %, 52 % och 46 %, men enligt tab. 3 bli de 202 % resp. 171 %, 116 %, 50 % och 41 %. *Av dessa procenttal synes man möjligen kunna antaga, att yrkenas inbördes fruktsamhetsordning ej nämnvärt påverkas av folkmängdernas olika uppdelning på stockholmsfödda och inflyttade.*

Liksom i föregående studie I har identifieringsmetoden även i denna kommit till speciell användning genom utnyttjande av barnbördshusens dagboksuppgifter rörande nedkomsternas bördnummer (missfallen inräknade), som mått på varje särskild yrkesgrupps proportion tidigare börder.

Samtliga 1,484 i tab. 1 för år 1921 upptagna i folkräkningsmaterialet identifierade barnaföderskor ha eftersökts i barnbördshusens dagböcker.

Såsom framgår av tab. 8 ha 1227 eller 83 % identifierats i dessa — endast ett par små yrkesgrupper uppvisa avsevärt lägre procenttal. Genom att för varje yrkes- och åldersgrupp addera varje föderskas nedkomstnummer och dividera summan med antalet föderskor har ett mått erhållits på respektive föderskegrupps barnrikedom. För samtliga 1,227 föderskor får man sålunda inalles 1,731 kända nedkomster, eller i medeltal 1,41, om den sista medräknas.

Tab. 8 har framlagts helt och hållet som råmaterial, för eventuell jämförelse med kommande undersökningar på större och bättre material. Det enda påpekande, den möjligen kunde föranleda, är det relativt stora antalet föregående börder för särskilt de litet äldre föderskor, som upptagits som tjänarinnor hos arbetare.

Till slut har i tab. 9 gjorts en sammanställning av de å barnbördshusen förlösta uppdelade i stockholmsfödda resp. inflyttade på fyra yrkesgrupper med deras föregående börder.

Av tabellen framgår först och främst, att de föregående börderna i förhållande till börderna för 1921 för åldern 25/40 år äro relativt flere för de stockholmsfödda än för de inflyttade och att detta förhållande är särskilt markerat för tjänarinnorna och industriarbeterskorna. Sättes antalet före 1921 havda börder för stockholmsfödda föderskor 1921 (kol. 4) i hela åldern 15/40 år för varje yrkesgrupp i för-

Tab. 8. Antal år 1921 å barnbördshusen förlösta barnaföderskor yrkesvis av de i tab. 1 intagna med angivande av medeltal bördnummer.

Yrkesgrupper	Antal föderskor						Observerat totalantal föplossningar	Beräknat antal	Obs. i % av beräkn.	Medeltal bördnummer					
	15/20 År	20/25 År	25/30 År	30/40 År	15/40 År	i % av i tab. 1				15/20 År	20/25 År	25/30 År	30/40 År	15/40 År	
1 Tjänarinnor hos arbetare	6	17	10	20	53	85	117	91	129	(1.0)	1.4	2.2	3.3	2.2	1
2 » utan uppgiven anställning	25	60	25	17	127	76	195	180	108	1.1	1.3	1.7	2.6	1.5	2
3 Övriga tjänarinnor	46	154	88	32	320	83	425	451	94	1.0	1.2	1.4	2.1	1.3	3
4 1/3. Samtliga tjänarinnor	77	231	123	69	500	81	737	722	102	1.1	1.3	1.5	2.6	1.5	4
5 Sömmerskor	10	25	7	9	51	77	70	74	95	1.2	1.1	(1.3)	(2.3)	1.4	5
6 Övriga textilarbeterskor	8	11	8	7	34	89	55	52	106	(1.1)	1.4	(2.0)	(2.1)	1.6	6
7 Tobaksarbeterskor	13	22	10	1	46	92	64	59	108	1.0	1.3	2.0	(3.0)	1.4	7
8 Kartong- o. bokb. arbetskor	6	13	2	2	23	100	28	30	93	(1.0)	1.2	(1.0)	(2.0)	1.2	8
9 Övriga industriarbeterskor	24	53	15	8	100	88	137	133	103	1.1	1.2	1.5	(3.3)	1.4	9
10 5/9. Samtliga industriarbeterskor	61	124	42	27	254	87	354	348	102	1.1	1.2	1.7	2.3	1.4	10
11 Arbeterskor av obestämt slag	4	7	4	1	16	94	22	22	100	(1.3)	(1.3)	(1.3)	(3.0)	1.4	11
12 Restaurangpersonal (även till sjöss)	31	94	42	30	197	86	276	284	97	1.2	1.2	1.5	2.2	1.4	12
13 Telefon- o. telegrafpersonal	18	22	2	—	42	88	49	49	100	1.0	1.3	(1.0)	—	1.2	13
14 Butikspersonal, handels- och lagerarbeterskor	20	30	16	10	76	83	95	108	88	1.0	1.0	1.6	2.0	1.3	14
15 Kontorspersonal i handel och industri	2	15	5	—	22	56	25	28	89	(1.0)	1.2	(1.0)	—	1.1	15
16 Understödsdag., ammor, m. fl.	2	11	6	2	21	95	26	30	87	(1.0)	1.3	(1.3)	(1.0)	1.2	16
17 F. d. yrkesutövare	—	7	1	3	11	85	15	17	88	—	(1.1)	(1.0)	(2.0)	1.4	17
18 Utan yrke	2	6	4	5	17	71	35	28	125	(1.0)	(1.5)	(2.5)	(2.8)	2.1	18
19 11/18	79	192	80	51	402	83	543	566	96	1.1	1.2	1.5	2.2	1.4	19
20 4 + 10 + 19	217	547	245	147	1156	83	1634	1636	100	1.1	1.2	1.5	2.4	1.4	20
21 Samtliga övriga yrkesutövare	4	12	6	4	26	58	33	38	87	(1.0)	1.3	(1.3)	(1.5)	1.3	21
22 20 + 21	221	559	251	151	1182	82	1667	1674	99	1.1	1.2	1.5	2.4	1.4	22
23 Familjemedlemmar	22	14	4	5	45	90	64	58	110	1.0	1.1	(3.5)	(2.4)	1.4	23
24 Samtliga kvinnor	243	573	255	156	1227	83	1731	1732	100	1.1	1.2	1.6	2.4	1.4	24

Tabell 9. Å barnbördshus år 1921 förlösta i två åldersgrupper stockholmsfödda och ej-stockholmsfödda för fyra yrkesgrupper och deras föregående börder.

Y r k e n		Å barnbörds- hus 1921 förlösta för			Antal före 1921 havda börder för			Föregående börder i % av börder 1921			Kol. 8 × kol. 1	
		födda i Stlm	ej födda i Stlm	Summa	födda i Stlm	ej födda i Stlm	Summa	födda i Stlm	ej födda i Stlm	Summa		
												1
1	Tjänarinnor 15/25 år...	50	258	308	13	53	66	26,0	20,5	21,4	10,3	1
2	» 25/40 » ...	19	173	192	29	142	171	(153)	82,1	89,1	15,6	2
3	Tjänarinnor 15/40 år...	69	431	500	42	195	237	60,9	45,2	47,4	25,9	3
4	Industr.-arb. 15/25 år...	99	86	185	18	12	30	18,1	14,0	16,2	13,9	4
5	» 25/40 » ...	27	42	69	33	37	70	122	88,1	101	23,9	5
6	Industr.-arb. 15/40 år...	126	128	254	51	49	100	40,5	38,3	39,4	37,8	6
7	Restaurangp. 15/25 år...	19	106	125	5	18	23	(26,3)	17,0	18,4	3,2	7
8	» 25/40 » ...	9	63	72	7	49	56	(77,8)	77,8	77,8	7,0	8
9	Restaurangp. 15/40 år...	28	169	197	12	67	79	42,9	39,6	40,1	10,2	9
10	Övr. og. fød. 15/25 år...	102	96	198	12	13	25	11,8	13,5	12,6	13,7	10
11	» » » 25/40 » ...	29	49	78	26	37	63	90,0	75,5	80,8	21,9	11
12	Övr. og. fød. 15/40 år...	131	145	276	38	50	88	29,0	34,5	31,9	35,6	12
13	Samtl. fød. 15/25 år...	270	546	816	48	96	144	17,8	17,6	17,6	47,5	13
14	» » 25/40 » ...	84	327	411	95	265	360	113	81,0	87,6	68,0	14
15	Samtl. fød. 15/40 år...	354	873	1,227	143	361	504	40,4	41,4	41,1	115,5	15

hållande till det beräknade antalet i tabellens sista kolumn, under förutsättning att procentalen förut havda börder för de infödda för vardera av de två åldersgrupperna äro desamma som för de inflyttade, får man för tjänarinnorna 62 % flere börder än beräknat, för industriarbetarskorna 35 % flere, för restaurangpersonalen 18 % och för övriga föderskor 7 % flere, mot 24 % för samtliga föderskor. Förut ha vi funnit (sidd. 420/21), att antalet 1921 inträffade förlossningar för stockholmsfödda i procent av de beräknades antal enligt de inflyttades åldersfruktsamhet för de tre första av dessa grupper utgöra 117 % resp. 78 % och 50 %.

Av denna sammanställning framgår, att *den yrkesgrupp, som för 1921 uppvisar något högre fruktsamhet för de stockholmsfödda än för de inflyttade, samtidigt utmärkes av en mycket starkare förekomst av föregående börder för de infödda (i förhållande till föderskorna 1921), medan den yrkesgrupp, som för 1921 uppvisar den mest markerade underfruktsamheten för de infödda, samtidigt uppvisar ungefär samma relativa förekomst av föregående börder för både infödda och inflyttade.*

Å 100 av samtliga ogifta stockholmsfödda föderskor, som 1921 förlöst på barnbördshus, komma i åldrarna 15/20 resp. 20/25, 25/30 och 30/40 år 7,6 % resp. 24,2 %, 70,6 % och 180 % föregående börder men för de inflyttade 5,1 % resp. 21,8 %, 52 % och 129 %. *De stockholmsfödda föderskorna ha sålunda i samtliga åldrar förut haft relativt flere börder än de inflyttade, men enligt tab. 4 ha de infödda under 1921 i alla åldrar haft lägre fruktsamhet än de inflyttade, vilket skulle tyda på att ett visst samband råder mellan dessa bägge relationer.* Av vad art detta samband är, därom är det naturligtvis omöjligt att uttala någon förmodan av värde, så litet och osäkert som materialet är. Uteslutet är icke, att inflyttade barnaföderskor i ej ringa mån inflyttat just i samband med grossess eller kort efter inflyttningen kommit i grossess, i vilket fall de inflyttades relativt starka överfruktsamhet år 1921 utöver de inföddas delvis blir »fiktiv» och antalet föregående börder av samma skäl proportionsvis lågt — särskilt om någon grad av barnbegränsning här kan ifrågasättas.

FRÅN RIKSRÄTTERNA
EN EFTERSKÖRD

AV JUSTITIERÅDET BIRGER WEDBERG, STOCKHOLM

I förordet till sin avhandling om riksrikttsinstitutet har Erik Fahlbeck uttalat en förhoppning att framdeles få teckna även institutets konfrontering med det politiska livet. Det arbetsområde vartill han sålunda anmält sig som aspirant vill jag ej inkräkta på. Efterföljande anteckningar kunna däremot, om man så vill, anses utgöra ett knippe noter till hans framställning av gällande rätt, ägnade att bringa läsaren i närmare kontakt med historiska realiteter. Och skulle den oförmodade händelse inträffa att riksriktt än en gång kommer att hållas, bör denna sammanställning av precedensfall kunna bidra att belysa en eller annan kanske icke fullt klar detaljfråga.

De tre avdelningarna här nedan avse företrädesvis

I hur JO äskat laglig kallelse och hovrättspresidenten fogat anstalt om riksrikttens sammanträde,

II hur riksriktten konstituerat sig och utfärdat kallelse,

III hur riksriktten vidare arbetat.

I.

Då JO Mannerheim i april 1818 mottagit KU:s uppdrag att ställa statsrådet och generaladjutanten Cederström under tilltal inför riksriktt, avlät han en till presidenten v. Strokirch ställd skrivelse, utan ort och dag, vari han under hänvisning till uppdraget men utan åberopande av lagrum säger sig föränlåtas att »ödmjukeligen äska kallelse» å Cederström att »mig till genmäle stånda och svar avgiva uppå vad jag emot hr friherren av ovannämnda anledning anmärkande varder; förbehållande mig öppen talan uti allt vad med denna sak gemenskap äger». I överskriften upptogos Strokirchs börds- och ordentitlar jämte presidentskapet, och före sin namnteckning, varunder han angav sin ställning av RSt:s JO, insköt Mannerheim denna förklaring: »Med fullkomligaste högaktning har jag den äran att vara högvälborne hr friherrens, presidentens och kommandörens ödmjukaste tjänare».

Nästa gång Mannerheim hade att i liknande ärende vända sig till Strokirch (åtal mot statssekreteraren Quiding) ställde han skrivelsen till presidenten i K. Svea hovriktt (utan vidare titulatur), åberopade 106 § jämförd med 102 § RF, äskade »ödmjukeligen» liksom förra gången, men nyttjade icke någon cirklad avslutningsfras utan satte efter förbehållet om öppen talan helt abrupt: »Stock-

holm den 21 juli 1823. L. A. Mannerheim» (utan titel). En mindre lyckad nyhet var att kallelse begärdes till »den dag hr friherren, presidenten och kommandören därtill utsätter». Det tillhör ju riks-rätten själv, ej dess ordförande att bestämma inställelsedag för svaranden.

Landin, som hade att utföra det tredje riks-rättsåtalet (1834—35, mot Rosenblad m. fl.), åberopade i sin skrivelse¹ utom § 102 RF även § 5 i instruktionen för JO och åskade »vördsamligen» *taglig* kallelse — sålunda följande RF:s ordalydelse. Också det fjärde åtalet (1840—42, mot Rosenblad m. fl.) sköttes av Landin. Han citerade då i sitt åskande även § 106 men utelämnade »vördsamligen».

Åklagare vid den femte och sista riks-rätten (mot G. A. Sparre m. fl.) var S. L. Theorell. I hans begäran, daterad Stockholm av RSt:s JO-expedition d. 1 maj 1854, har den utveckling mot en kär-vare stil, som vi kunnat följa, tagit ännu några steg. Under hän-visning till KU:s uppdrag »anhåller» han,² utan något hövlighets-adverb och utan åberopande av lagrum, »om laga kallelse å för-bemälte hrr statsrådsledamöter att inför riks-rätten svara uti det till åtal sålunda hänvisade mål, däruti jag förbehåller mig öppen talan till anförande och bevisande av allt vad därmed kan finnas äga gemenskap och nödigt anses».

Den första åtgärd Strokirch vidtog för den första riks-rättens konstituerande var, såvitt tillgängliga handlingar utvisa, att han sig till biträde antog en skrivkunnig man, förste expeditionssekreteraren Forelius. Med kontrasingnation av denne avlät Strokirch d. 28 april 1818 tvenne skrivelser till KM:t.

I den ena anhöll han om nåd. föreskrift vilka såsom befälha-vare för trupperna i huvudstaden och för arméns flottas Stock-holmseskader borde till ledamöter i riks-rätten kallas. Han moti-verade sin anhållan därmed att »dessa befälsuppdrag, av EKM:ts gottfinnande beroende, äro underkastade förändring och ombyte» och utbad sig att »sedan nödige förberedande anstalter hunnit före-gå, få den nåden att hos EKM:t göra anmälan om tiden vartill riks-rättens sammanträde kan utsättas». Det svar å skrivelsen som beslöts i statsråd d. 5 maj³ är välbekant genom Alins studie i Histo-risk tidskrift 1885 s. 185 f.

I Strokirchs andra und. aprilskrivelse heter det till en början, efter en kort ingress:

Då grundlagen, som bestämmer omförmälte rätts organisation, ej inne-håller något förordnande om sekreterare och protokolls-förande i nämnde rätt, och dessa för riks-rätten oumgängeligen nödiga befattningar icke såsom tjänsteåliggande någon tillhöra, vadan de ej eller mera än andra förrättningar, som icke bero av tjänsteskyldighet, böra kunna någon utan

¹ Såsom gammal hovrättskarl skrev han till pres. i KM:ts och rikets (ej Kongl.) Svea hovrätt.

² Landin hade ännu 1840 skrivit »får jag — — åska».

³ Cederström uppstod från konseljbordet då ärendet skulle behandlas.

arvode till bestridande uppdragas, vågar jag hos EKM:t i und. föreslå att dagtraktamenten måtte vardas bestämda och anordnade, räknade från den dag riksrettens första sammanträde hålles intill den dag då saken genom dom bliver avslutad, näml. för sekreteraren tre (3) rdr bko och för en protokollsförande två (2) rdr bko om dagen, ävensom att för 2:ne vaktmästare, som till upppassning och kallelsers fortskaffande äro av nöden, dagtraktamente av en (1) rdr bko för vardera under ovannämnde tid kunde beviljas; varförutan jag i lika und. hemställer att de utgifter, som erfordras till nödiga skrivmaterialier, må efter räkning vardas av allmänna medel gottgjorde.

KM:t samtyckte till vad sålunda blivit hemställt; statskontoret skulle förständigas att, uppå Strokirchs rekvisition, låta av de till riksdagskostnaderna anslagna medel utbetala vad som erfordrades (handels- o. finanss. $\frac{6}{5}$).¹

I sin und. skrivelse om dagtraktamenten framhöll Strokirch även att »riksrätten ej torde böra sakna eget insegel, varmed domstolar vanligen äro försedde», och hemställde »om icke desse in därtill kunde få uppgöras och, sedan fastställelse till antagande följt, kostnaden som åtgår till sådant signetes förfärdigande jämväl må av allmänna medel bestridas». KM:t biföll (i konseljen $\frac{6}{5}$) att ett särskilt sigill må av riksretten begagnas, i vilket avseende Vitterhets, Historie och Antikvitets Akademien skulle uppdragas att med desse in därtill i und. inkomma. Vid sammanträde d. 26 maj anmodade akademien sin v. president medicinalrådet Rutström och statssekreteraren Bergstedt att »uppgiva förslag» till sigill och beslöt därjämte att någon ritare skulle vidtalas som kunde »författa ritning över projektet». Redan å akademiens nästa sammanträde d. 2 juni blev en av Rutström och Bergstedt »föreslagen uppgift» till sigill uppläst och tillika med en av konduktören Aleander gjord projektritning granskad, varefter akademien fastställde ett så lydande förslag:

»Rättvisan såsom ett Fruntimmer i sida kläder, med Strålkrona på hufvudet: stödande högra armen mot en Kolonn: i högra handen hållande ett Svärd och i den vänstra en Vigtskål, hvarpå Hon fäster ögonen. Vid fötterna till vänster ligger ett Lejon, med blicken fäst på Rättvisan och ramen hvilande på Svenska Riksgloben.»

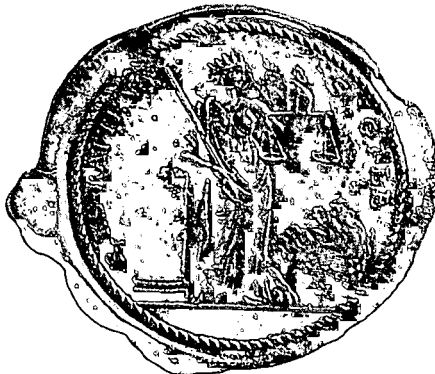
Förslaget blev jämte akademiens und. skrivelse därom genast justerat och skulle utan tidsutdräkt till vederbörande kansliexpedition ingivas. För ritningen hade Aleander begärt 2 rdr bko, om vilkas utbetalande av akademiens medel dess sekreterare borde, emot kvitterad räkning, draga behörig försorg.²

¹ Statsrådsprot. innehåller att Cederström »deltog, såsom jävig, icke uti överläggningen om detta mål».

² I akademiens beslut deltog bl. a. excellenserna v. Engeström och Rosenblad, Carl v. Rosenstein, Blom, Nils v. Rosenstein, Leopold och Brinkman. Akademien skrives till KM:t är undertecknad av dess præsens ärkebiskop Lindblom.

Johan Abraham Aleander (1766—1853) antogs 1795 till ritare vid vetenskapsakademien. Det sades då om honom att han vore en ung man, approberad vid målareakademien, och som, ehuru han lärt på snörmakareprofessionen, icke hade lust att därmed fortsätta.

I konselj d. 10 juni blev förslaget gillat.¹ Kammarkollegium anbefalldes att föranstalta det riksrättens sigill bleve i överensstämmelse därmed förfärdigat och till riksrättens ordförande överlämnat; erforderliga utgifter till präglingen komme att bestridas av de till riksdagskostnaderna anslagna medel. Kungabrevet härom anmältes i kollegiet d. 29 juni, och det beslöts att medaljören vid k. myntet professor Grandel (1750—1836), som redan d. 27 undfått ritningen med beskrivning, skulle »även nu» genom utdrag av protokollet förständigas om skyndsamt förfärdigande av sigillet och dess överlämnande till kollegiet. D. 4 aug. inkom Grandel med sigillet jämte en räkning, vari medaljgravören Enhörning (1745—1821) »för graveringen, stämpeln och skaftet» debiterat 150 rdr bko. En kanslist avskickades genast med sigillet till ordföranden i riksrätten, och räkningen skulle tillställas statskommissarien Wählberg med anmodan att utbetala summan till Grandel.

Aleanders projektritning, bilagd k. Riksrättens sigill, efter avtryck i riksrättens arkiv. brev d. 10 juni 1818 till kammarkollegiet (dess arkiv).

Samma dag, d. 12 maj, som Strokirch utfärdade kallelse till riksrättens första sammanträde, avlät han en und. skrivelse med tillkännagivande härom. Skrivelsen anmältes i justitiekonselj d. 14 maj — Cederström satt med i konseljen och någon anteckning om jäv för honom förekommer ej. Konseljprotokollet innehåller:

Härvid täcktes KM:t i nåder befalla det skulle ej mindre presidenten von Strokirch, som det i följd av RF:s föreskrift tillhörde att i riksrätten vara ordförande, uti avgående svar, än ock presidenterna uti krigs-, kammar-, bergs- och kommerskollegierne, statskontoret och kammarrätten, samt chefen för förvaltningen av sjöärenderna tillika med befälhavande generaladjutanten i Stockholm generalmajoren frih. von Otter och chefen för arméns flottas eskader konteramiralen Coyet såsom tillkallade ledamöter i bemalte riksrätt uti särskilte till dem avlätne skrivelser erinras att så föranstalta det de av övriga deras ämbeten tillhörige göromål icke

¹ Cederström övertar ärendets behandling.

hindras att i riksätten så väl berörde dag som vid dess ytterligare sammanträden sig inställa, ävensom samtelige presidenterne jämte chefen för förvaltningen av sjöärenderne borde, var i sitt ställe, förständiga de ledamöter av ovannämnde verk, vilka erhållit kallelse till ledamöter i riksätten, att enahanda förhållande iakttaga; och skulle, i avseende på de justitieråder som blivit kallade att riksätten bevista, HD genom note utur detta protokoll underrättas om riksättens sammanträde på det de anstalter måge vidtagas att ej något hinder för ärendernes gång därstädes härav uppkommer.

Medan alltså hovrätten och de förvaltande verken förständigades att tjänstgöringen i riksätten borde främst tillgodoses, gavs åt HD en erinran i motsatt riktning: en påminnelse om angelägenheten av att dess eget arbete icke eftersattes. Vad statsrådsprotokollet härom innehöll blev av justitierådet Poppius d. 1 juni tillkännagivet i HD, men föranledde ej något uttalande från dess sida och, såvitt man kan se, ej heller några särskilda anstalter.

Förmodligen sågo justitieråden i konseljbeslutet ett nytt uttryck av Karl Johans för dem välbekanta misstroende mot HD.

Även vid de senare riksrittsåtalen lät hovrättspresidenten sig angeläget vara att inhämta officiell upplysning om de högsta befälhavarne.¹ Det skedde både 1823, 1834 och 1840 genom skrivelser till KM:t. Väl begärdes ej, såsom 1818, nåd. föreskrift vilka borde såsom högste befälhavare kallas till ledamöter. Men år 1823 anhöll presidenten »det EKM:t nådigst värdes förklara, åt vilka dessa befäl för det närvarande äro anförtrodde, på det jag må komma i tillfälle att dem, jämte riksättens övriga ledamöter, inkalla». Så gott som ordagrant lika skrevs 1834 (»EKM:t i nåder täcktes förklara»), och år 1840 anhöll presidenten i und. om »uppgift på de personer vilka för närvarande åtnjuta EKM:ts nåd. förtroende att vara högste befälhavare». Emellertid var det blott 1823 som förfrågningen anmältes i statsrådet (^{5/8}) och besvarades genom kungabrev (^{12/8}). År 1834 svarade generaladjutanterna på nådigste befallning,² och år 1840 gavs enligt KM:ts befallning svar av chefen för lantförsvarsdepartementet, även såvitt angick flottan. Då riksätten sista gången skulle sammankallas, skrev presidenten Isberg ej till KM:t utan till de båda cheferna för försvarsdepartementen (»behagade meddela mig underrättelse om vilken person som för närvarande har ovannämnde befäl sig anförtrott»),³ vilka var för sig svarade. För Isberg torde hela förfrågningen framstått som skäligen överflödig. Han utfärdade kallelse å Lefrén såsom högste truppbefälhavare redan innan svar ankommit från vederbörande departementschef.⁴

¹ Sekreterarehjälpen anlätades liksom 1818 (pres. Isberg har dock egenhändigt skrivit konceptet till 1854 års förfrågan), men kontrasignation förekom ej.

² Svaren formulerades olika: Brahe skrev i eget namn (»får jag tillkännagiva»), men af Klint använde lokutionen »KM:t vill härigenom — — i nåder meddela».

³ Fahlbecks uppgift om praxis s. 17 är alltså ej fullt riktig.

⁴ Uppgiften i riksättens prot. ^{8/8} 54 om tidsföljden mellan dep.-chefens svar och kallelsen är icke sanningsenlig.

Sin hemställan om traktamenten åt sekreterare m. fl. och om kostnaden för skrivmaterialier upprepade Strokirch år 1823 (^{26/7}, konselj ^{6/8}, kungabrev ^{13/8} som ankom till S. ^{26/8}), men sådan hemställan tillhörde sedermera ej de förberedande anstalterna. Ej heller förekom efter 1818 någon anmälan till KM:t om första sammanträdet eller något direktiv från KM:t till de myndigheter som skulle avstå ledamöter. Och sigillfrågan var ju en gång för alla bragt ur världen (se dock slutet av denna uppsats).

Den kallelse till riksriktens ledamöter som Strokirch utfärdade d. 12 maj 1818 är konstruerad på gammalt hovrättsmanér: »Sedan RSt:s JO — — hos mig såsom riksriktens ordförande äskat kallelse — — så har jag utsatt riksriktens sammanträde i berörde ändamål till d. 25 innevarande månad kl. 11 f. m. uti K. Svea hovrätts stora sessionsrum och får härmed i följd av 102 § uti 1809 års RF anmoda Tit. att såsom riksriktens ledamot därvid (*benäget*) sig infinna.» Konceptet som jag här följt anger ej till vilka av ledamöterna det inom parentes satta ordet skulle brukas.

Senare ledamotskallelser omtala JO:s äskande i en huvudsats¹ och citera RF utan att angiva dess tillkomstår. År 1823 återopades RF blott i detta sammanhang: »kalla Tit. såsom enligt RF varande riksriktens ledamot»; någon viss § i RF nämndes ej. Härigenom undveks den oegentligheten att justitieråden kallades jämlikt § 102 som ju bland ledamöterna upptar statsråd men ej justitieråd. Vid de tre sista riksrikterna återgick man till återopandet av § 102, men Isberg hade blicken öppen för den nyss anmärkta oegentligheten och inryckte i kallelserna till justitieråden, ej i de övriga, också § 106.

I viss mån olika kallelser förekommo även 1840. Det inträffa- de nämligen då att två av dem som grundlagsenligt tillhörde riksrikten — presidenterna Skogman och v. Schulzenheim — också voro bland de åtalade. De blevo likväl kallade såsom ledamöter;² men under det att samtliga tilltalades namn upptogos i de övriga kallelserna, heter det i kallelserna till Skogman och Schulzenheim blott att JO:s talan riktas mot »flere dels redan avgångne, dels ännu varande ledamöter av H. M. Konungens statsråd».

Till JO nyttjade Strokirch år 1818 vändningen: »och får jag härom underrätta Tit. på det att till åtalets vidare fullföljande Tit. må äga tillfälle att därvid sig infinna»; år 1823 kallade han JO att sig inställa inför riksrikten utan att ändamålet därmed angavs. Både 1834 och 1854 förfors så som 1823, men presidenten v. Rosén underrättade 1840 helt förbindligt Landin om riksriktens första

¹ Det var alltså en mera genomgripande stilistisk reform än den varom satirikern Andreas Möller gjort denna minnesanteckning: K. Svea hovrätt befallt att icke alla uppsatser skola hädanefter börjas med 'Sedan' utan en del med 'Efter det att' (mskr. i KB).

² Medan Hartmansdorff var tilltalad blev han utnämnd till president i kamrarrätten. Han tog då plats i riksrikten som ledamot, men förklarades jävig och avträdde — för att strax därpå återkomma som svarande (1840 s. 277 f.).

sammanträde »med anmodan att hr JO behagade därvid tillstädeskomma». Situationen var egendomlig, ty liksom, på sätt nyss nämndes, två av de tilltalade grundlagsenligt hade plats i riksrätten, så tillhörde även Landin kretsen av dem vilka i § 102 uppräknas som riksrättens ledamöter. Rosén fann emellertid att ledamotskallelse väl borde utgå till de båda åtalade men ej till åklagaren. Han anmälte vid riksrättens första sammanträde »att, ehuru hr hovrättsrådet Landin, såsom ett av de två äldste råden i K. Svea hovrätt, jämlikt åberopade § [= § 102] vore medlem av riksrätten, hr presidenten likväl i förevarande fall, där hr hovrättsrådet i sin tillika innehavande egenskap av RSt:s JO vidtagit de åklagareåtgärder, vilka föranlett riksrättens sammanträde, funnit någon fråga icke kunna uppstå om hr hovrättsrådets kallelse som ledamot till sammanträdet».

Alla kallelser, så till ledamöter som till JO, äro av presidenterna underskrivna »På dragande kall och ämbetets vägnar», utan kontrasignation.

Svedelius (Om Stats-Rådets ansvarighet s. 537) skriver: »Meningen måste vara att riksrätten så fort sig göra låter skall begynna sitt värv, men ingen viss tid finnes stadgad varken för JO att äska kallelse eller för Svea hovrätts president att utfärda den. Det beror på deras nit och omtanka att icke förhåla tiden.» Han meddelar även några data för att visa »hurudan praxis varit» (s. 538). Hans uppgifter därom äro emellertid så ofullständiga och svåröverskådliga att en sammanställning i tabellarisk form av alla de relevanta dagarna torde äga sitt värde.¹

	KU:s skrivelse		JO:s skrivelse		Pres:s förfrågan		Pr:s kallelse
	dat.	ank. till JO	dat.	ank. till pres.	dat.	besvarad	
1818	2/4	11/4	—	25/4	28/4	5/5 ank. 9/5	12/5 till 25/5
1823	26/5	28/6	21/7	23/7	26/7	12/8 ank. 25/8	26/8 till 2/9
1834	20/11	28/11	3/12	5/12	9/12	8/12, 9/12 ank. s. d.	12/12 till 17/12
1840	19/5—7/7	16/6—4/8	2/11—7/11	11/11	—	17/11 ank. s. d.	23/11 till 30/11
1854	25/4	—	1/5	s. d.	3/6	4/6, 6/6 ank. s. d.	4/5 till 3/5

Ett streck anger att uppgift saknas.

¹ Svedelius har även några besynnerliga och verklighetsfrämmande funderingar om tiden för första sammanträdet. Han synes föreställa sig att det är JO som äger bestämma till vilken dag svaranden skall inkallas. Han säger nämligen: »JO begär kallelse å dem som skola tilltalas, denna kallelse utfärdas icke

II.

Riksrätten har att samlas å tid och rum som utsatts i hovrätts-presidentens kallelse.

Första sammanträdet har hållits å måndag (1818, 1840, 1854), tisdag (1823) eller onsdag (1834), med början kl. 12 vid de båda sist hållna riksrätterna, vid de övriga kl. 11. Att lokalen vid den första riksrätten var Svea hovrätts stora rum har redan nämnts; vid de tre sista höllos sessionerna i riddaresalen å Stockholms slott (nu serafimersalen); år 1823 sammanträdde riksrätten uti därtill utsedda rum »en trappa upp i huset n:o 9 kvarteret Adam och Eva vid Drottningegatan» (nu Paul U. Bergströms affärshus), d. v. s. hemma hos Strokirch såsom med spärrad stil anmärktes i Argus (³⁰/s 23). Strokirch förmådde nämligen ej lämna sina rum. Liksom RSt år 1818 gävo uttryck åt den mening att den då fungerande riksrätten var grundlagsvidrigt sammansatt (se Alin), så läto de 1823, medan rättegången pågick, icke otydligt märka sitt missnöje med den av Strokirch bestämda lokalen. Med anledning av förslag, som inom KU väckts av den nitiske prof. Cederschjöld och åsyftade bl. a. att riksrätten skulle sammanträda å rikssalen,¹ betonade utskottet angelägenheten av att vid riksrättens sessioner rådde offentlighet »förbunden med en viss högtidlighet i yttre omgivningen» och hemställde om sådan ändring av § 102 RF att allmänheten finge bevista riksrättens sammanträden »hållna å ett därtill tjänligt offentligt ställe». Ändringsförslaget blev av ständerna enhälligt antaget till vilande (23 och 24 okt.; rättegången pågick 2 sept.—26 nov.) och vid den följande riksdagen slutligen godkänt, men KM:t vägrade sanktion, dock ej för lokalfrågans skull (jfr SvJT 1925 s. 124 f.).

Väl samlade ha ordföranden och ledamöterna att placera sig vid dombordet i vederbörlig ordning. Såsom välbekant är har ordförandestolen icke alltid, icke ens vid flertalet sessioner intagits av hovrätts-presidenten. Det blev endast 1823 och 1854 årens riksrätter som alltigenom dirigerades av denne (Strokirch och Isberg). År 1818 var Strokirch sjuk och ordet fördes av den gamle sjöhjälten generalamiralen von Stedingk »såsom den äldste i tjänst varande med värdighet av president». Han satt i riksrätten i sin egenskap av chef för förvaltningen av sjöärenderna, en av KM:t dekreterad behörighetsgrund vars förenlighet med RF ju starkt omtvistades. Även 1834—35 leddes förhandlingarna av chefen för samma förvaltning, konteramiralen Cronstedt. Hovrättspresiden-

av presidenten utan av riksrätten, därför måste riksrätten sammanträda i så god tid att JO får kallelsen meddelad åt svarande parten inom laga tid och likaså svarande parten erhåller del av samma kallelse utan att nödgas fördröja sitt svaromål». Resonemanget blir ej klarare genom den slutsats vartill Svedelius' tankegång för honom: »HD:s exempel torde således i brist av särskild föreskrift vara närmast användbart» (s. 538).

¹ Anders Danielsson hade 1818 föreslagit stora riddarhussalen.

ten Evelius var nämligen hindrad av sjukdom — »och andra bekanta orsaker» tillfogade Aftonbladet (¹⁶/₁₂ 34): hans dåliga affärer hade råkat i det kritiska läge som snart skulle övergå till konkurs och tvinga honom att taga avsked från ämbetet.¹ År 1840 infann sig väl presidenten Rosén till första sammanträdet, men efter en kort stund bortgick han sedan han förklarats jävig såsom kusin till Rosenblad. Ordförandestolen intogs av presidenten i kammarkollegium Jakob Cederström vilken i likhet med Stedingk och Cronstedt ej var jurist utan fått militär utbildning.

Sedan Stedingk vid det första riksriktssammanträdet intagit sitt rum som ordförande, placerade sig de övriga, enligt hans anmodan, i följande ordning: presidenterna efter fullmaktsdag, justitieråden, de bägge militärerna (med rang av generalmajor och konteramiral), de två hovrättsråden och sist övriga råd efter fullmaktsdag. Men man hade icke väl satt sig ned förr än fråga väcktes att omflyttning borde ske. Ej mindre än tre meningar förfäktades förutom den som kommit till uttryck i den redan verkställda placeringen. Somliga förmenade att hovrättsråden nog borde äga företräde framför övriga råd, men att dessa senare inbördes skulle taga plats ej efter fullmaktsdag utan efter »ordningen emellan ämbetsverken» (hovr.r. Sebenius m. fl.). De övriga voro sinsemellan ense om att en och samma placeringsprincip borde gälla beträffande alla råd, även de båda från hovrätten, men medan några ansågo fullmaktsdagen böra vara bestämmande (kammarr. Branting m. fl.), ylle en — bergsrådet Robsahm — tillämpa ordningen emellan ämbetsverken. Robsahms mening innebar i själva verket icke något angrepp på hovrättsrådets förmånsställning, ty den ordning emellan ämbetsverken, som åsyftades, kan icke ha varit någon annan än den som redan i 1634 års RF bestämts mellan rikets fem collegia eller broderskap (hovrätterna, krigsrådet, amiralitetet, kansliet och räknekammaren) och i senare regeringsformer vidare fortsatts med statskontoret, bergskollegium, kommerskollegium och kammarrevisionen. Men om Robsahms åsikt segrat skulle han, som av Stedingk placerats såsom den ytterste, flyttat upp framför kommerserådet och kammarrättsrådet — vilka båda också, såsom man kan vänta sig, röstade för att fullmaktsdagen borde följas! För hovrättsrådets företräde åberopades dels att hovrättspresidenten av RF blivit framför kollegiepresidenterna bestämd till riksriktens ordförande och dels att hovrättsråden i § 102 nämndes före kollegieråden. Resultatet av voteringen blev att de redan intagna platserna bibehölls.

Den sålunda godkända placeringsprincipen följdes vid de senare riksrätterna. Dock ej alldeles utan protest: kammarrådet Fägersten yttrade 1834, »att ehuru han för sin del icke kunde

¹ Konkurs — men ej tjänstledighet för sjukdom (kammarr. Branting 1818 s. 31 f.) -- har ansetts diskvalificera för ledamotskap (kammarrättsr. Uggla 1840 s. 381, jfr § 56 i 1830 års konkurslag).

finna grundlagen föranleda därtill att hovrättsråden skulle ovillkorligen och utan avseende å deras fullmäkters data i riksrätten erhålla säte framför råden från rikets kollegier, hr kammarrådet likväl, för att icke med denna fråga upptaga riksrättens tid, ville låta bero vid den hävdvunna ordningen».

Riksrättens första beslut efter det placeringen vid dombordet ordnats har städse gällt anställande av kansli. Fahlbecks tes (s. 68) att ordföranden »efter samråd med domstolen äger tillsätta nödigt antal tjänstemän och betjante» överensstämmer ej med praxis. Protokollet för 1818 års riksrätts första session innehåller visserligen att Strokirch i ett inlämnat skriftligt anförande anmält bl. a. att han »utsett» sekreterare och protokollsförande. Går man till själva anförandet finner man dock att Strokirch ingalunda ansett sitt val definitivt. Han skriver nämligen: »Då riksrätten vid sitt första sammanträde skulle bliva inaktiv utan biträde av sekreterare och protokollsförande, så har jag trott min skyldighet fordra att en sådan förlägenhet undanröja och därför utsett till sekreterare hr förste expeditionssekreteraren Daniel Forelius och till protokollet hr k. sekreteraren Georg Nordenstolpe, vartill jag förmodar det riksrättens respektive hrr ledamöter behaga giva sitt bifall». Själva anställningsakten har tydligen varit riksrättens (efter protokollet att döma tysta) godkännande av Strokirchs preliminära åtgärd. Om förfarandet vid de senare riksrätterna ge protokollen klart besked: ordföranden framställer förslag å sekreterare och protokollsförande, vilket antages eller bifalles av riksrätten.

Vad vaktbetjäningen angår finnes om sättet för anställningen ej annan uppgift än den som innefattas i den sista riksrättens sista protokoll, där det omtalas att vaktbetjante blivit »av riksrätten antagne».

Medan vid den första riksrätten såväl sekreteraren som protokollisten tillhörde KM:ts kansli, togos de vid alla de senare från Svea hovrätt, sekreteraren ur assessors- och protokollisten ur fiskalsgraden: 1823 Landin och Martin, 1834 Ungberg och Iggeström, 1840 Arell och Quensel, 1854 Dreijer och Rabe. Riksrättens kansli bestod städse av lovande unga jurister; och alla vunno de också befordran, om än ödet icke lät alla ostört vandra ämbetsmannabanan fram. Forelius, som var gift med Sergels dotter, utnämndes redan under det riksrättsprocessen pågick till revisionssekreterare och generalauditör. Han stod en tid högt i gunst hos Karl Johan, men förlorade dennes förtroende, nödgades begära avsked (kammarkonselj ^{26/6} 21), gick efter ett dramatiskt självmordsförsök i frivillig landsflykt till Amerika och blev 1837, vid 50 års ålder, i Valparaiso arkebuserad för delaktighet i en revolt.¹ Nordenstolpe vart justitieråd och tog som sådan plats vid dombordet under de två sista riksrätterna. Landin återkom till riks-

¹ Crusenstolpe, Carl Johan och svenskarne II s. 318 f.

rätterna 1834 och 1840 i egenskap av JO och blev den siste i raden av Svea hovrätts vicepresidenter. Martin dog som revisionssekreterare. Ungberg avancerade till underståthållare, men lämnade tjänsten under mystiska omständigheter och bosatte sig i Paris där han slutade sina dagar som portvakt.¹ De övriga kommo alla in i HD, utom Arell som vid sin död var expeditionschef i justitiedepartementet.²

Efter det sekreterare och protokollsförande antagits och redogörelse lämnats för hovrättspresidentens förberedande anstalter, har riksätten vid första sammanträdet övergått till andra organisatoriska åtgärder: domareeden svärjes av ledamot, som ej förut gått den,³ jävs- och behörighetsfrågor komma före. Jävsfrågor ha i allmänhet genast avgjorts (undantag blott 1823), men behörighetsfrågor ha uppskjutits tills även svarandesidan blivit företrädd. I övrigt har någon fix förhandlingsordning ej iakttagits, och särskilt har JO:s ställning under första sammanträdet haft ganska olika karaktär vid de skilda riksrätterna. Största förtroendet visades honom 1823, snävast bemöttes han 1854. År 1823 fick han företräde omedelbart efter det ledamöterna placerat sig, således t. o. m. före kanslipersonalens anställande; man frågade ej efter några som helst handlingar till upplysning om hans partsställning; och det tilläts honom att stanna inne under hela sammanträdet, även medan riksätten fattade sina beslut.⁴ År 1854 däremot släpptes han ej in i riddaresalen förrän bl. a. domareed svurits och hans egen begäran om kallelse till riksrett blivit uppläst, och då företräde väl lämnats, honom fick han blott inge KU:s skrivelse och därpå genast avträda. Han fick ej ens åhöra hur skrivelsen lästes upp. Sedan riksätten beslutat kallelse å svarandena blev JO ånyo förekallad, men så snart beslutet avsagts för honom gick han åter bort. Med avseende å JO må vidare rörande första sammanträdet antecknas: att hans begäran om kallelse upplästes vid de tre sista riksrätterna men ej vid de tidigare; att han ingav sitt förordnande som JO, utom vid den andra och den sista riksrätten; att KU:s åtalsbeslut företeddes, utom vid andra riksrätten, och även upplästes, utom år 1840. År 1854 blev KU:s långa skrivelse uppläst såväl vid första sammanträdet som sedermera inför svarandena, och det ehuru Gripenstedt förklarade att han tagit kännedom om skrivelsens innehåll i tryck — något som väl otvivelaktigt gällde även övriga svarande.

¹ Schöldström, I kikaren s. 1 f.

² Förutom Nordenstolpe och Landin ha ytterligare tre män officierat vid tre riksrätter, nämligen vid de tre första kammarrättsr. Osængius samt vid de tre sista Isberg (ledamot och 1854 ordf.) och Skogman (1834 tilltalad, 1854 ledamot, 1840 båda delarna). Rikare personlig erfarenhet av riksrettsprocessen än någon annan civil ämbetsman fick dock Poppius (ledamot i de två första, tilltalad vid de båda följande). Den sjömilitära ledamotsplatsen innehades i de fyra första riksrätterna av samme man, Coyet.

³ Edgång har förekommit vid alla riksrätterna utom den näst sista.

⁴ Måhända var lokalens intimitet härför ej utan betydelse.

Riksrättens första egentliga processuella uppgift är att besluta om kallelse å den eller de tilltalade, och sådant beslut har också städse fattats vid första sammanträdet även om jävs- eller behörighetsfrågor då varit oavgjorda.¹ Kallelsen, som alltid uppsatts och justerats under sammanträdet, har underskrivits på riksrättens vägnar av ordföranden med kontrasignation av sekreteraren. Åtminstone 1823, men ej 1840 anbragtes riksrättens sigill under ordförandens namn. År 1818 ägde kallelsen närmast form av ett brev. Efter överskriften, som var rik på tillar men ej upptog svarandens namn,² hette det: »Sedan RSt:s JO hr friherre Mannerheim äskat kallelse till riksrätt å hr friherren och statsrådet — — så har riksrätten beslutit kallelse å hr friherren och statsrådet att torsdagen d. 28 innevarande månad kl. 11 f. m. uti K. Svea hovrätts stora sessionsrum sig infinna och i ovanberörde mål erhålla del av vad JO andragit och vidare kan hava att anföra; vilket härmedelst hr friherren och statsrådet till iakttagande kungjort varder.» Men redan 1823 övergick man till detta ståtligare och sedermera alltjämt bibehållna formulär: »Vi ordförande och ledamöter i riksrätten göra veterligt: att som — — alltså kallar riksrätten härigenom hr statssekreteraren Quiding att — — inför riksrätten — — sig inställa för att av vad RSt:s JO i detta mål kan hava att anföra undfå del och därå svara.» Då flera voro tilltalade utgick särskild kallelse till en var av dem.³

Med beslutet om riksrättens nästa session och kallelsens justering har det första sammanträdet varit till ända, utom år 1823 då såsom sista ärende förekom fråga om tryckning av protokollen m. m. Men vad härom är att säga sparas lämpligen till nästa avdelning.

III.

I 11:10 RB föreskrevs att »i brottmål bör den, som käres till, genast å rättens bud till svars komma». Någon laglig kallelsetid ägde alltså svaranden ej åtnjuta. Man finner att tidrymden mellan kallelsens utfärdande och inställelsedagen växlat ganska betydligt. Kortast var den 1818: 25—28 maj; längst vid den fjärde riksrätten: 30 nov. 1840—11 jan. 1841. Den var eljes en vecka eller mindre: 2—8 sept. 1823, 17—23 dec. 1834, 8—15 maj 1854. Om kallelsens delgivning vet man ej annat än att år 1854 alla svarandena undertecknade ett med Dreijers hand skrivet erkännande att de d. 10 maj mottagit riksrättens kallelse.

¹ Wirsén var 1818 skiljaktig och ansåg prövningen huruvida riksrätten vore sammansatt av behörige ledamöter böra föregå åtgärden att låta utfärda kallelse.

² »Högvälborne hr friherre, statsråd, t. f. överståthållare, f. d. vice amiral, tjänstgörande generaladjutant för flottorne, riddare och kommandör av KM:ts orden samt riddare av KM:ts svärdsordens stora kors andra klassen!» Ej heller kallelsens kontext upptog svarandens namn.

³ Så även 1834. Den kollektiva stämning som finnes i trycket (s. 17 f.) har i själva verket aldrig varit använd.

Riksrätterna ha med förkärlek haft session å måndag eller torsdag; så t. ex. höllos av 1818 års fjorton sammanträden 6 å torsdag, 5 å måndag, och av de sexton sammanträdena med parter 1840—42 höllos 14 å måndag. Ett undantag utgör riksrätten 1834—35, av vars åtta sammanträden 3 inföllo å onsdag, 3 å lördag, ingen å måndag. Lördagen har varit sessionsdag blott 1834—35 och 1840—42, fredagen blott 1854.

Vid den första riksrätten hade parterna att inställa sig i regeln kl. 11 eller 12, två gånger $\frac{1}{2}$ 11. Den andra riksrätten kallade dem alltid till kl. 11,¹ den tredje alltid till kl. 12 (den hade i olikhet med föregångarna sina rum å Stockholms slott och ville kanske att även tiden skulle utmärka rättegångens förnämliga karaktär), den fjärde omväxlande till kl. 10 eller 12 (en gång 11), den femte och sista i allmänhet till kl. 12 (en gång till 11, en gång till 1). Sessioner med parter voro ofta helt korta ($\frac{1}{2}$ eller $\frac{3}{4}$ timme), och mer än $2\frac{1}{2}$ timme varade sådan session blott under näst sista riksrätten, som var samlad med parter å så abnorma tider som kl. 12— $\frac{1}{4}$ 4 ($\frac{11}{1}$ 41) och 10— $\frac{1}{2}$ 3 ($\frac{17}{1}$ 42). Den första riksrätten sammanträdde ej sällan en eller en halv timme före det klockslag som bestämts för parternas inställelse.

Sammanträden utan parter började aldrig före kl. 10, aldrig senare än 1. Den längsta riksrättssessionen hölls d. 21 april 1842 (kl. 10— $\frac{3}{4}$ 3).

Antalet sessioner har växlat: 14, 9, 8, 27, 9. Dessa variationer till trots kan man dock förmärka att riksrätten alltid strävat att följa reglerna i 27 kap. RB beträffande »de saker som hovrätten såsom första domstol upptager». Huvudregeln var att »parterne måge i dessa mål giva tvenne skrifter in vardera» (27: 4), i motsats till stadgandet för lagvadda saker att »med en skrift å vardera sidan skall käras och svaras» (27: 2). Med denna dubbla skriftväxling borde det normala för en riksrättsprocess blivit 8 sammanträden, med partsförhandlingen slutförd vid det femte. Schematiskt skulle de 8 sammanträdenas olika uppgifter kunna anivas så här:

1. rätten konstituerar sig, kallelse utfärdas å svaranden;
2. JO:s memorial (inges, uppläses, mottages av vederparten²);
3. svarandens förklaring;
4. JO:s slutpåstående;
5. svarandens slutliga skrift; parterna förständigas att avvakta kallelse till dom;
6. handlingarnas läsning,³ överläggning och omröstning till dom;
7. domen justeras;
8. domen avkunnas.

¹ Här liksom i det närmast följande bortses från kallelsen till dom.

² 27: 6 RB: »Alla inlagor — — skola tvefalt ingivas, den ena att vara i hovrätten kvar, den andra att givas till vederparten».

³ 1854 börjades härmed redan å nr 5.

Om man vidare under skriftväxlingstiden icke kände sig ovillkorligen bunden av föreskriften i 27: 2 RB om en hel veckas uppskov utan nöjde sig med kortare frister, borde hela processen kunna utspelas ganska raskt.¹

Fullkomligt orubbat allt igenom följdes schemat med de 8 sammanträdena blott vid riks-rätten 1834—35, som också trots jul- och nyårshelgen avkunnade sin dom redan på dagen en månad efter första sammanträdet (17/12 34—17/1 35). Men den fasta och trånga ramen framträder tydligt även där den på ett eller flera ställen överskridits.

År 1818 gick allt regelrätt t. o. m. femte sammanträdet, då riks-rätten uttryckligen gav det besked att »skriftväxlingen i målet redan hunnit slutas och aktion blivit fulländad». Att därefter följde nio sammanträden i st. f. blott tre berodde delvis på att Cederström under handlingarnas läsning företrädde och ingav ett skriftligt tillägg till sin slutliga förklaring. Härav vållades tre extra sammanträden: ett för skriftens överlämnande till Mannerheim, ett för dennes svar och ett för Cederströms slutreplik. De ytterligare tre extra sammanträdena förklaras av att riks-rätten använde tre sammanträden för vad enligt schemat bort ske på ett (nr 6) och därutöver höll ett sammanträde alldeles på sidan av schemat, nämligen — förutom nr 7 (justering av *domer*) — ett sammanträde för justeringsråden» efter påtryckningar från högsta ort ändrade sina vota så att majoritet vanns för Cederströms friande från ansvar.²

Den extrasession som hölls av 1823 års riks-rätt föranleddes av växlingen i JO:s person: sedan Ehrenborg inlämnat sitt anmärkningsmemorial (8/9), avled han (16/9) före sammanträdet för Quidings förklaring (22/9),³ och efterträdaren Törnebladhs ansåg sig ej

¹ 27: 2 RB: »Nu haver käranden givit dess inlaga in och svaranden den anammat, svare han vid offentligt upprop klockan ellova å samma dag i nästa vecko därefter». Såväl 1818 som 1823 iaktogs detta även till klockslaget.

² Såsom hörande till historien om påtryckningarna må ur Beskows almanacksanteckningar (KB) för d. 10 febr. 1849 anföras följande kuriositet: »Träffade Valerius som berättade att Engeström och Wetterstedt, på C.J:s vägnar, bjudit honom 200,000 rdr bko för att förfalska riks-rättsprotokollet i Cederströmska målet. Jag invände att det aldrig skett på Konungens befallning, vartill V. svarade att han kanske icke visste därav. Därpå anmärkte jag att Wdt säkerl. aldrig tillåtit sig en så skamlös dumhet, vartill V. svarade att Wdt egentligen icke sagt något, men dock varit närvarande. Slutligen tillade jag att han troligen misshört sig på siffran och att Engeström troligen sagt 2000 r. bko, vilken summa han rimligen kunde disponera, men ej 200,000. Men V. påstod bestämt det senare». — Valerius var sekreterare i KU, men hade intet med riks-rätten att skaffa.

³ Quiding avslutade förklaringen med dessa vackra ord, på en gång ett äreminne över den bortgångne och en försynt antydning om åtalets föga riksviktiga karaktär: »Hr Ehrenborg, som i sin konstitutionella ämbetsmannagenskap emot mig avgivit sitt anmärkningsmemorial, emottager icke min förklaring; hans ädla verksamhet upptages nu mera, utan tvivel, av viktigare föremål. Må mig emellertid tillåtas att vid detta tillfälle förena min saknad över hans frånfalle med fäderneslandets. Rättvisa och oväld hade var medborgare av honom att påräkna och vännen ingenting därutöver i ämbetet.»

kunna avgiva slutpåstående innan riksätten prövat frågan om hans jävaktighet. För sådan prövning insköts ett sammanträde mellan nr 3 och 4 i schemat.

Den sista riksättens extrasession inföll mellan nr 5 och 6, och det är av synnerligt intresse att se med vilken motvilja man avvek från det normala. Sedan svarandena å nr 5 avgivit sin andra skrift och JO begärt anstånd, under erkännande att »han måhända borde vara i tillfälle att nu anföra vad han vidare kunde hava att yttra», stannade riksätten i följande beslut: »Ehuru riksätten anser skriftväxlingen i målet vara slutad; likväl och som hr JO förklarar det svårighet för honom mötte att genast muntligen framställa de erinringar vartill hr JO förmält sig hava anledning, finner riksätten skäligt bevilja hr JO anstånd därmed till nästkommande dag.» Processen pågick blott en månad varunder ändock pingsten inföll (⁸/₅—⁹/₆).

De många extra sammanträdena under rättegången 1840—42 fördela sig ungefär lika på partsförhandlingen och den efterföljande läsningen och överläggningen. Väsentliga orsaken till skriftväxlingens långvarighet var att JO:s slutpåståenden — det gällde ju 31 åtalspunkter och 18 tilltalade — kommo i flera portioner.

I allmänhet ha inlagorna ställts »Till höglovliga [eller höga] riksätten», där de ej betecknats »Vördsamt memorial» (så i regeln av JO, men 1823 även av svaranden). Endast Cederström nyttjade en fylligare överskrift, vari han vände sig även till Storkirch ehuru denne ju ej var hans domare (»Högvälborne hr friherre, ordförande i höglovliga riksätten, president uti KM:ts och rikets Svea hovrätt, kommandör av k. nordstjärneorden! så ock högvälborne, välborne och högädle hrr ledamöter av höglovliga riksätten!»)

Inlagorna upplästes av vederbörande part (ej av ordföranden eller sekreteraren),¹ men intogos ej i protokollet.² Fria muntliga yttranden förekommo egentligen blott som replikskiften i processuella ämnen eller som korta svar på frågor (se 1840 s. 167 f., 215 f., 352 f., 382 f.); de längre partsanföranden, som fått inflyta i protokollet, ha tydligen utgjort en uppläsning av skrivna ord.³ I vissa fall torde de ha protokollförts väsentligen för att icke behöva anses såsom en otillåten fortsättning på den redan slutförda dubbla skriftväxlingen. Belysande härutinnan är vad som enligt protokollet d. 17 jan. 1842 förekom, sedan JO anhållit om rådrum för ytterligare andraganden i anledning av svarandenas slutliga förklaringar: »H. exc. hr greve Löwenhjelm förklarade å egne och övriga

¹ Då gemensam förklaring avgavs blev ofta en tränad deklamator utvald (ej den främste eller författaren). Så upplästes förklaringen 1834—35 av Wetterstedt (Poppius var den egentlige författaren); och 1840—42 uppträdde som föredragande bl. a. Lagerbjelke, Åkerhjelm och Skogman.

² Ett kort referat gjordes i protokollet d. 14 juni 1841 av vissa inlagor som föranledde muntliga yttranden.

³ Detta gäller även det anförande 1854 s. 20 f. vilket av Fahlbeck s. 67 not 2 nämnes som exempel på muntligt svaromål.

svarandernes vägnar, att de på det högsta bestrida hr JO rättighet att nu, sedan han gjort sine slutpåståenden och vederparterne däröver sig förklarar, ytterligare uttänja rättegången, vars slut svaranderna med längtan emotsågo, varjämte, sedan hr JO under vidhållande av sin begäran anmärkt, att då såsom här är fallet rättegång å ömse sidor föres skriftligen vid första instansen, ligger det nästan i sakens natur att konferenserne måste slutas med ett förhör, därvid dock alltid svaranderna tillkom sista ordet,¹ h. exc. hr greve Löwenhjelm tillade att svaranderna icke ville under något villkor inlåta sig med hr JO i muntligt tvistande, så att, i händelse det medgavs hr JO att vidare sig yttra, detta måtte ske skriftligen.» Uppskov beviljades, men JO:s ytterligare andraganden protokollrades ord för ord (s. 356—368). Svarandenas slutliga anförande hade däremot formen av en fristående inlaga.

Protokollen skrevos alltid egenhändigt av protokollsföranden.²

Justering av protokoll har i regeln ägt rum å sammanträdet näst efter protokollsdagen. Stundom heter det att justering skedde dels för parterna och dels för riks-rätten (1818 s. 45 f. först för riks-rätten, sedan för parterna; 1840—42 s. 381 omvänd ordning), men i allmänhet användes termen justering blott om riks-rättens befattning med protokollet — om parterna sågs att protokollet blev av protokollsföranden uppläst för dem i förmaket, varefter de fingo företräda och förklarade sig icke ha något att erinra.³ Justering inför parterna skedde ibland mellan sammanträden, då protokolls-föranden sedermera gjorde anmälan därom till riks-rätten (1818 s. 40 o. 42); var det flera svarande kunde det i slikt fall hända att en inför riks-rätten åtog sig att å de övrigas vägnar övervara justeringen (1834 s. 55 o. 65).⁴ Vid ett par tillfällen uppdrogs justering åt ordföranden (se nedan), en gång förklarade sig parterna avstå från justering inför dem (1854 s. 42). Sista sammanträdets protokoll har alltid blivit genast justerat.

Anteckning om verkställd justering har gjorts å protokollet (av ordföranden), utom 1823 och 1834—35.

I detta sammanhang bör nämnas att vid flera av riks-rätterna tryckpressen tagits till hjälp för rättegångens underläftande och koncentration.

Tryckning av protokoll m. m. skedde vid de två första riks-rätterna utan kostnad för det allmänna.

¹ Om rätten till sista ordet tvistades d. 14 juli 1818, sedan Cederström fått uppskov för att ingiva en sista skrift och JO förbehållit sig att få bemöta denna: »Hr frih. Cederström yttrade nu den förmodan att han såsom den attackerade borde till sitt försvar få hava sista ordet, varemot hr frih. Mannerheim förmente att då hr frih. Cederström genom sin senare skrift givit anledning till den nu uppstådda skriftväxling, så hade nu mera i omvänd ordning hr friherren blivit den attackerande».

² Handstilen i 1854 års protokoll liknar dock kanske mer Dreijers än Rabes.

³ En egendomligt pleonastisk formulering, se 1854 s. 39.

⁴ Utan åtagande inför riks-rätten och utan fullmakt tilläts part att företräda en eller flera medparter vid justering 1840—42 (s. 174 o. 215).

Vid sammanträde d. 4 juni 1818 (det tredje i ordningen) anmälte sekreteraren att han och protokollsföranden vore sinnade »att, på det all möjlig noggrannhet vid desse handlingars och protokollers tryckning skulle varda iakttagen, hos riks-rätten anhålla om tillstånd att få till trycket befordra så väl de till riks-rätten ingivne handlingar, vilka icke redan från trycket utkommit, som riks-rättens protokoller samt de expeditioner, vilka ifrån riks-rätten utfärdas. Och fann riks-rätten skäligen bifalla att, på sätt kongl. tryckfrihetsförordningen av år 1815 uti 2 § 4 mom. medgiver, berörde handlingar, protokoller och expeditioner genom sekreterarens och protokollsförändens försorg till trycket beforderades; ävensom riks-rätten, i anledning av därom tillika gjord anhållan, tillät att, utan avbidan av protokollsjustering, med utgivandet genast må vidtagas författning.»

Det uppgivna syftet med ansökningen om tryckningstillstånd — vinnande av all möjlig noggrannhet vid tryckningen — var näppe-ligen det enda eller ens det huvudsakliga. Man kan med fog förmoda att sökandena även beräknade att förskaffa sig en liten extra inkomst. Rätten att ombesörja officiellt tryck som kunde väntas få någon avsättning synes då för tiden ha ansetts utgöra en förmån, den där lämpligen kunde tjäna som gratifikation åt vederbörande kanslipersonal. Sålunda blev 1813 års »Samling af Författningar och Stadgar, hvilka ändra eller förklara Kyrko-Lagen», med KM:ts tillstånd utgiven i tryck av kopisten greve Nils Snoilsky (sedermera justitieråd, skaldens far) och konsistorienotarien Erik Agrell, vilka biträtt den kommitté som haft samlingens utarbetande sig uppdraget. Hemställan om sådant tillstånd hade gjorts av kommittén under framhållande att den fördel Snoilsky och Agrell därav kunde hämta »skulle på en gång utgöra förtjänt belöning för den möda de vid detta arbete redan använt och en uppmuntran att framdeles lämna till det allmännas tjänst det biträde som av deras ådagalagde skicklighet, flit och goda vilja är att förvänta».

Av annonser i Stockholms-Posten kan ses både vad som vid sammanträdet d. 4 juni redan från trycket utkommit och hur publikationen sedermera fullföljdes.¹ Då d. 16 juli dag skulle bestämmas för målets huvudsakliga prövning, »stannade riks-rätten i det beslut, till förekommande av det uppehåll som skulle därigenom förorsakas om handlingarne emellan riks-rättens hrr ledamöter skulle circuleras, att då dessa handlingar till större delen funnos tryckta samt originalakten dessutom vore för var och en ledamot som det äskade att tillgå, en viss dag utsattes då varje ledamot

¹ D. 22 maj: KU:s handlingar och prot. uti det till riks-rätt förvista anmärkningsmål säljas häftade och skurna för 24 sk. bko ex. i hrr Utter & C:os, Wiborgs och Deleens boklådor. D. 4 aug.: skriftväxlingen jämte övriga handlingar tillika med riks-rättens prot. 25 maj—9 juli säljas, handlingarna för 40 sk. och prot. för 18 sk. bko; »och skola så väl de övriga protokollerna som riks-rättens dom skyndsammeligén av trycket utgivas». D. 12 aug.: prot. 16—30 juli säljas för 36 sk., domen för 4 sk. bko. D. 28 aug.: prot. jämte domen säljas för 1 rdr 12 sk., övriga handlingar för 40 sk. bko.

borde vara beredd att sitt yttrande avgiva; och blev denna dag bestämmd till den 23 uti innevarande månad».

År 1823 tillkännagav Strokirch redan vid första sammanträdet (2/9) att sekreteraren och protokollsföranden anmält sig att få till trycket befordra handlingarna och riksrettens protokoll samt meddelande dom i målet; »och fann riksretten skäligen bifalla att, på sätt tryckfrihetsförordningen medgiver, sekreteraren och protokollsföranden må besörja om tryckningen». Vid sammanträdet d. 22 sept. uppdrogs åt ordföranden att justera dagens protokoll »på det att detsamma, utan avvaktan av nästa sammanträde, måtte kunna jämte de redan justerade protokoll och ingivne handlingar till trycket befordras», och d. 10 nov. fattades liknande beslut för att dagens protokoll skulle jämte JO:s slutpåstående tryckas »innan riksrettens nästa sammanträde» (= 17/11).¹

Den digra bok (XXIV + 425 s.) som innehåller riksrettshandlingarna 1840—42 bär å titelbladet upplysningen att handlingarna äro till trycket befordrade för att biläggas JO:s avgivande ämbetsberättelse. Riksrettens kansli vidtog nu ingen åtgärd för publikationen utan JO fick besörja därom. Tryckningen var denna gång till avsevärd lättnad, då den möjliggjorde att de aderton svarandena erhöilo var sitt bekväma exemplar av JO:s memorial och övriga handlingar (se trycket s. 82, 87, 279).

Nyligen har i den juridiska fackpressen förordats att våra domstolar skulle överge den vanliga beteckningen *utslag* för det huvudsakliga avgörandet i brottmål och i stället använda termen *dom*. Till stöd härför kan man åberopa exemplet från vår främsta brottmålsdomstol, ty riksretten har alltid i enlighet med ordalydelsen i § 102 RF kallat sitt slutliga besked *dom*.² Denna har avfattats med recit vari ej blott åtalet utan även försvarret redovisats. I huvudsak har samma schema för skrivningen följts vid alla riksätterna. År 1818 blev domen sålunda uppställd:

¹ Annonser i Granskaren visa hur tryckningen fortskred. D. 30 sept.: prenumeration på 16 ark prot. och handl. emottages med 1 rdr 16 sk. bko i Utter & C:os och Wiborgs boklädor; två ark redan utkomna. (Se vidare 3, 7, 10, 14 okt., 18, 28 nov.). D. 2 dec.: fjortonde och sista arket har utkommit och utlämnas jämte domen till resp. prenumeranter; »även hela akten säljes, häftad för 1 rdr 24 sk., och domen särskilt för 4 sk. bko».

² Det av expeditionsskreteraren Lindgren utgivna konservativa bladet Granskaren innehöll 1823, med början d. 10 okt., en artikelserie »Några ord om våra viktigaste konstitutionella förhållanden, i anledning af den emot Stats-Sekreteraren för Krigs-Ärenderna inför Riks-Rätten anställda aktion». I numret för d. 31 okt. heter det bl. a.: »Man har klagat över ett obehörigt förblandande i vårt land av den administrativa och lagskipande makten: detta klander finnes likväl mindre grundat, då man lärt sig att göra noga skillnad emellan ett Utslag och en Dom. Såsom bevis härpå kan utur riksrettens protokoll för den 2 september anföras, att de militära ämbetsverkens enda representant i riksretten, krigsrådet Åhlström, som säkerligen under sin långa tjänstetid deltagit i besluten till mångfaldiga utslag, icke förr än nu, då han blev riksrettens ledamot, avlagt domareeden».

Riksrättens dom i anledning av det åtal som RSt:s JO — — efter RSt:s KU:s förordnande anställt och utfört emot — — i avseende på — —; i vilket ämne parterne inför riksrätten skriftväxlat och jämväl blivit muntligen hörde; given och utfärdad uti Stockholm den 30 juli 1818.

Riksrätten har av handlingarne i detta mål inhämtat — —.

Under loppet av den skriftväxling som inför riksrätten ägt rum är av JO m. m. hr frih. Mannerheim huvudsakligen anmärkt — —; däremot hr statsrådet m. m. frih. Cederström allt ansvar sig undandragit och i sådant avseende, förutom annat, åberopat — —; varförutan hr frih. och statsrådet erinrat — —; i sammanhang med vilken förklaring hr frih. och statsrådet — —; och har slutligen hr statsrådet frih. Cederström — —; varå hr frih. och JO svar avgivit.

Detta med vad mera handlingarne innehålla och parterne anført har riksrätten i övervägande tagit; och beträffande först — —.

Vad åter själva saken angår — —.

I fråga om den påföljd — —.

Vidkommande slutligen — —. Det vederbörande till efterrättelse länder.¹

Vid det sammanträde då domen justerades har även dagen för dess avkunnande blivit bestämd. År 1842 förflöt mellan justeringen och avkunnandet mer än två veckor (14 juni—2 juli), men i allmänhet har domen avkunnats andra dagen efter justeringen och år 1823 redan närmaste dagen därefter. Parterna ha särskilt kallats till domen och dessutom har tiden för avkunnandet tillkännagivits genom anslag.² Att avkunnandet skett såsom RF föreskriver »för öppna dörrar» blev 1818 verbotim anmärkt i protokollet och uttrycktes 1823 med orden att »dörrarne lämnades öppne». Åren 1835 och 1854 skrev protokollsföranden det pleonastiska »för öppna dörrar offentligen», varemot han 1842 nöjde sig med blott det sist citerade ordet.

Den solenna akten har försiggått en gång kl. 10 (1842, lördag), två gånger kl. 12 (1818, torsdag, och 1823, onsdag) samt två gånger kl. 1 (1835, lördag, och 1854, fredag). Då Geijer år 1829 i prästeståndet reserverade sig mot beslutet att göra riksrättsprocessen i dess helhet offentlig, framhöll han att det icke vore lagstiftningen värdigt »att genom grundlagen öka antalet av huvudstadens skådespel». Huruvida domsavkunnandet vid de två riksrätter man då upplevat verkligen lockat publik, därom har jag ej sett någon uppgift. Men om avkunnandet d. 17 jan. 1835 berättar Aftonbladet för samma dag att en talrik samling åhörare övervar ceremonien.³

¹ Senare domar redogjorde för skriftväxlingen i flera fristående stycken. I st. f. »utfärdad» sattes några gånger »avkunnad». Slutfrasen utelämnades 1842 och fick eljes formen »vilket till efterrättelse länder».

Det inläggande exemplaret av domen har egenhändigt skrivits av sekreteraren, utom år 1835 då protokollsföranden synes ha fört pennan.

² I protokollen för de tre mellersta riksrätterna säges anslaget ha skett å dörren till riksrättens förmak.

³ Notisen fortsätter med denna försmädlighet: »Hrr statsråder anlände, marscherande en corps, dock icke i serafimerdräkten. Några vivatrop för deras excellenser hördes icke».

D. 1 juli 1842 innehöll samma tidning denna notis: »Riksrättens utslag avkunnas i morgon förmiddag kl. 10 uti den s. k. riddarsalen å kongl. slottet. Akten kommer att försiggå för öppna dörrar och åhörare inlåtas så långt utrymmet medgiver. Det vore önskligt att denna gång, till trängsels undvikande i det avgörande ögonblicket, dörrarne kunde hållas öppna en eller annan timma förut.» Och numret för d. 2 juli meddelade att domen avkunnats med mycken högtidlighet och för ett betydligt antal kommande och gående åhörare: »Sessionen började kl. straxt efter 10 och kl. 1 voro de alla lyckligt och väl *frikände*. — — Riksrätten kan således egentligen sägas hava fällt *sin egen dom*.»¹ Även 1854 erinrade Aftonbladet i förväg om domens avkunnande, men om eller i vad mån allmänheten då infann sig är mig icke bekant.

För alla riksrätterna utom den första innehålla protokollen icke blott att domen avkunnats utan också att den samtidigt utgivits till parterna. Säkerligen fingo dessa var sitt exemplar även 1818, ehuru först några dagar efter det riksrätten hållit sitt sista sammanträde. De utgående domsexemplaren ha nämligen varit försedda med riksrättens sigill (i vitt papper, ej såsom å stämningen i lack), och detta var ju vid domsavkunnandet 1818 (^{30/7}) ännu ej färdigt (se ovan).

Att rättegångarna vid riksrätt processuellt-tekniskt sett göra ett ganska gott intryck kan ej billigtvis förnekas. En jämförelse med det enda samtida brottmål, där parterna själva uppträdde inför HD såsom första instans, utfaller ingalunda till dennas förmån. En sådan jämförelse ligger nära till hands även av rent personliga skäl. Målet inför HD pågick åren 1837—39, således ej långt efter riksrättsåtalet 1834. Åklagare var även i HD JO Landin, och två andra förgrundsfigurer från riksrätten voro också med, Rosenblad och Cronstedt. Men de hade ombytta roller: Rosenblad, den främste av de vid riksrätten åtalade, satt nu främst bland de dömande; Cronstedt, riksrättens ordförande, stod inför HD som anklagad och blev dömd att mista sitt konteramiralsämbete. Domen ansåg han vara upprörande orättvis; han kunde också med skäl känt sig missbelåten med själva utredningens långsamma och vacklande gång, vida skild från den koncentration och fasta hållning som utmärkt den av honom ledda riksrättsprocessen. D. 26 april 1837 föredrogs i HD JO:s anmärkningsskrift mot Cronstedt och först d. 5 nov. 1839 föll domen, efter det parterna vid 29 sammanträden inställt sig inför HD (2 justeringssammanträden oberäknade) och dessutom ett par förhör hållits inför NRev. Processen i HD varade nästan

¹ Det var ej mindre än 73 skrivna helarksidor att läsa upp.

I Aftonbladsartikeln hette det vidare bl. a.: »En besynnerlig händelse vill att med anledning av den i morgon infallande stora faste-, bot- och bönedagen församlingarnes uppbyggelse icke kan höjas genom betraktelser över *Phariséernas rättfärdighet*, som eljest skulle vara söndagens text». Det omtalades också att av de tilltalade voro de flesta personligen tillstädes, alla i uniformer och flere i hovuniform.

ett helt år längre än den stora riksriättsprocessen 1840—42 med dess starka både subjektiva och objektiva kumulation; och dock — har det sagts om den förra — »var saken icke av någon som helst invecklad beskaffenhet» (SvJT 1927 s. 185 f.).

Avslutningen av riksriättsens arbete har varit förknippad med ordnandet av en eller flera angelägenheter vid sidan av själva dömandet: frågor om arvoden, tryckning av handlingarna, dessas framtida förvaring o. s. v.

Vid den första riksriättsen, då KM:t bifallit Strokirchs redan i förväg gjorda framställning om dagtraktamenten m. m., kom frågan härom aldrig under domstolens behandling. Ordföranden rekviderade blott från statskontoret, efter fulländat värv, vad som enligt det k. brevet borde utgå och bemyndigade sekreteraren att utkvittera beloppet. Då traktamenten borde åtnjutas för 67 dagar (25 maj—30 juli) och ersättningen för skrivmaterialier steg till 7 rdr bko, blev sammanlagda kostnaden 476 rdr bko.¹

År 1823 tillgick på samma sätt,² dock att riksriättsen tog befattning med ärendet så till vida som vid sista sammanträdet en av sekreteraren uppgjord räkning över dagtraktamenten och skrivmaterialier blev företedd, uppläst och lämnad utan anmärkning. Kostnaderna uppgingo nu till 611 rdr 16 sk. bko (86 dagar, skrivmaterialier 9 rdr 16 sk. bko).

Den långa pausen 1823 efter Ehrenborgs död (22 sept.—27 okt.) måste ha låtit arrangemanget med på förhand bestämda dagarvoden framstå som ganska irrationellt. Det blev också kritiserat i pressen. Den förut omtalade artikelserien i Granskaren upptog i numret för d. 31 okt. även kostnadsfrågan till skärskådande. »Det kan måhända anses — heter det — såsom ett litet överflöd att riättsen består tvenne vaktmästare samt att vardera av dem har 1 rdr bko om dagen eller tillsammans lika med protokollsföranden.» Och vidare anmärkes rörande kostnaden som artikelförfattaren uppger stiga till, förutom skrivmaterialier, 8 rdr bko om dagen (den riktiga siffran var 7 rdr bko): »Denna kostnad är visst icke betydlig; men då den är anbefalld att av statsmedlen utgå, hade man måhända kunnat vänta att sådant endast bort ske förskottsvis och att, i händelse den anklagade skulle av riättsen bliva fälld, rättegångskostnaderna även blivit för hans räkning».

Denna mer än sekelgamla journalistidé om svarandens skyldighet att återgälda statsverket kostnaderna har måhända funnit en nutida vetenskaplig anhängare i Fahlbeck, som skriver att kostnaderna vid en riksriättsprocess skola stanna å statsverket, »för så vitt icke den eller de tilltalade i domen förpliktas vidkännas desam-

¹ Skrivmaterialierna voro $\frac{1}{2}$ ris skrivpapper (5 rdr), 4 buntar skrivpennor (1 rdr 12 sk.); $\frac{1}{2}$ $\emptyset$ svart och rött lack (32 sk.) och bläck (4 sk.)

² Ordförandens rekvisition kontrasignerades av sekreteraren 1818, men ej 1823.

ma» (s. 71). För domstolsjuristen är det dock en chockerande tanke att den anklagade skulle kunna enligt gällande rätt förpliktas bestrida utgifterna för att domstolen fungerar.¹

År 1835 tog riksätten kostnadsfrågan före vid sitt näst sista sammanträde, efter det domen var uppsatt och justerad men innan den avkunnats. På förslag av ordföranden beslöt riksätten, sedan den granskad och godkänd sekreterarens räkning på 11 rdr för skrivmaterialier, att anhålla det KM:t täcktes i nåder tillåta att för sekreteraren och protokollsföranden måtte anordnas särskilt arvode, vilket riksätten i und. föreslog för den förre till 200 rdr och för den senare till 150 rdr, ävensom att de tre såsom vaktbetjäning begagnade personer kunde därför beviljas vardera en avlöning av 30 rdr, samt att dessutom utgifterna för skrivmaterialier bleve sekreteraren gottgjorda av allmänna medel med 11 rdr, allt bko. Skrivelsen härom, undertecknad av ordföranden och alla ledamöterna (således ej »på riksrättens vägnar»), föredrogs och bifölls i finanskonseljen d. 24 jan. 1835.

På liknande sätt förfors 1842. Sekreteraren fick då 1,200 rdr (däri inräknad ersättning för skrivmaterialier), protokollsföranden 666 rdr 32 sk., hovrättsposten Nyblad, »vilken jämte uppässning vid riksrättens sammanträden fortskaffat de flere kallelser som under rättegången ägt rum», 200 rdr och vaktmästaren Grimberg, »den där jämväl uppässat vid riksrätten», 100 rdr, allt bko. Då ärendet förevar i konseljen hemställde t. f. departementschefen även att för avskrifter, som JO för utförande av sin ämbetstalan rekviderat från olika expeditioner, måtte av medlen till riksdagskostnadernas bestridande gäldas ett belopp av tillsammans 205 rdr bko, emedan för »detta vidlyftiga och brådsakande renskrivningsarbete, vilket varken billigen bort eller utan eftersättande av de vanliga göromålen kunnat de ordinarie tjänstemännen i KM:ts kansli såsom tjänsteplikt åläggas, särskilde biträden måst anlitas»; vilket bifölls (^{23/7} 42).

År 1854 upptogs kostnadsfrågan till behandling först efter domens avkunnande. Sekreterarens och protokollsförandens arvoden fastställdes till samma belopp som 1835, två vaktmästare fingo vardera 33 rdr 16 sk. bko, utgifterna för skrivmaterialier gingo till 10 rdr 16 sk. bko (riksrättens prot. ^{9/6}, konselj ^{3/7}).

År 1835 hemställde riksätten till KM:t, i samma skrivelse som angick arvodena, om icke de i målet ingivna handlingar jämte riksrättens protokoller borde genom tryck hållas allmänheten särskilt tillhanda, och anhöll att KM:t i sådant fall behagade låta meddela vederbörande erforderliga föreskrifter om anordning av medel

¹ Några andra kostnader ha aldrig förekommit. Tänkbart är ju dock att svaranden förpliktas ersätta statsverket förskjutna vittneslöner.

I nu gällande lösen- och stämpelförordningar upptages riksätten i avd. 5, men frihet från lösen och stämpel åtnjutes av ämbets- eller tjänsteman i mål, som röra ansvar eller ersättningsskyldighet för fel eller försummelse i ämbetet eller tjänsten.

m. m. På samma sätt gick det till 1854 (hemställan om tryckning avsåg då även domen); och KM:t gav båda gångerna sitt bifall med föreskrift att kostnaderna skulle utgå av de till riksdagskostnadernas bestridande anslagna medel (finansä. ^{24/1} 35, ^{3/7} 54; sista gången tillades att tryckningen skulle ske genom chefens för finansdepartementet försorg).

Om tryckning av de övriga tre riksrätternas protokoll m. m. har redan talats under II.

Vid sitt näst sista sammanträde (^{28/7}) förklarade 1818 års riksrätt sig finna »lämpeligt, att de vid riksrätten förde protokoll, jämte alla handlingar, skulle, genomdragne och med ordförandens sigill försedde, tillika med riksrättens sigill, till förvarande uti riksarkivet avlämnas». Detta efterkoms så, bortsett från sigillstampen, att protokollen, genomdragna vart för sig med Stedingks sigill,¹ jämte övriga handlingar inlades i ett pappersark, som försågs med påskrift av Forelius angående innehållet, ombands med tjockt snöre och förseglades med riksrättens sigill. Förseglingen bröts först vid 1854 års riksrätt.²

Vid de två närmast följande riksrätterna gavs liknande föreskrift om handlingarnas förvaring (då utsträckt även till domen) och om sigillet avlämnande, men de två sista riksrätterna yttrade sig ej i ämnet. Även deras protokoll och övriga handlingar finnas emellertid i riksarkivet,³ och utan allt tvivel har även sigillet blivit efter sin sista användning 1854 dit återställt. Men vid nu gjorda efterforskningar så i riksarkivet som i statens historiska museum har sigillet icke kunnat tillrättaskaffas. En möjligen blivande ny riksrätt läser alltså komma att åsamka det allmänna en särskild liten utgift för reproduktion av sigillet.

¹ Sigillering av vart protokoll för sig har eljes ej förekommit. 1840—42 års protokoll ha intet sigill, men domen är genomdragen med ordförandens. För en var av de övriga tre riksrätterna äro alla protokollen tillsammans genomdragna, 1823 och 1834 med ordförandens sigill, 1854 med riksrättens.

² Det är lätt att beträffande skrivsättet konstatera hurusom 1854 års riksrätt i flera avseenden trognare än sina tre närmaste föregångare följer den första riksrättens föredöme.

³ 1842 torde protokoll och handlingar ha avlämnats lösa, men 1823, 1835 och 1854 inlades de i tjockt gråpapperskuvert, försett med påskrift om innehållet och tillslutet med riksrättens sigill. Å 1823 års kuvert har Ungberg skrivit att han öppnat det vid 1834 års riksrätt på dess befallning, och 1835 års kuvert har enligt påskrift öppnats under riksrätten 1840—42. När 1854 års papper åter togos fram i ljuset finnes ej angivet.

ÖVERSIKTER OCH MEDDELANDEN

Krigsdomstolarna I anslutning till en tidigare i Statsvetenskaplig och grundlagen. Tidskrift (1933, s. 148 ff.) meddelad redogörelse för denna fråga återgives här ett utlåtande, som undertecknad den 23 febr. avgav på anmodan av föreningen Sveriges krigsdomare och auditörer. Utlåtandet hänför sig till det lagförslag, som den 10 febr. remitterats till lagrådet (se Statsv. Tidskr. 1933, s. 149), och sökte besvara frågan, huruvida detta förslag kunde anses »stå i överensstämmelse med gällande grundlagar». Tankegången överensstämmer i väsentliga delar med lagrådets den 14 mars avgivna yttrande (jfr a. st.). — Citaten avse Sundbergs utredning i Statsvetenskaplig Tidskrift 1932, yttranden av Svea Hovrätt och prof. Malmgren, som återfinnas i kungl. prop. 1933 n:r 223, ävensom Underdånigt yttrande ang. förslag till krigsdomstolarnas avskaffande av »Föreningen Sveriges krigsdomare och auditörer», Sthlm 1933 (cit.: Krigsdomareföreningen).

»Stadgandet i RF § 20 kan icke sägas direkt påkalla, att krigsdomstolar skola finnas. Det anknyter endast vissa följder (en särskild organisation av HD) till förhandenvåren av vissa fakta (att vissa mål fullföljas hos konungen). Huruvida och i vilken utsträckning dessa fakta skola inträffa, har RF lämnat öppet.

En faktisk begränsning av stadgandets tillämpningsområde är alltså enligt min mening tillåtlig; man träder ej ens RF för när blott och hart därigenom att man skapar förhållanden som medföra, att stadgandet ej erhåller någon tillämpning alls. De skäl för en motsatt ståndpunkt, som anförts av Sundberg, hava icke övertygat mig.

Med avseende på frågan, huruvida RF § 20 direkt påkallar upprätthållande av krigsdomstolar, har jag således kommit till samma slutsats som professor Malmgren (s. 90—92).

Icke dess mindre förefaller det mig — med hänsyn till det sätt varpå RF § 20 förutsätter den nu rådande ordningen — synnerligen betänkligt att utan ändring av detta grundlagsbud genomföra den föreslagna omorganisationen.

Jag åsyftar härvidlag för det första att det måste »anses med god ordning bäst överensstämmande, att regeringsformens bestämmelser ansluta till den vid varje tillfälle bestående organisationen» (Sundberg s. 435) — en synpunkt, som jag t. o. m. vill understryka

något kraftigare än Sundberg under erinran att den eljest plägar tillgodoses t. o. m. i större utsträckning än denne förutsatt.¹

Vad jag framför allt åsyftar är emellertid den osäkerhet i rättstillämpningen, som kan vållas av en omorganisation utan grundlagsändring. Detta förhållande framträder, om man närmare övertänker betydelsen av lokutionen »de mål som från krigsdomstolarna dragas under konungens prövning». På denna punkt torde min uppfattning avvika från Malmgrens. Gentemot hans uttalanden s. 90 (»Det säges ju heller ingenting om vad som skall förstås med krigsdomstol — mer än vad som följer av föreskriften om de två militärerna — och ingenting om i vilken utsträckning den skall komma till användning») vill jag framhäva, att då RF påkallat en särskild organisation av HD, den uppställer detta krav för vissa slags mål. Vid RF:s tillämpning måste man rätta sig efter vad sålunda inlagts i den nyss citerade lokutionen.

För vilka fall är det då som RF genom dessa ord uppställer kravet på en särskild organisation av HD? Grundlagsstiftaren har utan tvivel utgått från förefintligheten av mål av *militär natur*, som enligt *särskild processordning* handläggas av *särskilda domstolar* med *militärt inslag*. Men huru skall RF tolkas, om genom senare vidtagna åtgärder dessa element ej längre sammanträffa? I vilka fall skola då militära bisittare inkallas? Man kan lägga huvudvikten vid målens *materiella beskaffenhet* (jfr Krigsdomareföreningens resonemang s. 21). Konsekvensen blir, att mål av militär natur (om detta summariska uttryck tillåtes) alltjämt skola upptagas av HD med militära bisittare, även om militära bisittare ej längre finnas i underrätterna. Man kan för det andra också lägga vikt vid sambandet mellan RF § 20 och den specifika *militära processen* (jfr Krigsdomareföreningen s. 22). Man kan vidare för det tredje (jfr Krigsdomareföreningen s. 24 och Sundberg s. 442) stanna inför det rent *organisatoriska* elementet som det väsentliga och alltså i grundlagsbudet inlägga huvudsakligen den innebörden, att i den mån militärer varit med från början, de också skola deltaga i sista instansen. Om man utgår från denna synpunkt, som jag för min del är böjd att giva företräde (enär den direkt framgår ur stadgandets ordalydelse), inskränkes tillämpningsområdet för RF § 20, i den mån de nuvarande krigsdomstolarna få minskad användning eller helt avskaffas. Eller är kanske — det är en fjärde möjlighet — förefintligheten av *särskilda domstolar*, med eller utan militärt inslag (jfr lagförslaget 1 § 2 st.), det vid grundlagstolkningen väsentliga?

Det är icke lätt att träffa ett val mellan de angivna tolkningsalternativen och sålunda fixera området för tillämpningen av RF § 20 efter en eventuell omorganisation. Förhållandet är nämligen

¹ Jfr till de av Sundberg anförda exempel ur lagstiftningspraxis, vilka synts honom peka i motsatt riktning, lagen om överflyttande å landsfiskal av kronofogde åliggande bestyr 14 juni 1917, instr. för landsfiskalerna 14 dec. 1917 § 3 och lagen om införande av lagarna om kommunalstyrelse på landet och i stad m. m. 5 §.

det, att grundlagsstiftaren utgått från att flere rekvisit samtidigt skola vara förhånda, och säkerligen icke för sig uppställt frågan om vilkettera som är väsentligast. Om utan grundlagsstiftning rubbning sker i de av grundlagsstiftaren förutsatta förhållandena, måste i följd härav rättstillämpningen försättas i synnerlig ovisshet (som eventuellt kunde tänkas vålla meningsskiljaktighet mellan konungen i statsrådet och högsta domstolen).

Lagförslaget söker lösa spörsmålet genom att — i viss mån i anslutning till den första av de ovan antyddä synpunkterna — göra de allmänna domstolarna till krigsdomstolar. Frågan kan emellertid icke med bindande verkan lösas i denna ordning (jfr även Svea Hovrätts utlåtande). En dylik förklaring skulle nämligen innebära ett avgörande, som lagstiftningsmakten jämlikt RF § 83, redan på grund av den osäkerhet som måste anses råda om innebörden av RF § 20, är obehörig att träffa och som ter sig särskilt förkastligt, om man som jag är benägen att anse avgörandet icke överensstämma med detta stadgandes mening. Det betänkliga i en dylik obehörig grundlagsförklaring framträder särskilt starkt, om man besinnar att även den domstol, som eljest ej gärna skulle vägra tillämpa en grundlagsstridig lag, väl kan tänkas vid grundlags tillämpning åsidosätta en obehörig förklaring därav.

Även om en rubbning av krigsdomstolarna — på sätt jag förut anført — i och för sig icke kan anses i egentlig mening strida mot RF § 20, måste jag sålunda hävda, dels att en lagstiftning av förelaget innehåll skulle innebära en obehörig grundlagsförklaring, dels att den skulle medföra betänklig ovisshet, huruvida och i vilka fall HD skall förstärkas med militära ledamöter, och i så måtto icke överensstämma med god lagstiftningspolitik.

I RF § 96 har det gjorts till ett åliggande för MO att öva tillsyn över efterlevnad av lagar och författningar, i vad de skola tillämpas vid krigsdomstolarna. Här anknyter RF till det förhållandet, att vissa lagar och författningar skola tillämpas vid krigsdomstolar. RF synes mig här tydligare än i § 20 ha understrukit det organisatoriska kriteriet. Den utsäger alltså enligt min tanke, att MO är kompetent, i den mån lagar och författningar tillämpas vid domstolar av viss beskaffenhet, nämligen särskilda domstolar med ett visst militärt inslag. Sådan var utan tvivel ordets betydelse vid den tidpunkt då nämnda grundlagsbud tillkom (1915). Såvitt jag vet, hava yrkandena om det militära inslagets avlägsnande alltid haft den formen, att krigsdomstolarna borde avskaffas; då grundlagsstiftarne använt termen, måste de antagas hava avsett just domstolar med militära bisittare.

Om nu domstolar av denna beskaffenhet upphöra att finnas till, skulle konsekvensen — ur grundlagssynpunkt oangriplig (jfr Sundberg s. 435, 439; Malmgren s. 89) — bliva den, att MO:s kompetensområde inskränkes. Men om det samtidigt förklaras, att — i strid med vad jag här förutsatt vara stadgandets mening — allmänna domstolar i vissa fall skola vara krigsdomstolar, inställa sig samma

betänkligheter, som nyss antytts, beträffande en sådan förklarings tillåtlighet och rättsliga verkningar (jfr även Sundberg, s. 442). Betänkligheterna stärkas därigenom, att det för visso finnes skäl, som tala för att ur själva stadgandet i RF § 96 utläsa, att just »de till sin beskaffenhet militära målen» — oavsett formen för deras handläggning — skola höra under MO (se Krigsdomareföreningen s. 22).

En närmare analys av RF § 101 torde vara överflödig.

Stadgandet i TF § 10:0 skiljer sig från de förut berörda grundlagsbuden. Det innehåller nämligen en forumregel, enligt vilken vissa mål skola »tillhöra krigsdomstols upptagande». Till ett förut-satt faktum — förhandenvaron av visst slags mål — knyter TF en rättsföljd: handläggning vid krigsdomstol.

Förutsättningen kan brista: utan att förgripa sig på TF kan lagstiftningen t. ex. upphäva strafflagen för krigsmakten, så att det icke längre finnes någon som lyder under denna (jfr Malmgren, s. 94). Men så länge sådana personer finnas, måste det sörjas för att det finnes fora för upptagande av brott mot TF § 4 14:0. Här förhåller det sig alltså icke så, att rättsverkningar knyts till förhandenvaron av krigsdomstolar; grundlagen — som icke här fordrar, att det skall finnas en strafflag för krigsmakten — fordrar positivt dessa domstolars upprätthållande (den av Malmgren, s. 94, antydda analogien synes mig alltså icke hållbar). Vål skulle man kunna förmoda, att tankegången vid detta grundlagsbuds tillkomst icke varit så särdeles avlägsen från den, som legat till grund för RF §§ 20 och 96. Man skulle sålunda kunna tänka sig, att huvudsyftet varit, att krigsdomstolarna, i den mån de fingo användning på TF:s område, ej skulle s. a. s. besvärmas med en för dem främmande processordning. Men detta skulle lika väl hava kunnat uttryckas ungefär så: »Ifråga om åtal enligt § 4 9:0 och 14:0 gälla reglerna i allmän lag; i den mån mål i följd härav upptagas vid krigsdomstol, gälla reglerna om rättegång därstädes, dock att underställning alltid skall äga rum». Nu har man uttryckt sig annorlunda, i det själva regeln om krigsdomstolarnas kompetens grundlagfästs. Så länge det icke påvisats att detta skett utan avsikt — eventuellt blott för att undvika alltför tunga vändningar — måste man tolka stadgandet efter ordalydelsen.

När det så gäller att klargöra innebörden av det krav, som uppställt i TF § 5 10:0, synes mig med hänsyn till ordalagen ofrånkomligt, att ordet måste tagas i sin »hävdvunna betydelse» (jfr Svea Hovrätts utlåtande) och att kravet alltså gäller upprätthållandet av särskilda domstolar med militärt inslag. Jfr Sundberg s. 442, Krigsdomareföreningen s. 24. En förklaring, att allmänna domstolar skola vara krigsdomstolar, strider alltså mot RF § 83. Grundlagen har visserligen överlåtit åt lagstiftningen att närmare bestämma organisationen, men blott inom vissa gränser; dess grundläggande drag har ofrånkomligen fastslagits.

Anser man sig genom att låta en domstol, vilken som helst, kal-

las för krigsdomstol tillgodose TF:s krav, skulle man med föga mindre rätt kunna i annan ordning än grundlagsstiftningens stadga, att vissa administrativa häktningsmyndigheter vid tillämpningen av RF § 111 skola anses som »domare».

Det är givetvis endast för det i TF § 5 10:o angivna syftemålet, som TF fordrar krigsdomstolars upprätthållande. TF har ej med bindande verkan fastslagit »själva principen om krigsdomstolar för dem som lyda under strafflagen för krigsmakten» (Malmgren s. 94). Men stadgandet förutsätter uppenbarligen förhållandet av sådana domstolar; man har utgått ifrån att mål enligt TF § 4 14:o skola handläggas vid samma domstolar som varliga militära mål. Att avskaffa krigsdomstolarna i allmänhet, men bibehålla dem för mål enligt TF § 5 10:o (jfr Malmgren s. 93) skulle därför ur lagstiftningspolitisk synpunkt framstå såsom föga tilltalande. Konsekvenserna vid tillämpningen av RF § 20 bleve också egendomliga och stötande.

Det har från flere håll anmärkts, att man skulle utgå från alltför rigorösa grundsatser vid grundlagarnas tolkning, om man ur dem utläste hinder för krigsdomstolarnas avskaffande, som man vid de ifrågakvarande grundlagsbudens tillkomst ej avsett att resa. Man har i detta sammanhang erinrat om att grundlagarna faktiskt på mycket väsentligare punkter blivit åsidosatta eller tolkade på ett från deras egentliga mening mer eller mindre avvikande sätt.

Jag är angelägen att betona, att det icke endast är i föreliggande fråga, som jag hyser en annan uppfattning. Å ena sidan har jag redan i andra sammanhang hävdad, att man i allmänhet gjort sig en överdriven föreställning om räckvidden av den utveckling, som ägt rum i *strid med grundlagarna*. De viktigaste av de företeelser, som härutinnan pläga åberopas, låta sig naturligare uppfattas som en utveckling inom gränser, som grundlagarna lämnat öppna (jag har exempelvis tillämpat detta betraktelsesätt i mitt arbete Om lagstiftning, se s. 458).¹ Å andra sidan har jag i olika sammanhang principiellt betonat de betänkligheter, som möta mot grundlags åsidosättande (se t. ex. anf. arb., s. 586), och från denna utgångspunkt tagit till orda dels mot grundlagarnas belastande med sådant stoff, som rätteligen icke borde inrymmas däri (se t. ex. Utredning ang. allmänna handlingars offentlighet, s. 36, där jag hävdar att vissa regler i TF borde överflyttas till allmän lag), dels för åvägabringande av förenklade former för grundlagsändringar, som behöva snabbt genomföras (art. i Svenska Dagbladet 31 maj 1932).² Med utgångspunkt i ett sådant betraktelsesätt har jag i förevarande spörsmål icke kunnat komma till annat resultat än det som i det föregående angivits.»

Nils Herlitz.

¹ Se numera även mitt arbete Svensk självstyrelse (Sthlm 1933), s. 224 ff.

² Återgiven i ovan anf. arb., s. 232 ff.

Den nya presslagen i Tyskland.

Några anteckningar kring dess tillkomsthistoria.

De nya bestämmelserna för pressfriheten i Tyskland, som föreliggande i en av rikskansler Hitler och minister Goebbels den 4 oktober 1933 dagtecknad *Schriftleiter-Gesetz*, erbjuda åtskilligt av intresse även för andra länder och detta särskilt i en tid, då det kan anses symptomatiskt, att tryckfriheten, dess omfång och dess begränsning, är livligt diskuterad på många håll. I det anförande, med vilket rikminister Goebbels presenterade den nya lagen, framhöll han, att den kunde anses vara den modernaste i världen. »Das *Schriftleitergesetz*, das Ihnen hiermit in die Hand gegeben wird, ist, ich möchte fast sagen, das modernste der Welt, und ich bin der Ueberzeugung, dass in fünf, sechs oder sieben Jahren die anderen Länder dieses Gesetz abschreiben werden. Denn es ist das einzige mögliche, die Freiheit des Geistes und die Interessen des Staates in Einklang zu bringen. Eine andere Möglichkeit gibt es nicht.»

Man behöver inte skriva under denna profetia för att ändock kunna tänka sig, att den tyska lagstiftningen kommer att studeras i andra länder, där tryckfriheten är eller blir föremål för överväganden ur olika synpunkter. Tendenser ha nämligen gjort sig gällande även i ännu demokratiskt styrda stater att vilja tukta pressfriheten, som mångenstädes är stor för att inte säga obegränsad, såvida åtminstone det tryckta ordet håller sig inom någorlunda värdiga former. Men även pressfriheten kan bli vildvuxen och därigenom uppamma en reaktion med krav på beskärning.

Det är här icke avsikten att söka värdesätta den nya tyska presslagstiftningen eller de kraftkällor, ur vilka den har sitt ursprung. Uppgiften är fastmera begränsad till att dels söka karakterisera de tidsförhållanden, som ur press-synpunkt föregått den nya lagen, dels med ledning av tidigare och färskare uttalanden av framträdande målsmän för den nya tyska regimen ge en objektiv grund för omgestaltningen av pressfriheten i Tyskland samt över huvud taget giva en bild av huru denna nya presslag vuxit fram under de månader, som förflutit från den nya regimen tillträde till makten och till dess lagen utfärdats. Man torde därvid kunna fastslå en del skiftningar i nyanserna mellan en gång uppställda krav och numera lagfästad verklighet. Några jämförelser mellan den nya tyska presslagen och svenska bestämmelser och betraktelsesätt komma att företagas mera i förbigående.

Under den politiska tillspetsning, som under åren 1931 och 1932 nådde sin kulmen i Tyskland, blev vad som var kvar av den i lag av 1874 medgivna pressfriheten i landet på olika sätt skarpt beskuren. Genom nödförordningar o. dyl. skaffade sig de tyska regeringar, som närmast föregingo den nationella regeringen av den 30 januari 1933, vittgående maktbefogenheter gentemot pressen. Det ansågs givetvis ur statsnyttans synpunkt påkallat. De politiska lidelserna voro våldsamt uppdrivna och härtill medverkade icke

minst pressen. Den var politiserad i en mening, som vi knappast känna till Sverige. Dess partipolitiska förankring var stark, och den agiterade med stor ensidighet för de partipolitiska riktlinjer, som den var i sin stad representerade. Den svenska dagspressen plägar i allmänhet (en del ytterlighetsorgan utgöra här undantag) även under valtider sträva efter en viss objektivitet, i det att den åtminstone försöker giva en allsidig överblick över den politiska propagandan och valarbetet, i vilket syfte den även refererar talare, som icke tillhöra det parti, vars åskådning tidningen förfäktar. En dylik objektivitet var däremot icke lika allmänt förekommande i tyska tidningar.

Den under åren 1931—32 mot tyska tidningar oftast vidtagna åtgärden gällde förbud mot utgivning under längre eller kortare tid. De indragningsbestämmelser, på vilka riks- och delstatsregeringarna grundade sina beslut, tillämpades emellertid mycket olika. Vad som var tillåtet i en stat, kunde bli förbjudet i en annan. Nödförordningarnas kautschuk-bestämmelser bidro därför till att markera den bristande enhetligheten i förfarandet mot pressen i gemen. De lämnade alltför fritt spelrum åt de olika myndigheternas tolkning. En speciell roll i denna kamp mot pressfriheten betecknade den s. k. Auflage-Recht, som under någon tid var införd i Preussen. Enligt denna förordning kunde den preussiska regeringen kräva att kostnadsfritt få ett beriktigande av en enligt dess förmenande skadlig och felaktig uppgift i pressen införd på framträdande plats i den tidning, som ansågs ha försyndat sig. Regeringen utnyttjade flitigt denna befogenhet, men då den vid ett tillfälle fordrade samma rättelse införd i omkring 2,500 tidningar i Preussen, blev det tydligt, att paragrafen i fråga icke längre kunde upprätthållas. Den hade genom tillämpningen blivit en parodi på sig själv.

Indragningarna eller förbuden för viss tidning att under angiven tid utkomma voro delvis politiskt färgade. De av indragningarna drabbade tidningarna ansågo därför, understundom kanske icke utan skäl, att de voro utsatta för politisk förföljelse, vilket icke bidrog till att göra atmosfären gynnsammare. Det språk, som fördes i kampens hetta, skydde heller inga medel för att kämpa för de uppställda målen. De nationalsocialistiska tidningarna voro icke minst utsatta för förbud. Om arten av deras agitation skriver en författare¹:

»In Reden, Versammlungen, Aufmärschen, nicht zuletzt in der Presse, die einschliesslich des Zentralorgans, des Völkischen Beobachters — von den verschiedenen Provinzblättern ganz zu schweigen — ein mitunter kaum zu unterbietendes Niveau der Demagogie zeigt. Es musste zwar für die besten Elemente abstossend wirken, aber erfüllte ganz seine taktische Aufgabe: die Massengewinnung.»

Enligt en statistik i Völkischer Beobachter, Hitlers organ,² drabbades »Der Angriff», organ för nationalsocialistiska partiet i Berlin, utgivare dr Joseph Goebbels, nu propagandaminister, under 1931

¹ Dr Sigmund Neumann, Die deutschen Parteien, Berlin 1932. Sid. 87.

² Sydtyiska upplagan 16/8 1933.

av 11 indragningar, den längsta på 4 veckor, den kortaste gällande 3 dagar, och under 1932 av 6 indragningar, samtliga på vardera en veckas tid. »Völkischer Beobachter», som då utgavs i München (numera utgives sedan 1933 en sydtysk upplaga i München och en nordtysk i Berlin) drabbades under 1931 av 4 indragningar, den längsta på 3 veckor, den kortvarigaste på 10 dagar, och under 1932 av 2 indragningar, båda på 5 dagar. Enligt samma källa hade 94 nationalsocialistiska tidningar och tidskrifter varit förbjudna för längre eller kortare tid under dessa år. Det är påfallande i denna statistik, att »Der Angriff» under två år indrogs 17 gånger men »Völkischer Beobachter» blott 6 gånger. Skillnaden var sannolikt inte så stor i uttryckssättet hos de båda likasinnade tidningarna, utan förklaringen till denna olikhet i behandlingen får säkerligen sökas däri att det politiska klimatet var hårdare för den nationalsocialistiska pressen i det då socialistiskt styrda Preussen än i Bajern.

Bortsett från anledningarna till de olika förbuden, vilka här icke kunna upptagas till behandling, även om samtliga förelågo, måste härav framgå, att pressfriheten under de båda senaste åren före den nya tyska regimens tillträde var illusorisk.

Icke blott dessa erfarenheter från de nya maktinnehavarnas sida under de år, som de befunno sig i alltmera skärpt oppositionsställning, utan även de grunder, som rörelsen redan från sin begynnelse propagerat för, läto förstå, att pressen i Tysklands »tredje rike» skulle få sig tilldelad en bestämd och begränsad roll. Så länge pressfriheten var åtminstone relativt obegränsad utnyttjade även nationalsocialisterna dess möjligheter, men deras grundåskådning och grundprogram beträffande tryckfriheten kunde inte tolkas på mer än ett sätt. Vi skola här inskränka oss till ett par auktoritativa uttalanden.

I »Das Programm der N. S. D. A. P. (Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei)», utgivet av Gottfried Feder, återgivas de bekanta 25 punkterna för den nationalsocialistiska rörelsen, vilket program dagteknats i München den 24 februari 1920 och enligt beslut den 22 maj 1926 förklarats såsom »oföränderligt». Den tjugotredje punkten behandlar pressen. Paragrafen i fråga har följande lydelse:

»23. Wir fordern den gesetzlichen Kampf gegen die *bewusste* politische Lüge und ihre Verbreitung durch die Presse. Um die Schaffung einer deutschen Presse zu ermöglichen, fordern wir, dass:

a. sämtliche Schriftleiter und Mitarbeiter von Zeitungen, die in deutscher Sprache erscheinen, Volksgenossen sein müssen,

b. nichtdeutsche Zeitungen zu ihrem Erscheinen der ausdrücklichen Genehmigung des Staates bedürfen. Sie dürfen nicht in deutscher Sprache gedruckt werden,

c. jede finanzielle Beteiligung an deutschen Zeitungen oder deren Beeinflussung durch Nicht-Deutsche gesetzlich verboten wird und fordern als Strafe für Übertretungen die Schliessung eines solchen

Zeitungsbetriebes, sowie die sofortige Ausweisung der daran beteiligten Nicht-Deutsche aus dem Reich.

Zeitungen, die gegen das Gemeinwohl verstossen, sind zu verbieten. Wir fördern den gesetzlichen Kampf gegen eine Kunst- und Literatur-Richtung, die einen zersetzenden Einfluss auf unser Volksleben ausübt und die Schliessung von Veranstaltungen, die gegen vorstehende Forderungen verstossen.»

Begreppet Volksgenosse här ovan definieras i programmets fjärde punkt sålunda:

»Staatsbürger kann nur sein, wer Volksgenosse ist. Volksgenosse kann nur sein, wer deutschen Blutes ist, ohne Rücksichtname auf Konfession. Kein Jude kann daher Volksgenosse sein.»

Vi skola här icke förirra oss i närmare förklaringar över den nationalsocialistiska världsåskådningens raslära eller olika andra begrepp. Termerna må accepteras, såsom de föreligga, och man bör hålla sig till, att de gälla programmatiska uttalanden, utformade av en folkrörelse i tillväxt, för vilken den uppställda maktsträvan förvisso föreföll mera avlägsen sitt mål, än verkligheten sedan visat, att den var. Tilläggas kan också, att »oföränderliga» program icke behöva ändras — man kan delvis underlåta att följa dem.

Med liknande förbehåll bör man också gå till studiet av vad Adolf Hitler själv skriver i sitt stora verk »Mein Kampf», vilket fullbordades under hans fängelsetid 1924 i Landsberg am Lech. Programmet såväl som »Mein Kampf» äro skrivna i bestämt agitatoriskt syfte. Överdrifter höra av olika skäl till denna skrivart.

Hitler ägnar pressen och dess inflytande på den allmänna åsiktsbildningen livlig uppmärksamhet i sin ifrågavarande bok. Det kan parentetiskt erinras om, att flera av den nationalsocialistiska rörelsens ledande krafter först och främst varit journalister. Detta gäller både Hitler och Goebbels, upphovsmännen till den nya Schriftleitergesetz, vidare dr Otto Dietrich, förutvarande rikspreschef för nationalsocialistiska partiet och under tiden 4 okt.—24 nov. 1933 ledare för Reichsverband der Deutschen Presse, Alfred Rosenberg, nationalsocialistiska partiets egen »utrikesminister» och en av dess främste programtolkare, chef för Völkischer Beobachter, m. fl.

I »Mein Kampf»¹ söker Hitler karakterisera den tyska tidningsläsande allmänheten och delar upp den i trenne grupper: den första gruppen består av dem, som tro allt de läsa, den andra av sådana, som icke tro någonting mera, och den tredje av folk, som kritiskt prövar det lästa och dömer därefter. Den första gruppen är talrikast och intresserar honom mest: »Heute, da der Stimmzettel der Masse entschieden, liegt der ausschlaggebende Wert eben bei der zahlreichsten Gruppe, und diese ist die Erste: der Haufe der Einfältigen oder Leichtgläubigen». Det är enligt Hitlers förmenande ett stats- och folkintresse av första rang att förhindra, att dessa människor råka i händerna på dåliga, okunniga och illasinnade uppfostrare. »Der Staat hat deshalb die Pflicht, ihre Erziehung zu über-

¹ Del I, uppl. 9, sid. 262 ff., 1932.

wachen und jeden Unfug zu verhindern». Man får inte låta sig be-
dragas av en s. k. pressfrihet utan ge folket, vad det behöver. Pres-
sen måste ställas i statens tjänst. Efter en polemisk framställning
av pressen och särskilt den judiskt betonade pressens försyndelser,
varvid Hitler nämner Frankfurter Zeitung (till vilken vi nedan skola
återkomma), framhåller han, att den yngre generationen kommer
att lättare förstå, om staten ställer pressen såsom uppfostringsmedel
i statens tjänst.

Det var den 30 januari 1933, som den första, blandade Hitler-
regeringen kom till makten. Nytt val utskrevs till den 5 mars, och
valkampanjen kom omedelbart i gång från partier, som under en
följd av år upprätthållit en ständig stridsberedskap. Pressen var
som vanligt ett av de verksamaste propagandamedlen. Det var
därför att vänta, att den skulle drabbas av de första åtgärderna från
en regering, som från början öppet sagt sig ämna stanna kvar, vare
sig det blivande valresultatet skulle gå regeringen emot eller icke.
Ingripandet dröjde heller inte.

Redan i ett meddelande från die Nationalsozialistische Partei-
korrespondenz, publicerat i Völkischer Beobachter, sydtyska upp-
lagan för den 4—5 febr. 1933, bebådades skärpta åtgärder. Slut-
orden i meddelandet voro av följande lydelse:

»Versammlung und Presse sind öffentliche Einrichtungen, die
auch in geistiger Hinsicht dem Schutze des Staates unterstellt sind,
der die Pflicht hat, die volkszerstörende antinationale Ver-
netzung aus ihnen fernzuhalten und zu unterbinden. Je schärfer hier durch-
gegriffen wird, um so besser für das deutsche Volk und seinen
Wiederaufstieg.»

Redan samma dag undertecknade rikspresidenten den första
förordningen mot pressen och mötesfriheten. Enligt densamma
kunde en tidning förbjudas, om den förrådde militära hemligheter,
manade till ohörsamhet mot lagar och rättsgiltiga förordningar,
uppmnade till våldsdåd eller förhäriligade sådana, eggade till gene-
ralstrejk eller strejk vid samhällsviktigt företag, om religiösa vär-
den skymfades, om uppenbart oriktiga uppgifter spreds etc. För
dagstidningar skulle förbudet kunna upprätthållas högst 4 veckor, för
andra högst 6 månader, men denna inskränkning skulle bortfalla,
om på grund av föreskrifterna i förordningen en tidning, som redan
förbjudits två gånger, inom tre månader från det första förbudet
drabbades av ny indragning. I dylika fall utsträcktes förbudstiden
till resp. 6 månader och 1 år. Besvär kunde anföras över utfärdad
förbud, men detta hade ingen uppskjutande inverkan.

På det hela taget skilde sig dessa bestämmelser icke väsentligt
från tidigare utfärdade, även om de voro betydligt skarpare. Den
viktigaste nya bestämmelsen gällde förbud mot ersättningstidningar,
Ersatzblätter. Tidigare hade ett av förbud hotat tidningsföretag,
som känt damoklessvärdet hängande oroväckande nära, kunnat
detachera sin redaktion till närbelägen ort, varifrån en tidning ut-
givits såsom ersättning för den indragna. Nu stängde man till denna
bakdörr. Ej blott tryckeri och förlag kunde bötfällas och de an-

svariga beläggas med fängelsestraff utan också tidningsbuden kunde drabbas därav, såvida de bidrogo till att sprida en ersättningstidning.

Förordningen väckte motstånd bland pressens män. Riksstykkottet inom Reichsverband der deutschen Presse sände den 5 februari ett protesttelegram till rikspräsidenten. I detta hette det bland annat:

»Mit starkem Befremden hat der Reichsausschuss davon Kenntnis genommen, dass die Reichsregierung Ihnen, Herr Reichspräsident, eine neue Notverordnung vorschlagen, die die frühere Knebelung der Pressefreiheit wieder herstellen und anscheinend noch verschärfen will. Der Reichsverband der deutschen Presse, in dem Journalisten aus allen deutschen Gauen ohne Unterschied der politischen Parteirichtung zusammengeschlossen sind, erhebt seine warnende Stimme gegen einen solchen Versuch, der der Presse die Erfüllung ihrer den Staatsinteressen dienenden Aufgabe der Mitwirkung an der Bildung der öffentlichen Meinung unmöglich machen und nach allen Erfahrungen der letzten Jahre sein Ziel völlig verfehlen wurde.»

Protesten medförde intet påtagligt resultat och indragningsinstrumentet var snart i verksamhet. Socialdemokratiska och kommunistiska tidningar men även organ, representerande andra partier, blevo förbjudna i stort antal. Efter några dagar kom ännu en protest från en pressammanslutning riksregeringen till handa. Det var Reichsarbeitsgemeinschaft der deutschen Presse, som bestod av förläggarnas och redaktörernas spetsorganisationer. Det krävde bland annat åtgärder, »die verhüten, dass je nach subjektivem Ermessen Eingriffe in die Pressefreiheit vorgenommen werden».

Protesten var inte oberättigad. Av vederbörliga myndigheter pålagda förbud blevo vid mer än ett tillfälle upphävda av riksrikten i Leipzig. En viss frihet ägde emellertid pressen i stort sett under februari månad, till dess riksdagshusbranden inträffade med alla dess konsekvenser. Den nödförordning, som omedelbart efter denna uppseendeväckande händelse utfärdades, gick fram med drastiska medel. För pressens vidkommande utfärdades förbud mot kommunistiska och socialdemokratiska tidningar. Förbudet mot den socialdemokratiska pressen utfärdades först att gälla för 14 dagar. Vid ett samtal, som förf. till dessa rader några dagar efter riksdagshusbranden hade med rikminister Göring, uttalade sig denne om det socialdemokratiska tidningsförbudet på följande sätt¹:

»Förbudet gäller fjorton dagar. Då socialdemokraterna bestämt taga avstånd från kommunisterna, bli de fria i verksamheten. Fackföreningarnas organ ha redan i dag (den 2 mars) blivit släppta och utges på nytt. Att vi måste uppträda skarpt mot det socialdemokratiska organet Vorwärts beror på att dess huvudredaktör Stampfer i utlandet sagt, att riksdagsbranden anstiftats av nationalsocialisterna. Detta innebär ett angrepp mot regeringen och flera av dess främsta ledamöter.»

¹ Intervju, publicerad bl. a. i Norrköpings Tidningar 4/s 1933.

Denna till synes ursprungliga avsikt att låta den socialdemokratiska pressen åter utkomma frångick man emellertid senare och motiveringen därtill blev delvis samma som ovan gällde för indragningen av Vorwärts, nämligen propagandan i utlandet mot den nationella regeringen. I tyska riksdagen yrkade den 23 mars socialdemokraternas ledare Wels tryckfrihetens återställande. Två dagar senare besvarade Hitler denna framställning. Anförandet gick ut på att kritikrätten borde av socialdemokraterna ha erkänts, redan då nazisterna befunno sig i opposition. De pressförbud, som drabbat de socialdemokratiska tidningarna, borde jämföras med förbuden mot nazisttidningarna. Ännu tydligare kom den nya inställningen till pressen till uttryck i ett anförande av propagandaminister Goebbels¹:

»Die Tatsache, dass die bisherige Presseabteilung dem Ministerium für Volksaufklärung untergeordnet wurde, sei ein Beweis dafür, dass es der Regierung mit der Schaffung dieses Vertrauensverhältnisses (mellan regering och press) ernst sei. . . . Nun entstehe die öffentliche Meinung nicht aus Stimmung und reinem Ressentiment, sie werde vielfach gemacht, und wer an ihrer Bildung mitwirke, übernehme damit vor der Nation eine ungeheuer grosse Verantwortung. Nur im Rahmen dieser Verantwortung könne man den Begriff der Pressefreiheit richtig verstehen. Soweit man darunter die Erlaubnis verstehe, gegen die Interessen der Nation zu handeln oder die Presse zum Tummelplatz geistiger Akrobatik-Kunststücke zu machen, habe eine Pressefreiheit unter der nationalen Regierung allerdings keinen Platz. . . . Der Begriff der absoluten Pressefreiheit stamme aus einer liberalen Anschauungswelt, die man jetzt zu überwinden im Begriffe sei. . . . Die neue Regierung scheut keineswegs das Wort Tendenz. . . . Der Beruf des Presse-mannes ist von einer hohen staatspolitischen Verantwortung umgeben und nur Menschen, die dieser Verantwortung würdig sind, die die sittliche Reife mitbringen, um sie zu tragen, haben die Befähigung, in der Presse mitzuwirken, mitzuschaffen.»

Vår revolution gör ingenstädes halt! hette det. Det var icke längre tal om att låta andra stämmor än sådana, som ljödo fulltonigt med den nationella regeringens syften, uppstämmas. Tanken på att återgiva den socialdemokratiska pressen friheten var, om den någonsin hysts på allvar, vid denna tidpunkt försvunnen.

Såsom ovan anfördes i dr Goebbels yttrande hade pressen underställtts propagandaministeriet. Det synes uppenbart, att tidningarna också därifrån mottaga vissa direktiv och att tidningarna i sin tur, som från dag till dag blivit alltmera uniforma, i ängslan för indragningshotet bli påvligare än påven själv, för att citera ett senare yttrande av dr Goebbels. Tidningspressens bundenhet och uniformitet har bl. a. också medfört, att upplagorna nedgått väsentligt. Ett vittnesbörd om den tyska pressens ofrihet har lämnats av en framträdande svensk publicist, chefredaktören dr Ivar Anderson, som i en artikel² om en studiefärd skriver:

¹ Völkischer Beobachter, Berlinupplagan den 7 april 1933.

² Östergötlands Dagblad den 30 okt. 1933.

»Uniförmningen av pressen och frånvaron av varje tillstymmelse till fri politisk diskussion har bidragit till att starkt sänka tidningarnas upplagor. . . . Den nationalsocialistiska rörelsen har tagit tidningspressen helt i bruk såsom propagandaorgan. . . . Att samtidigt aktningen och förtroendet för tidningspressen undergått en stark minskning i Tyskland torde vara obestridligt. Frånvaron av en fri press och av obeskuren politisk diskussionsfrihet känns för de bildade i Tyskland som en svår nackdel. . . . Det betänkligaste är, att censuren tydligen ytterst ligger i händerna på en del unga och omogna partimän, som i sin fanatiska iver att främja den nationalsocialistiska läran och utrota alla villomeningar, icke rygga tillbaka för någon kraftåtgärd.»

Andra utsagor, bl. a. i tyska emigranttidningar, vilka icke dementerats men heller icke bekräftats, ha låtit förstå, att den tyska pressen under det första nationalsocialistiska halvåret i Tyskland varit föremål för upprepade ingripanden avseende tidningarnas redigering, varigenom den fria bestämmanderätten blivit snävt beskuren och tidningarna i stället manats att göra uttalanden i viss av myndigheterna angiven riktning. Det erbjuder för övrigt inga svårigheter att med auktoritativa uttalanden beläsa, huru den nationalsocialistiska rörelsen uppfattar pressens ställning.

Redan den 25 april 1933 hade enligt Völkischer Beobachter det nationalsocialistiska partiets rikspresschef, dr Otto Dietrich, den förste ledaren av rikspressförbundet enligt den nya lagstiftningen, i ett offentligt tal angivit pressens ställning i det nya Tyskland. Staten skulle respektera pressens frihet, om pressen ger staten, vad staten tillhör. Dr Dietrich fällde bl. a. följande yttrande:

»Der deutsche Redakteur, dem die grosse und hehre Aufgabe nationaler Volkserziehung zufällt wie kaum einer anderen Berufsgruppe, soll in Zukunft, in seiner redaktionellen, geistigen Tätigkeit frei und nur nach seinem deutschen Gewissen und seinem Volke verantwortlich sein.»

Ännu några citat må göras från offentliga uttalanden under denna tid, då den nya presslagen var i vardande. Vid ett möte med nationalsocialisterna i Berlin den 17 juli 1933 lämnade Chef vom Dienst i sagda tidning, hauptmann Weiss,¹ några meddelanden om den kommande presslagstiftningen och framhöll därvid, att pressen måste göras till »ein zuverlässiges Instrument des nationalsozialistischen Staates». Statskommissarien i preussiska kultusministeriet Hinkel anförde vid samma tillfälle:

»Das Volk müsse zur nationalsozialistischen Weltanschauung erzogen werden und der Presse falle in dieser Erziehungs- und Aufklärungsarbeit eine bedeutsame Rolle zu.»²

Till sist ännu ett citat ur ett föredrag i högskolan för politik i Berlin den 19 juli 1933 av docenten Herbert Seehofer:

¹ Weiss utnämndes den 24 nov. 1933 till ledare för Reichsverband der Deutschen Presse (se not å sid. 464).

² Völkischer Beobachter (Berlinupplagan) 18/7 1933.

»Der Journalist im neuen Staate müsse restlos objektiv sein, mit dem Herzen und mit der Seele für die Idee des neuen Staates und für die Führer kämpfen können».

Dr Otto Dietrich publicerade i Völkischer Beobachter den 12 maj 1933, Berlinupplagan, en artikel om nationalsocialistiska partiet och staten, vilken också innehöll några grundtankar, som förtjäna citeras för att lämna belysning till den kommentar, som den 4 oktober 1933 lämnades, då den nya presslagstiftningen presenterades. Dr Dietrich skrev bland annat:

»Wie die Idee des Nationalsozialismus eine Totalität ist, die dem deutschen Gedanken schlechthin entspricht und sein reinsten und edelster Ausdruck ist, so ist die N. S. D. A. P. (Nationalsozialistische Deutsche Arbeiter Partei), als die Organisation der Willensträger dieser Idee, eine politische Einheit, die ihrer ganzen Struktur nach zum Staate in kein anderes Verhältnis treten kann als in das der Identität».

Den nya presslagen i Tyskland innehåller i stort sett följande bestämmelser:

Första paragrafen definierar begreppet Schriftleiter. Ingen får benämnas med denna beteckning, som inte är därtill befogad enligt lagen. De tre följande paragraferna lämna närmare bestämmelser om vad som är att hänföra till tidningar o. dyl.

Den femte paragrafen ger närmare upplysningar om befogenheterna. Schriftleiter kan blott den vara som äger tysk »Reichsangehörigkeit», de som ej förlorat »die bürgerlichen Ehrenrechte» eller rätten att bekläda offentligt ämbete, den som är av arisk härstamning och icke är gift med en person av icke-arisk härstamning, fyllt 21 år, i stånd att sköta affärer, fackligt utbildad och »die Eigenschaften hat, die die Aufgabe der geistigen Einwirkung auf die Oeffentlichkeit erfordert». Beträffande den ariska härstamningen hänvisas till tjänstemannalagen.

I följande paragrafer lämnas en del definitioner: Fackligt utbildad är den, som förvärvat sig minst ettårig utbildning. Samtliga journalister införs i en yrkeslista (Berufsliste).

Par. 13 och 14 lämna föreskrifter för yrkesutövningen. Enligt den trettonde paragrafen skall vad som behandlas framställas sanningsenligt och efter bästa samvete. Enligt fjortonde paragrafen är Schriftleiter särskilt beordrad hålla tidningen fjärran från:

1. vad som förblandar egennyttigt ändamål med allmännyttiga på ett för offentligheten vilseledande sätt;
2. vad som är ägnat att försvaga tyska rikets kraft utåt eller inåt, det tyska folkets gemenskapsvilja, den tyska viljan till värnkraft, kultur eller näringsliv eller sårar andras religiösa känslor;
3. vad som stöter mot en annans tysks ära och värdighet, vad som rättsvidrigt skadar en annans ära eller väl, skadar hans yrke, gör honom löjlig eller föraktlig;
4. vad som på andra grunder är »sittenwidrig».

Av särskild vikt och betydelse är par. 20. Enligt densamma bär Schriftleiter för det andliga innehållet »die beruf-, straf- und zivilrechtliche Verantwortung», så långt som vederbörande själv författat artikeln eller bestämt om dess införande. Huvudredaktören (Hauptschriftleiter) är dock ansvarig för tidningens samtliga innehåll. Huvudredaktören skall sörja för att endast sådana bidrag införas, som författats eller bestämts till införande av en redaktör.

I fortsättningen redogör lagen för journalisternas organisation. Alla yrkesutövare innefattas lagenligt i Reichsverband der Deutschen Presse. »Der Reichsverband wird kraft dieses Gesetzes eine Körperschaft des öffentlichen Rechts». Propagandaministern utnämner förbundets ledare. Riksförbundet delas upp i landsförbund. Efter en redogörelse för förbundets uppgifter säger par. 27, att till skydd för journalistyrket bildas yrkesdomstolar för pressen. Första instansen utgöres av en distriktsdomstol (Bezirksgericht). Andra instans är Pressegerichtshof i Berlin. Dessa domstolar skola övervaka, huruvida det är berättigat, om en ledare av ett landsförbund icke godkänner en yrkesmans införande i yrkeslistan, döma om anställningsförhållandena m. m. Brott mot yrkesreglerna avgöras även av denna yrkesdomstol. Straffen äro varning, böter av ända till en månads inkomst samt utslutning. I fortsättningen redogöres för yrkesdomstolarnas sammansättning och förklaras, att alla medlemmar av yrkesdomstolen utnämnas av propagandaministern. Distriktsdomstolen skall bestå av 5, huvuddomstolen av 7 ledamöter. Oberoende av domstolarna kan propagandaministern bestämma rörande en journalists placering i yrkeslistan, om det anses nödvändigt på grund av trängande skäl för den offentliga välfärden.

Den som sysslar med journalistik utan att vara införd i yrkeslistan kan dömas till fängelsestraff eller böter, likaså en förläggare, som anställer icke auktoriserat folk. Journalister, som bryta mot i bestämmelserna införda regler, kunna dömas till liknande straff.

Denna relativt summariska redogörelse för den nya tyska lagstiftningen för pressen kan kompletteras med ett referat av de muntliga motiveringar, som vid lagens kungörande avgåvos av propagandaminister Goebbels och dr Dietrich.

Dr Goebbels yttrade sig först om pressfriheten. Man börjar, sade propagandaministern, icke blott i Tyskland utan i hela världen bli medveten om att den andliga friheten och meningsfriheten måste ha gränser, där de kollidera med rätten och förpliktelserna mot folk och stat. Redan under vår oppositionstid höllo vi det för ett politiskt vansinne, att man lämnade enskilda individer absolut frihet i detta avseende. Begreppet pressfrihet är ett utpräglat liberalt begrepp. Det går inte ut från folket utan från individen. Statens politik får ej saboteras. I den nationalsocialistiska ledningen kunna, berättade dr Goebbels, meningsbrytningar uppstå, men om efter meningsskiljaktigheterna ett avgörande träffats, då accepteras detta av både dem som äro för och dem, som äro mot. Det är den suveräna statens rätt att, om än inte kontrollera, åtminstone övervaka den offentliga opinionsbildningen. Om man i dag i journalistkretsar kla-

gar över att bilden av den tyska pressen blivit alltför uniform, så är detta icke regeringens vilja. »Ich kann doch nichts dafür, wenn Zeitungen, die früher gegen die nationalsozialistische Bewegung Sturm gelaufen sind, heute päpstlicher sein wollen als der Papst. Wir zwingen sie doch nicht zur Charakterlosigkeit. Wir verlangen doch nicht, dass sie Hurra schreien, wenn ihnen nicht zum Hurra schreien zumute ist. Wir verlangen nur, dass sie nichts gegen den Staat unternehmen. . . . Der Vielgestaltigkeit der öffentlichen Meinungsbildung ist durchaus kein Hindernis entgegengesetzt. . . . Uns kann es schon ganz recht sein, wenn die freie Diskussion beginnt. Selbstverständlich hat sie sich im Rahmen der Linien zu halten, die wir für die grosse Politik gezogen haben. . . . Wir wollen aufrichtige Männer haben, die aus vollstem Herzen und mit ganzer Verantwortung diesem Staat dienen, weil sie ihn für zweckmässig und für das beste halten. . . . Der Reichsverband der deutschen Presse wird eine Körperschaft des öffentlichen Rechts. Sie werden diesem Reichsverband ein Statut geben, nachdem sie nun die ganze Pressearbeit auf eine neue Basis stellen können. Der Reichsverband der Presse übt seine eigene Gerichtsbarkeit aus ohne dass der Staat in diese Gerichtsbarkeit eingreift. . . . Der Staat sorgt durch diese Gesetz für die Presse. Sorge nun die Presse durch ihre Arbeit für den Staat. . . . Ich habe nicht die Absicht, sie zu zerstören, sondern ich habe die Absicht sie mit ihrer Hilfe neu aufzubauen und ihnen damit die Freude an ihrem Beruf zurückzugeben.»

Därefter utnämnde propagandaminister Goebbels dr. Dietrich till ledare för den tyska pressens riksförbund.¹

Dr. Dietrich framhöll i sitt svar, att lagen var »en nationalsozialistisk lag». Journalisten får oavhängighet mot inflytanden av politisk och ekonomisk karaktär. »Durch die Neuregelung sei das unsittliche Prinzip der Anonymität, und zwar nicht nur Anonymität des geistigen Inhalts der Zeitung, sondern auch vor allem die Anonymität der wirtschaftlichen Kräfte und Mächte; die im Zeitalter des Liberalismus einen so grossen Teil der deutschen Presse beherrschte, entfernt».

I ett radiotal samma dag fällde dr. Dietrich följande yttrande, som må återgivas för komplettering: »Selbst im faschistischen Italien sei die innere Unabhängigkeit des Schriftleiters nicht in dem Masse sichergestellt wie jetzt in Deutschland».

Det sätt, på vilket den nya tyska presslagstiftningen vuxit fram, erbjuder onekligen åtskilligt av intresse.

Den korporativa lagstiftning, som den tyska riksregeringen givit landets journalistkår, innehåller säkerligen synpunkter, som kunna exporteras och som andra länder nog i vissa delar komma att importera. Någon fri diskussion i den mening, i vilken vi här i Sverige bruka begreppet, kan det dock uppenbarligen icke längre bli tal om i

¹ Den 24 nov. 1933 har propagandaminister Goebbels utnämnt dr. Dietrich till vice president i Reichspressekammer; till ledare för Reichsverband der Deutschen Presse har han samtidigt utsett Chef vom Dienst i Völkischer Beobachter Wilhelm Weiss. (Völkischer Beobachter den 25. 11. 33).

Tyskland. Även om propagandaministern i sitt anförande sökte mjuka upp intrycket av bestämmelserna, lämna tidigare uttalanden icke rum för tvivelsmål om att den nya lagen och den anda, i vilken den tillkommit, innebära en uniformströja på den tyska pressfriheten. Det är av intresse att iakttaga, att den frihet, som dr Goebbels förklarade finnas inom den nationalsocialistiska ledningen intill dess avgörande fattats, varit tillämpad under en följd av år på Frankfurter Zeitung, en av Tysklands mest betydande tidningar. Till belysning härav kan följande citeras¹:

»Tidningen (Frankfurter Zeitung) redigeras enligt ett kollegialt system. I sin början hade Frankfurter Zeitung haft en politisk chefredaktör, men sedermera organiserades redaktionen kollegialt, så att en dagligen sammanträdande redaktionskonferens tilldelades en på majoritetsprincipen grundad suveränitet över tidningens hållning. . . . Under tidernas lopp lära skarpa meningsbrytningar ha förekommit, såsom under världskriget, då tidningen hade att taga ställning till det oinskränkta u-båtskriget o. s. v. Medarbetarna få emellertid foga sig efter det beslut, till vilket redaktionskonferensen kommer.»

En dylik arbetsmetod torde framdeles vara utesluten. Tidningarna äga icke längre själva bestämma över sin politiska kurs; den är på förhand given och så många variationer äro knappast tänkbara över ett och samma tema. Den nya presslagen är nationalsocialistisk. Allfjämt existera i Tyskland tidningar, som icke äro bundna vid detta allenarådande parti, men deras rörelsefrihet är så ytterst begränsad, att den fria diskussion, varom dr Goebbels talade, i realiteten blott är en fiktion. Det torde icke vara möjligt att kämpa för den nationalsocialistiska världsåskådningen utan att vara nationalsocialist, och då den förste rikspressledaren dr Dietrich identifierar nationalsocialistiska partiet och tyska staten, torde det icke finnas stora möjligheter till avvikelser, när det gäller att debattera tysk inrikes- och utrikespolitik. Pressen i Tyskland skall vara ett tillförlitligt instrument för staten. Detta uttalande säger tillräckligt om karaktären av den nya presslagstiftningen i Tyskland.

Ragnar Ekman.

Nationernas Förbunds Det stadgas, som bekant i församlingens XIV. assemblée.

reglemente 1 §, att assembléen varje år skall samlas den första måndagen i september månad. Denna bestämmelse synes emellertid vara på väg att bli obsolet. I år, liksom föregående år, uppskötts nämligen församlingens ordinarie sammankomst till september månads slut. Denna tendens är, liksom varje uppskov, psykologiskt sett mycket lätt förklarlig. Men den innebär, såsom det även vid årets generaldebatt framhölls från svensk sida, i viss mån ett hot mot kontinuiteten i Nationernas Förbunds verksam-

¹ Ur stipendieberättelse till Östra Sveriges pressförening av Ragnar Ekman, publicerad i Journalisten nr 9 och 10 1932.

het. Det löpande arbetet bör vara den fasta kalender, efter vilken mera tillfälliga konferenser och sammanträden i mer eller mindre intim anslutning till folkförbundet grupperas — icke tvärtom.

Det blev sålunda först den 25 september som den fungerande rådspresidenten, norrmannen Mowinckel, hade att öppna den XIV. förbundsförsamlingen. Till församlingens president utsågs Sydafrikanska Unionens förste representant te Water. Av folkförbundets femtiosju medlemsstater voro femtiotre representerade, därav tjugotvå genom sin stats- eller utrikesminister.

Man hade detta år — liksom vid föregående tillfällen — att övervinna en besvärande »talarstrejk», innan debatten över generalsekreterarens årsrapport kunde öppnas. Nu försvårades situationen även därigenom att stormaktsrepresentanterna uppehölls genom viktiga personliga överläggningar i nedrustningsfrågan. I anledning härav blevo också stormakternas uttalanden i generaldebatten synnerligen allmänt hållna. Uppmärksammade anföranden, representativa för de mellanstora och mindre staterna, hölls av folkförbundsteoretikern Madariaga, Spaniens representant, och exellensen Sandler för Sveriges del.

Under förbundsförsamlingen anmälde Argentina sitt definitiva återinträde i folkförbundet. Detta hälsades naturligtvis med glädje som en framgång för Nationernas Förbunds universalitetssträvanden.

Guatemala, Irland och Norge stodo denna gång i tur att lämna rådet. Man frågade sig, särskilt här i Norden, hur det nya rådsvalet skulle utfalla. Alltsedan Sveriges rådsmandat 1923—26 och den stora omorganisationen av rådet sistnämnda år har man betraktat en rådsplats såsom reserverad för den grupp av ex-neutrala länder, som bildas av de nordiska staterna och Holland. Frågan gällde om denna grupp även vid årets rådsval skulle få behålla sin plats. Genom Danmarks val är nu den nordiska gruppen tillförsäkrad sin röst i rådet för valperioden 1933—36. Övriga nyvalda rådsmedlemmar äro Australien och Argentina. Den sistnämnda statens val bör ses mot bakgrunden av dess återinträde i Nationernas Förbund. Australien åter efterträder Irland.

Liksom förra året ansågs nedrustningsfrågan utbruten ur det egentliga kommissionsarbetet, varför den tredje kommissionen fortfarande icke tillsattes. *Första kommissionen* hade främst på sin dagordning frågan om rådets omorganisation. Denna punkt är väsentligen framdriven genom en enskild stats aktion. Portugal känner sig stå utanför de statsgrupperingar, som komma i fråga vid fördelning av de icke permanenta rådsplatserna. Dess ambitiöse representant M. Vasconsellos har därför icke förtröttats i sin kamp för det nuvarande systemets reformering. Den rådets studiekommision i frågan, som tillsatts 1932, kunde för närvarande icke föreslå en ändring i det system, som med så mycken möda utarbetades under 1926 års svåra kris. Som en tillfällig lösning föreslog kommissionen i stället rådets utökande med en ny plats för valperioden 1933—36. När denna utgått bör frågan åter upptagas till prövning.

Förslaget antogs av första kommissionen utan diskussion. Till innehavare av den nya platsen valdes Portugal med 30 av 50 godkända röster. Dess huvudkonkurrent var Turkiet, som samlade övriga 20 röster. Portugals val tillförsäkrar rådet en opartisk och intresserad medarbetare. Turkiet åter hade, nära lierat med Grekland och intresserat i alla problem, som kunna dyka upp kring Svarta havet, i måhända än högre grad bidragit till rådets handlingskraft. Då lösningen endast är tillfällig kan man ännu icke kategoriskt beteckna den som ett nytt steg mot en fortsatt, demokratiserande utveckling av rådet med ty åtföljande förlamning av dess kapacitet och slagkraft. Ännu äro alltså pessimisternas farhågor från 1926 icke helt besannade. I fråga om rådsval har vidare stadgats att kandidatur skall anmälas 48 timmar före valet samt att detta icke får äga rum före församlingens sjunde förhandlingsdag.

Förra året fördröjde den segslitna diskussionen i budgetkommissionen assembléens avslutande inemot en vecka. För att undvika ett återupprepande beslöts i år — trots vissa betänkligheter av juridisk art — en provisorisk lösning för 1934 års förbunds församling. Kommissionen för budgetärenden kan av rådets president sammankallas intill åtta dagar före församlingen. Då budgetkommissionen i år visat sig kunna hålla jämna steg med de övriga kommissionerna torde emellertid detta nya institut knappast komma till praktisk användning. — Några smärre förenklingar i proceduren vid församlingens antagande av kommissionernas resolutionsförslag antogs även.

Till *andra kommissionen* hänvisades nederländska regeringens förslag om hjälp till de, huvudsakligen judiska, tyska flyktingarna. Deras antal uppginge för närvarande, framhölls det, till omkr. 50- à 60,000 personer men kunde i händelse av en tysk denationaliseringslag tänkas springa upp till det tiodubbla. Frågan vore av internationell karaktär och motiverade ett ingripande från Nationernas Förbunds sida samt en post på dess budget. Huruvida Nansenbyrån borde användas eller en särskild organisation skulle upprättas bleve sedan en lämplighetsfråga. Från tysk sida åter förnekades till en början Nationernas Förbunds kompetens. Man nådde emellertid fram till en lösning, som Tyskland förband sig att icke rösta emot. Flyktinghjälpen skulle organiseras inom Nationernas Förbunds kader såtillvida, att rådet utser en överkommisarie, för att leda arbetet. Vid dennes sida ställes ett administrativt råd. Till detta inbjuder folkförbundets råd de stater (Holland, Polen, Frankrike, Tjeckoslovakiet, Belgien, Schweiz, Danmark, Italien, England, Sverige, Spanien, Amerikas förenta stater, Argentina, Brasilien, Uruguay) samt eventuella privata organisationer, som bäst böra kunna lämna hjälp. Till överkommisarie har sedermera utsetts amerikanen J. Mac Donald. Organisationen har tillfälligt finansierats genom ett förskott på 25,000 frcs suisse. Genom att begagna förskotteringsrätten enl. finansreglementets art. 33 § 2 undvek man en diskussion och eventuella demonstrationer i budgetkommissionen. I fortsättningen tänkes verksamheten, som alltså bedrives självständigt, men under Na-

tionernas Förbunds garanti, stödd genom medlemmarnas särskilda bidrag.

Det framhölls vid upprepade tillfällen från de hölländska förslagställarnas sida, att avsikten med den planerade tyska flyktinghjälpen endast vore problemets lösning ur teknisk, ekonomisk-social synpunkt.

I ett större politiskt sammanhang åter framkom den judiska flyktingfrågan vid upprepade tillfällen i den diskussion, som fördes i *sjätte kommissionen*. I samband med mandatkommissionens rapport diskuterades sålunda möjligheterna för invandring av tyska judiska flyktingar i Palestina. De många faktorer man har att räkna med i denna fråga ställdes mot varandra: Landets ekonomiska uppblomstring är i väsentlig mån att tillskriva judisk invandring förenad med kapitalplacering, (antalet judiska invandrare i år är, jämfört med föregående år, nästan tredubblat: jan.—juni 1932 5,511 personer mot jan.—juni 1933 15,305 personer). Å andra sidan kan icke den intensiva anti-judiska propagandan inom den arabiska oavhängighetsrörelsen lämnas obeaktad. Under sådana omständigheter har man att även för framtiden räkna med en fortsatt restriktiv immigrationspolitik från mandatären Englands sida. Överkommissarien för Palestina bestämmer — med ledning av landets ekonomiska statistik och för en tid av ett halvt år i sänder — antalet medgivna invandringstillstånd. Dessa fördelas sedan av Jewish Agency på invandrare från de särskilda staterna.

Framför allt återkom emellertid den tyska flyktingfrågan som ett av ledmotiven i den stora minoritetsdebatten. Det har ju sedan flera år tillbaka ingått som ett led i den tyska Genèvepolitiken att föra fram minoritetsfrågan i sjätte kommissionen. Traditionen bröts icke detta år. Diskussionen blev vidlyftig. Kommissionen ställdes slutligen inför fyra olika resolutionsförslag, varför en enskild underkommitté måste tillsättas för utarbetande av en lösning. Haitis representant yrkade på det nu blott partiella minoritetsskyddets förenhetligande genom en allmän medborgerlig rättighetsförklaring. För en generalisering arbetade också Sverige och Polen. Det polska förslaget och ett svenskt förslag, utformat i underkommittén gingo ut på att rådet måtte upptaga frågan till studium; så att text för en ev. resolution skulle kunna föreläggas nästa års assemblée. För en generalisering, men mot fortsatt skärpning av det redan förefintliga minoritetsskyddet, bekände sig, nu som tillföre, de stater, vilka redan bindas av minoritetsfördrag, Rumänien, Tjeckoslovakiet och Jugoslavien.

Ett engelskt förslag åter, stött av Danmark, Holland och Norge, syftade till en förbättring av det förefintliga systemet bl. a. genom större publicitet. Frankrike slutligen yrkade på ett förnyat antagande av 1922 års allmänna förklaring i minoritetsfrågan. Folkförbundets medlemsstater uppmanas här att åtminstone iakttaga den grad av rättvisa och fördragsamhet, som i gällande traktater åläggas de stater, vilka bundits genom minoritetsfördrag. I en tillagd andra punkt förklaras undantagslöst såsom minoriteter alla, vilka med hän-

syn till språk, religion eller ras skilja sig från befolkningen i övrigt. En tredje punkt underställer rådet den diskussion som förts i frågan. Det franska förslaget andra punkt är att betrakta som ett svar på den tyska tesen i judefrågan: Tysklands judiska befolkning varken är eller vill bli betraktad som en minoritet. Det judiska problemet är en fråga »*sui generis*», av ekonomisk-social natur och Tyskland förbehåller sig själv dess lösning.

I underkommittén utspann sig åter den gamla striden om assembléen över huvud äger befogenhet att föreslå ändringar i gällande procedur för minoritetsspörsmål, eller om rätt härtill enbart tillkommer rådet. Principfrågan lämnades även denna gång öppen. England ersatte emellertid sitt ursprungliga förslag med ett nytt i överensstämmelse med franska förslaget tredje punkt. Icke heller Sveriges, Polens eller Haitis uppslag kommo under omröstning.

Kommissionsarbetet slutade med att sjätte kommissionen för sin del antog det franska förslaget. Tyskland röstade emellertid i församlingen mot dess punkt 2, som sålunda utgick, varefter förklaringen framstår såsom ej tillämplig på den icke ariska delen av den tyska befolkningen.

Strävandena för reform eller genomförd förenhetligande av minoritetsskyddet kunna sålunda icke denna gång uppvisa några större resultat. Frågan har emellertid åter varit föremål för ingående omprövning. Den kan icke skjutas undan. Den XIV. assembléens allmänna förklaring innebär förvisso icke att den avförts från dagordningen.

Det har nästan blivit en fastställd formel att en redogörelse för Nationernas Förbunds verksamhet, efter berättelsen om svårigheter och rena misslyckanden på det politiska området, övergår i en emfatisk framställning av de nya landvinningarna på det tekniskt-sociala arbetsfältet. Den XIV. assembléens arbetsresultat föranleder icke till att avvika från detta schema. Även denna gång resulterade femte kommissionens arbete för sociala reformer i betydelsefulla överenskommelser. Kampen mot opium och andra skadliga droger har haft en ständig framgång. Haagkonventionen 1912 berörde blott kontroll av handel och fabrikation inom de olika staterna. Genèvekonventionen 1925 organiserade ett system för internationell kontroll. Slutligen utbyggdes detta genom 1931 års konvention till att omfatta hela fabrikationen, alltifrån framställningen av råmaterial intill konsumtionen av den färdiga varan. Då import- och exportmängd för dessa droger regleras även för de länder, som icke biträtt konventionen, har man här talat om en helt ny princip på den internationella rättens område samt framhävt dess värde som mönster, då det gäller att reglera exempelvis vapenhandeln. Enligt femte kommissionens rapport har 1931 års konvention nu ratificerats av 39 stater, varjämte Kina och Australien anmält sitt snara biträdande. Arbetet på en konvention mot den olaga drog-handlingen fortgår. Ett projekt att — efter mönster av konventionen om falskmyntning — karakterisera förbrytelsen som ett internationellt brott, straffbart i alla länder, föreligger. Assembléen

antog vissa lättnader i proceduren för utarbetandet av text till konvention och en kongress härför förbereddes i Genève.

Arbetet på ett förenhetligt fångvårdsväsen fördes också ett steg vidare. Ett reviderat utkast till allmänna bestämmelser för att möjliggöra human och ändamålsenlig fångvård och underlätta de frigivnas inlemmande i samfundet skall remitteras till regeringarna. Det bygger på 1931 års utkast kompletterat i enlighet med staternas påminnelser i frågan. En rad viktiga problem på detta område ha emellertid ännu icke upptagits till internationell omprövning. Femte kommissionen uttalade dock bestämt att någon Nationernas Förbunds särskilda organisation i frågan icke borde upprättas. Som förut skall istället generalsekreteraren samarbeta med de förnämsta fackorganisationerna på området. Nästa assemblée har sedan att taga under omprövning huruvida saken är mogen för en konvention eller lösningen blott som rekommendation bör anbefallas de olika staterna.

För utvidgning av skyddet mot vit slavhandel, närmast åldersbestämmelsernas borttagande, sammankallades under pågående assemblée en diplomatisk konferens. Konventionsförslaget antogs och undertecknades av ett flertal stater, däribland Sverige.

Det återstår att beröra *fjärde kommissionens*, budgetkommissionens arbete. Årets budgetförslag visade, jämfört med 1933 års budget, en nedskärning på omkr. 8,3 %. Besparingarna föllo härvid: på församlingen, rådet, konferenser och kommittéer omkr. 1,800,000 frcs, på sekretariatet 1,609,000 frcs. Dessa inbesparingar motsvaras alltså av en direkt minskning i Nationernas Förbunds aktivitet. Härtill kommer en del besparingar genom minskning i antalet tjänstemän (14 platser) i förening med en mera ändamålsenlig organisation särskilt av sekretariatets informationsavdelning. Sparsamhetsivrarna, liksom föregående år under ledning av England, satte in sin kritik mot själva andan i det rådande budgetsystelet. Man samlades kring slagordet budgetinflation — »over-budgeting». Det påvisades att trots avsevärda besparingar årets budgetförslag uppgick till omkr. 30,600,000 frcs. Om andelarna inbetalades i samma proportion som 1932 hade man att räkna med en verklig inkomst av 25,000,000 frcs. Verkligen gjorda utgifter år 1932 uppgingo till 27,000,000 frcs. Om man räknar med ungefär samma utgiftsbelopp för 1934 måste man emotse ett deficit på 2,000,000 frcs. Detta i sin tur skulle i praktiken tvinga till nya nedskärningar och besparingar. Ett budgetsystelet, vilket ger en så dimmig och missvisande bild av den verklighet, som skall förutsägas, bör icke få fortsätta. Metoden att genom nedskärningar på utgiftssidan praktiskt genomföra en »luft»-budget, där posterna på inkomstsidan erfarenhetsmässigt aldrig helt inbetalas, är också orättvis. Det är alltså ytterst de ordentliga andelsbetalarnas olust inför utsikten att år efter år få göra utlägg för de försumliga, som kommer till uttryck i denna aktion. Problemet kan alltså som så mycket annat i Nationernas Förbunds budgetdiskussion återföras till den brännande frågan om de utblivna kontributionerna.

En verklig försämring med hänsyn till detta spörsmål inträffade 1932. Då sänktes summan av de inbetalda andelarna från 98 till 82% av hela budgetbeloppet. Situationen i år, jämförd med föregående års, är trots den skärpta ekonomiska krisen dock icke avsevärt försämrade. Följande siffror bestyrka detta. Den 6 oktober i år voro 57,8% av budgeten inbetalda; vid samma tid förra året voro inbetalningarna blott obetydligt högre, omkr. 64,8%. Som en första åtgärd gentemot de försumliga betalarna offentliggjordes emellertid vid årets församling den rapport, som av en underkommitté utarbetats rörande ej verkställda inbetalningar.

Budgetarbetet avslutades med att generalsekreteraren utlovade en grundlig undersökning av hela budgetsystemet, vilken skall föreläggas nästa assemblée. Nationernas Förbunds budget för 1934 uppgår till 30,827,000 frcs.

J. H. Mallin.

Statistiska sammanträdde fredagen den 22 september å Publicistföreningen klubbens lokal i Stockholm under ordförandeskap av byråchefen B. Nyström. Ordföranden yttrade några minnesord över föreningens bortgångne hedersledamot, överståthållaren H. Elmquist.

Aftonens föredrag hölls av förste aktuarien Hans Gahn över ämnet »*Depressionens och skatteförhöjningarnas inverkan å rusdryckskonsumtionen*», vilket föredrag ingår som uppsats i föregående häfte av denna tidskrift.

Därefter lämnades av byråchefen Ernst Höijer ett meddelande angående planläggningen av en *utredning om jordbrukets skuldsättning*. På uppdrag av Kungl. Maj:t framlade jordbruksutredningen den 14 okt. 1932 plan för en dylik utredning, genom vilken kännedom skulle vinnas om den på jordbruket vilande skuldsättningens storlek, absolut och i förhållande till de däremot svarande tillgångarna, dess omfattning i olika delar av landet, vid jordbruk av olika storlek och med olika produktionsriktningar, angående olika former av jordbrukskredit samt angående räntesatser och övriga villkor för kreditens erhållande.

Enligt jordbruksutredningens förslag skulle samtliga de självdeklarationer, som våren 1933 avgåvos av innehavare av jordbruksfastighet, underkastas en särskild bearbetning med avseende på uppgifterna om tillgångar av olika slag, skulder och ränteutgifter. Härigenom skulle en allmän översikt erhållas över omfattningen av jordbrukets skuldsättning. De mera ingående uppgifter, som därutöver kunde behövas, föreslog jordbruksutredningen skola insamlas genom en särskild, representativ undersökning. Härvid skulle omkring $\frac{1}{10}$ av samtliga socknar utväljas och inom dessa uppgifter insamlas från alla jordbruksfastigheter angående åkerareal, taxeringsvärde och brukningsform, angående totala tillgångar och skulder enligt självdeklarationen, angående skuldsammans

fördelning efter ändamålet på skulder för jordbruk och skogsbruk samt för annat ändamål, angående jordbruksskuldernas fördelning efter deras beskaffenhet på inteckningslån, borgenslån, lån mot lösorehypotek, växelskulder och övriga skulder samt angående sammanlagda ränteutgifterna under året för jordbruksskulderna. Uppgifterna skulle insamlas på våren 1933 samtidigt med självdeklarationerna genom taxeringsnämndernas ordförande, som även skulle granska desamma. För uppgifternas avgivande föreslogs obligatorisk avgiftsplikt med vite. Kostnaderna beräknades till sammanlagt 56,000 kr.

I gemensamt yttrande över jordbruksutredningens plan föreslogo Statistiska centralbyrån och Lantbruksstyrelsen två betydelsefulla förändringar. De båda undersökningarna borde förenas till en, och detaljerade uppgifter därvid insamlas från alla jordbruksfastigheter, varjämte hela utredningen borde uppskjutas till våren 1934, då man utan särskilt arbete kunde erhålla de vid 1933 års fastighetstaxering åsatta, nya taxeringsvärdena. Kostnaderna för denna utredning beräknades till 96,000 kr.

Kungl. Maj:t anslöt sig till ämbetsverkens förslag och begärde hos riksdagen för ändamålet erforderligt anslag, som även beviljades. En utredning av detta slag kommer alltså att igångsättas våren 1934.

I den efterföljande diskussionen yttrade sig, förutom ordföranden samt byråchefen Höijer och d:r Gahn, kammarrättsrådet C. Kuylenstierna, d:r O. Grönlund, d:r T. Jerneman och d:r M. Marcus.

F. A.

Ansökningar om understöd I bankdirektör J. H. Palmes fond för från J. H. Palmes fond. ekonomisk upplysning och ekonomisk forskning, vilken förvaltas av Nationalekonomiska föreningens styrelse, finnes ett för utdelning år 1934 disponibelt belopp av c:a 1,800 kr. Från fonden lämnas efter beslut av styrelsen anslag som bidrag för skrifter eller undersökningar av nationalekonomiskt innehåll, för anordnande av föredragsserier över sådant ämne eller ock för upplysningsverksamhet på det ekonomiska området i annan form. Ansökan om anslag, ställd till Nationalekonomiska föreningens styrelse, bör före den 15 januari 1934 ingivas till föreningens sekreterare Fil. Dr. Karin Kock (Pontonjergatan 4, Stockholm), vilken på begäran lämnar närmare meddelande. Av skrift, som utarbetas med anslag från fonden, skola 10 ex. överlämnas till styrelsen.

L I T T E R A T U R G R A N S K N I N G A R

EDV. THERMÆNIUS: *Sveriges politiska partier*. Sthlm 1933. 195 sid.
Pris kr. 4: 50.

Ovannämnda arbete är skrivet, säger förf., »för studerande och politiskt intresserade», och det må så gott först som sist utsägas, att det just för de nämnda kategorierna utfyller en sedan länge kännbar lucka och detta på ett mycket förtjänstfullt sätt.

Boken vill i första hand ge en faktisk kunskap om de politiska partierna i Sverige av i dag, om deras organisation, verksamhet och betydelse; därför har framställningen av deras historia, deras sociala och idépolitiska bakgrund blivit tämligen knapphändig. Det är att hoppas, att samme sakkunnige förf., som här fört penan, skall bli i tillfälle att skildra även dessa sidor av det svenska partiväsendet.

Ehuru alltså författaren ej här gjort några mera djupgående studier i partiernas historiska och sociala förutsättningar, så kan det vara skäl att påpeka, att bakom den »populära» redovisningen av det aktuella partiväsendet ligger ett omfattande och synbarligen också omsorgsfullt arbete för insamlande av primärmaterial. Förf. har nämligen ej kunnat sammanställa sina uppgifter ur uppslagsböcker eller ur i offentligt förvar befintliga samlingar, utan han har måst på de olika partisekretariaten och -expeditionerna göra efterforskningar och insamla upplysningar. Hans »källmaterial» utgöres ej blott av mer eller mindre svårtillgängligt partitryck och arkivalier utan dessutom av muntliga upplysningar från initierade inom olika partier. En uppräknig i bokens förord ger besked om vilka de främsta av dessa upplysningsgivare äro. Det visar sig, att samtliga partier av någon som helst betydelse äro representerade.

Bokens första kapitel bär rubriken »De moderna partiernas uppkomst». Med utgångspunkt i Jakob Wallenbergs ej alldeles okända sats: »parti är fria staters liv» påpekas, att hela vårt nuvarande statsskick med grundlagsfästade proportionella val etc. förutsätter organiserade partier. Detta innebär dock ej, att partier först i våra dagar bildats. Man kan, säger förf., visserligen ej förneka, att det redan tidigare funnits partier i Sverige, »men vad man bestämt kan påstå, är att dessa partier ingalunda voro partier i modern mening». »Vad är då ett modernt parti?» Man får veta, att förf. »mera vardagligt» vill definiera det som »alla medborgare, som på det hela taget hysa samma politiska uppfattning . . . och vilka . . . praktiskt visa detta

genom att vid de allmänna valen rösta på kandidater, som anses komma att förfäktas valmännens åskådning i riksförsamlingen». Den sista delen av denna definition är kanske ej fullt lyckligt formulerad. Det hade måhända varit lämpligare att låta den avslutande relativsatsen lyda: som anses komma att inom riksförsamlingen verka i överensstämmelse med denna gemensamma politiska uppfattning. Men ordet parti kan i våra dagar, säger förf. vidare, även »beteckna partiernas . . . riksorganisationer». Och till sist har ordet parti också en tredje betydelse, i det att det brukas om partigrupperna inom riksdagen. Det var endast detta sistnämnda slag av parti, riksdagsparti, som till en början förekom, frihetstidens och den senare ståndtidens partibeteckningar kunna i viss mån räknas hit, men först det vid två-kammarriksdagens begynnelse bildade lantmannapartiet, som också var enbart ett riksdagsparti, erkännes av förf. som ett verkligt parti, »det är det första partiet i modern mening i Sverige».

Det utmärkande för ståndtidens icke-moderna partier har, menar förf., bl. a. varit att de voro bildningar »praktiskt taget blott inom vartdera av de fyra stånden». Han synes alltså anse att några partier som omspände medlemmar från mer än en av riksdagens avdelningar ej funnits. Detta torde dock vara en i någon mån diskutabel åsikt. Vidare voro dessa gamla partier ej kontinuerliga, de funnos endast, då riksdag hölls, endast partiledningen fanns kvar från riksdag till riksdag. Dessa partier skulle snarast kunna karakteriseras som kottierier, som ofta från fall till fall måste söka skapa en majoritet. Mot detta, menar nu förf., kan lantmannapartiet ställas som det första moderna partiet. Detta hade faktiska om också ej formellt valda ledare och ett mäktigt förtroenderåd, det höll regelbundna sammanträden och »bestämde i detalj sin hållning till en mångfald av de förekommande ärendena». Dock medger förf. att partiet ej var någon strängt sluten krets, intet formligt medlemskap fanns och ännu mindre något partivång, d. v. s. någon skyldighet för medlemmarna att föga sig i formliga partibeslut, »sådana torde heller aldrig ha fattats». (Jfr dock det ovan återgivna påståendet om att man på partisammanträdena »bestämde i detalj sin hållning» etc.) Även om man kan ha lust att invända, att så gott som allt, som förf. säger om de gamla partierna, även gäller mutatis mutandis om lantmannapartiet, och att de utsagor, som göras om detta, i stort sett (möjligen förtroenderådet och de regelbundna sammanträdena undantagna) äro tillämpliga på dettas föregångare, så måste man dock hålla med förf. om att det med lantmannapartiet kommer in något nytt i vårt politiska liv. Om detta nya är så epokgörande, att man är berättigad att här draga en bestämd gräns mellan »parti» och »kottieri», är dock en fråga som slutgiltigt kan besvaras först sedan tidigare partiförhållanden närmare blivit undersökta.

Den av förf. själv uppställda frågan: »vad är då ett modernt parti?» (näml. i motsats till dessa äldre partier) får läsaren knappast något klart och otvetydigt svar på.

I raska drag skildras i kapitlets fortsättning partiförhållandenas växlingar från 1867 fram till närvarande tid. Denna period indelas i tre avdelningar med gränsåren 1888, året för lantmannapartiets sprängning, och 1900, då det liberala samlingspartiet bildades. Det påpekas, att alla de äldre partier, som bildats under denna period, börjat som riksdagspartier och först senare, huvudsakligen under de sista 30 à 40 åren, har man till deras stöd organiserat rikspartier. Det socialdemokratiska arbetarpartiet är det första, som s. a. s. börjat i omvänd ordning, men det förefaller, som om denna utvecklingsriktning, från väljareorganisation till riksdagsparti, för framtiden bleve »snart sagt den enda tänkbara». Givetvis beror detta inte minst på den proportionella valordningen, genom vilken praktiskt taget en representant bindes vid ett bestämt parti, hans partitillhörighet är förutsättningen för mandatets erhållande (och bevarande). Man kan alltså säga, att vårt nuvarande omröstningssätt i viss mån accentuerar den redan sedan gammalt förefintliga tendensen mot imperativa mandat.

Efter den orienterande inledningen följa sex kapitel, vart och ett ägnat åt ett visst parti eller en grupp av partier. Kapitelrubrikerna äro sålunda: högern, bondeförbundet, den borgerliga vänstern, socialdemokraterna, kommunisterna och »nya partier», d. v. s. de i 1932 års valrörelse för första (och sista?) gången deltagande grupperna, kyrkliga folkpartiet, centern, svenska nationalsocialistiska partiet. Om dessa kapitelns innehåll och disposition torde man få en god uppfattning, då det meddelas, att de var för sig i stort sett ha följande underavdelningar: historik, organisation (riksdagspartier, riksorganisation, specialorganisationer såsom ungdoms-, kvinno- etc.), press, program. Det är en mycket allsidig och synnerligen instruktiv redogörelse, som här bjudes läsaren. De olika partiernas interna arbetsmetoder t. ex. skildras med omisskännlig sakkunskap. Det har säkerligen ej varit lätt arbete för förf. att samla och bringa reda i härför erforderliga uppgifter. Dessa torde för övrigt innehålla ganska mycket som även för i det politiska arbetet väl initierade är nytt. Någon mera detaljerad redogörelse för dessa avdelningar i boken torde ej här vara nödvändig. I den mån tillgängligt material möjliggjort en kontrollerande granskning kan det vitsordas, att förf. — som alltid — är noggrann och omdömesgill i sina uppgifter. Möjligen skulle kunna anmärkas, att tidningarna Vest-Svenska Dagbladet och Jönköpings-Posten endast med viss reservation borde uppgivits såsom tillhörande »högerens press» och man kan ju undra, varför ej bland »välskötta och inflytelserika liberala [dagliga] tidningar» Karlstadstidningen fått ett omnämnande. Förf. nyttjar stundom ordet »arbetarerörelsen», utan att man får klart för sig, om det gäller den fackliga (L. O.) eller den politiska (den socialdemokratiska eller kommunistiska). Det säges t. ex. på kapitlet om socialdemokraterna, att inom »arbetarerörelsen» bedrivs en målmedveten »bildningsverksamhet» och att centralorganisationen för denna är Arbetarnas bildningsförbund. Läsaren får det intrycket — ehuru det ej utsäges av förf. — att A. B. F. är socialdemokratiska

partiets bildningsorganisation. Det borde därför kanske påpekats, att något officiellt samband mellan A. B. F. och socialdemokratiska partiet ej existerar, utan att tvärt om A. B. F. uppgives vara politiskt neutralt. Detta påpekar dock förf. senare i annat sammanhang — ehuru under kraftiga reservationer.¹

Efter kapitlen med de olika partimonografierna följa tvenne avdelningar, i vilka för alla partier gemensamma verksamhetsformer och uppgifter genomgås. Först granskas rikspartierna. Man får veta hur de söka verka mellan valen, hur deras ekonomiska förhållanden regleras och hur kandidatnomineringen tillgår. En bred och livfull skildring lämnas av en svensk valrörelse med vissa jämförelser med utländska förhållanden instuckna här och var.

Kapitlet om riksdagspartiernas organisation och arbetsformer lämnar kanske läsaren än mer nya och intressanta uppgifter än den närmast föregående avdelningen, ty här är ju förf. inne på områden, som i vanliga fall helt undandraga sig allmänhetens erfarenhetsområde. Partiernas oerhörda betydelse ej blott för den enskilde riksdagsmannens ställning och arbete utan även för själva riksdagsarbetets något så när gnisselfria funktionerande har förf. lyckats giva en konkret och övertygande bild av. Till sist lämnas några påpekanden om partiernas ställning till regeringsmakten och partiernas betydelse vid utbildandet av regeringsdugliga personer och vid rekryterandet av ministären.

Boken avslutas med några belysande parti- och valstatistiska tabeller innehållande partiställningen i kamrarna för tiden 1911—33, partiernas röststyrka vid andrakammarvalen under samma tid, partiorganisationernas medlemsantal m. m.

Den lämnade innehållsredogörelsen torde ha givit vid handen, att docent Thernænius' bok innehåller, vad den politiskt intresserade allmänheten bör veta om de svenska partierna men som denna allmänhet hittills främst på grund av bristen på lämpliga handböcker levat i tämligen stor okunnighet om. Det är livligt att önska, att boken, såsom förf. i sitt förord säger sig hoppas, skall komma till användning vid den akademiska undervisningen, vid folkhögskolor och i alla former av fri bildningsverksamhet. Det förtjänar det betydelsefulla ämnet och det förtjänar den förträffliga framställningen.

Gunnar Hesselén.

¹ I omedelbart sammanhang med omnämmandet av de tid efter annan av högerpartiet och den borgerliga vänstern, för ett begränsat politiskt syfte etablerade »medborgarkurserna» säges också att »arbetarrörelsen (tydligt den politiska) driver själv folkhögskolor i Brunnsvik och Viskadalen». Detta är — åtminstone formellt — ej fullt exakt uttryckt, ty dessa skolor äro organiserade som vanliga folkhögskolor och ställda under samma offentliga inspektion, som dessa, samt åtnjuta i vanlig ordning anslag av stat och landsting. Officiellt ägas de ej av »arbetarrörelsen» och »drivas» uppenbarligen ej heller av denna. Genom dessa påpekanden vill recensenten på intet sätt bestrida förf:s sats att kursverksamheten vid de båda nämnda skolorna och inom A. B. F. »kommer naturligtvis i hög grad det socialdemokratiska partiet till godo».

STATSSKICK OCH PARTIER I SAMTIDENS HISTORIA.¹

TINGSTEN, H.: *Demokratiens seger och kris. Den författningspolitiska utvecklingen 1880—1930.* Sthlm 1933. 703 sid. (*Vår egen tids historia 1880—1930.* Utg. av Y. Lorents.)

Då det gäller vår egen tids historia, finner sig såväl forskaren som den, som med mindre allvarliga avsikter söker en orientering på området, ställd inför särskilda svårigheter vid försöken att nå en överblick. Under det att för avlägsnare historiska perioder, och i stigande grad ju längre bort man kommer, den största vanskligheten ligger i källmaterialets fattigdom och bristfällighet, äger beträffande samtidshistorien det rakt motsatta förhållandet rum: det överväldigande materialet omöjliggör en direkt granskning av källorna. Det kan här icke bli fråga om ett blott avprutande på det ideala kravet vid all historisk forskning: att varje källa, på vilken framställningen bygger, skall av författaren granskas och värdesättas. En enskild forskares liv räcker icke till för mer än vad som i bästa fall utgör endast en detalj i det hela. Dessa svårigheter hava stundom lett till påståendet, att samtidshistorien icke skulle kunna göras till föremål för vetenskaplig framställning. Saken synes så mycket mera betänklig, som en insikt i vår egen tids historiska sammanhang kan framstå som ett angeläget intresse för en större allmänhet, ej blott för ett fåtal lärde. Äro vi då verkligen så illa ställda, som det vid första påseende ter sig?

Lyckligtvis inte, ty det finnes en annan väg att gå för att gripa samtidens händelser. Det historiska händelseförloppet, själva den historiska processen ligger oss betydligt närmare i vår egen tids historia än i tidigare perioder. De historiska fakta äro oss på ett annat sätt, om ej omedelbart givna, så dock jämförelsevis lätt och säkert konstaterbara. Och dessa kunna läggas till grund för den historiska framställningen. Det gäller då att utvälja ett lämpligt antal fakta och uppvisa sambandet mellan dem och framför allt att finna ett väsentligt faktum eller flera att gruppera de övriga i förhållande till. Kan subjektivism helt uteslutas vid detta urval? Kanske icke. Men ett sådant framställningssätt bär en möjlighet till kontroll inom sig. Har valet träffat något väsentligt skall ett sammanhang kunna påvisas, har det träffat något mindre väsentligt brister sammanhanget. Resultatet vid tillämpningen av en dylik metod blir vad man med en lånad term skulle kunna kalla explikativ historia. Den försöker gripa den historiska verkligheten genom ett uppvisande av sambandet mellan händelser. Den berövar måhända historien åtskilliga pittoreska detaljer. Därtill kan blott anmärkas, att allt som hänt därför icke är historia.

Man frågar sig nu: Finnes med avseende på vår egen tid ett centralt faktum, som kan läggas till grund för en skildring av dess

¹ Nedanstående är, med några formella ändringar, ett föredrag hållet i Statsvetenskapliga föreningen i Uppsala den 8 dec. 1933.

historia? Vad som i brist på en mera fixerad benämning kan kallas demokratiens realiserande synes utgöra ett sådant faktum. Demokratiens realiserande har skett vid skilda tidpunkter i skilda länder och i skilda grader, mer eller mindre fullständigt. Demokratien är i sig själv s. a. s. en död kraft, den måste organiseras för att bli levande. Denna organisation av demokratien har gestaltat sig olika i olika länder, och givit den olika utseende och även lett till olika resultat. Den ständigt fortskridande utvidgningen och bearbetningen av elektoratet har skapat och utvecklat en högt uppdriven politisk teknik, och denna har slutligen med tillhjälp av maktmedel, som den tekniska utvecklingen på andra områden givit i händerna, kunnat tagas i bruk av en strävan att försätta demokratien själv ur spelet. I några fall har denna strävan varit framgångsrik. Vi uppleva i detta nu ett skede av en sådan demokratiens kris. Vill man giva en sammanfattande benämning, en signatur, åt den tidsperiod, som här kallats vår egen tid, ett tidsavsnitt, som visserligen icke kan så noga begränsas, men som i stort sett ungefär omfattar den sista mansåldern, synes mig demokratiens seger och kris vara en lämplig benämning. Av det ovan sagda framgår, att en historisk framställning av demokratiens seger och kris i övervägande grad måste bli en skildring av statskick och partier.

Den förste, som påvisat demokratien icke såsom ett mål, värt att eftersträva eller bekämpa, utan som i dess fortskridande utveckling sett den historiska processens verksammaste kraft, är Tocqueville, i det berömda företalet till »*La démocratie en Amérique*».¹ Han betraktar emellertid denna kraft som metafysisk, ett försynens eget ingripande i historien. Efterföljande forskare ha upptagit Tocquevilles tanke men strukit den metafysiska motiveringen och behandlat demokratiens utveckling blott som ett historiskt faktum, visserligen av den väsentligaste betydelse. Den som måhända mest konsekvent gjort den till det centrala i sin forskning och däröver uppbyggt hela sin framställning är Tocquevilles landsman Seignobos i sitt arbete »*Histoire politique de l'Europe contemporaine*».²

Seignobos arbete lider emellertid av vissa brister. Dels hade han på åtskilliga punkter kunnat nå en större precisering och en smidi-

¹ T. 1, 4:e éd. Paris 1836, s. 4, 22. »Une grande révolution démocratique s'opère parmi nous; tous la voient, mais tous ne la jugent point de la même manière. Les uns la considèrent comme une chose nouvelle, et, la prenant pour un accident, ils espèrent pouvoir encore l'arrêter, tandis que d'autres la jugent irrésistible, parce qu'elle leur semble le fait le plus continu, le plus ancien et le plus permanent que l'on connaisse dans l'histoire. — — — — —; j'ai admis cette révolution comme un fait accompli ou près de s'accomplir, et parmi les peuples qui l'ont vu s'opérer dans leur sein, j'ai cherché celui chez lequel elle a atteint le développement le plus complet et le plus paisible, afin d'en discerner clairement les conséquences naturelles, et d'apercevoir, s'il se peut, les moyens de la rendre profitable aux hommes. J'avoue que dans l'Amérique j'ai vu plus que l'Amérique; j'y ai cherché une image de la démocratie elle-même, de ses penchans, de son caractère, de ses préjugés, de ses passions; j'ai voulu la connaître, ne fût-ce que pour savoir du moins ce que nous devons espérer ou craindre d'elle. — — —»

² 7:e éd. Paris 1924—26. 2 vol.

gare nyansering, de politiska maktfaktorer han rör sig med behandlas ej sällan klumpvis. Dels har han icke alltid nöjaktigt bearbetat sitt material. Seignobos har haft en utomordentlig betydelse för fransk historisk vetenskap genom sitt energiska hävdande av kravet på logisk genomarbetning av det historiska materialet och sin stränga begränsning till det historiskt vetbara. En viss rädsla för att bryta mot det senare synes hava förlett honom att bryta mot det förra. Flerstädes finner man i hans arbete ett naket upprädnande av fakta, ett konstaterande av kvanta, där man kunde uppvisa ett samspel av krafter. Att man, med Seignobos utgångspunkt, och utan att förminska giltigheten av de krav han uppställt kan komma mycket längre i detalj än vad han gjort och att man verkligen kan nå fram till en fullt sammanhängande framställning har docenten Tingsten visat i sitt arbete »Demokratiens seger och kris».

Vi börja med en kortfattad innehållsredogörelse.

I ett inledande kapitel, från vilket bokens titel tagits, införes läsaren i ämnet. På några sidor företecknas här den kommande framställningen, och läsaren erhåller sålunda en god förberedelse. Utgångspunkterna för den nyare tidens demokratiska utveckling i det folkliga deltagandet i styrelsen i England, Sverige och Schweiz under 1700-talet antydes, Lockes och Montesquieus konstitutionella och Rousseaus demokratiska ideologier beröras; en redogörelse lämnas för de första försöken att omsätta dem i författningspolitik och omskriva dem i författningstext vid den nordamerikanska unionens upprättande och under franska revolutionen. Utvecklingen under 1800-talet skisseras. Världskriget betecknas som epokbildande i författningspolitiskt avseende. Med krigets avslutande följer demokratiens fullständiga seger. Nära nog samtidigt inställer sig också demokratiens kris, kännetecknad bl. a. av uppkomsten av de moderna diktaturerna.

I ett följande kapitel upptages den demokratiska ideologien till närmare granskning. Förf. låter den för ett tidigare skede representeras av utilitarianerna Bentham och Stuart Mill och i modern tid av Kelsen, Bryce, Laski och Esmein. Till detta kapitel sluter sig en redogörelse för demokratiens former och för partiväsendet. Socialismen och demokratiens ägnas en särskild avdelning. Kapitlet avslutas med en utförligare diskussion av problemet demokratiens kris.

Förf. behandlar därefter några aktuella tankeriktningar i samtidens politiska diskussion: antiintellektualismen, korporatismen, den franska neomonarkismen och integrationsläran. Den inledande avdelningen avslutas med en redogörelse för diktaturens ideologier: kommunismen, fascismen och i största korthet nationalsocialismen.

Sedan följer arbetets huvuddel, som i särskilda kapitel skildrar den författningspolitiska utvecklingen i Frankrike, England, U. S. A., Tyskland, Italien, Ryssland, i de nordiska staterna samt i övriga stater. Dessa kapitel äro uppbyggda efter ett gemensamt mönster med en kort inledning, angivande den författningspolitiska situationen vid den tidpunkt framställningen börjar, och skildra vad man brukar

sammanfatta under benämningen resp. länders politiska historia, med uteslutande av utrikespolitiken.

Arbetet är, som av ovanstående summariska referat framgår, uppdelat i två distinkta avdelningar, den allmänna ideologiska inledningen och den särskilda historiska framställningen. De skola här behandlas var för sig.

Det utmärkande för den förra är, att författaren behandlar de politiska ideologierna som andra historiska fakta, med den skillnaden blott, att han avstår från försöket att avgöra deras betydelse som verksamma krafter i den historiska processen. Han undersöker deras logiska struktur och underkastar dem en prövning med hänsyn till deras logiska hållfasthet. Av denna framgår, att de alla lida av det felet, att de rymma en rest av ett naturrättsligt eller metafysiskt betraktelsesätt eller hur man vill uttrycka det förhållandet, att man någonstades i dessa tankekonstruktioner påträffar ett antagande, som icke låter sig motivera, en förutsättning som godtyckligt postuleras. Eller ock att tankeföljden på någon punkt brytes genom ett uppenbart tankefel. Författaren har icke ingått i någon granskning av den naturrättsliga åskådningen, dennas herravälde ligger i tiden före hans framställning. Han begynner med den engelska utilitarismen och dess motivering av demokratien. Härtill skulle kunna anmärkas, att utilitarismen icke direkt och icke fullständigt avlöser den äldre naturrätten. Den tyska idealismen sökte genom hävdandet av frihetens nödvändighet för sedligheten skapa en motivering för de s. k. mänskliga rättigheterna, och i denna nya form fortlevde naturrätten och användes som legitimering för demokratiska krav sida vid sida med utilitarianernas.

Författaren uppehåller sig endast i korthet vid de äldre ideologierna, han redovisar och granskar grundtankarna, men lämnar en utförligare framställning av de moderna. Han avstår som tidigare nämnts från försöken att mäta deras betydelse, detta är i många fall omöjligt, och där det i enstaka undantagsfall låter sig göra, kan det ske först efter minutiösa detaljundersökningar. Avsikten med den inledande avdelningen är att ge en översikt av de tankeformer de i samtidens politiska strider agerande partierna och personerna nyttja, då de anse sig böra med filosofiska eller historiska bevis förstärka sin argumentering. Förf. har lämnat rum för olika ting i sin inledning och hans redogörelse innehåller också en god del av vad nutida politiska partier och riktningar föra med sig av andlig barlast. Där saknas emellertid en framställning av de konservativa ideerna. Varför? Bland annat av det naturliga skälet, att man icke kan tala om en konservativ ideologi i samma mening som om en demokratisk eller en diktaturens ideologi. Ej heller finnes här en principiell motsatsställning. Men det finnes en tankekrets, som på sätt och vis kan jämföras med en ideologi och ur vilken konservativa riktningar i konkurrens med andra hämtat vapen i sin politiska kamp. Hegels statsmetafysik och statsetik har varit en vapenkämmare, varifrån de nationalistiska men även i viss mån de konservativa partierna i första rummet i Preussen och Tyskland under förra århund-

radet hämtade sin filosofiska rustning. Moderna nationalistiska rörelser, såsom fascismen och nationalsocialismen, ha, ehuru de begynt från helt andra utgångspunkter, på ett senare utvecklingsstadium upptagit och ombildat hegelska tankeformer. Hegel kunde därför ha omnämnts. Men hans tankesystem utmynnar å andra sidan icke i en politisk ideologi; i själva verket hava på dess grundvalar flera varandra motsatta byggts. Här har man kanske att söka skälet, varför författaren förbigått Hegel.

En särskild uppmärksamhet förtjäna de sidor förf. ägnar åt demokratiens kris. Han har här trängt fram till en riktig problemställning genom att peka på den förutsättning, på vilken all demokrati vilar, en viss värdegemenskap. »Demokratien», säger förf., »utgår från att representanterna för skilda åskådningar skola genom diskussion och förhandlingar kunna komma till för alla eller åtminstone för det stora flertalet acceptabla resultat, att intresse-motsatserna skola kunna upplösas i eller åtminstone överbyggas genom kompromisser. Men förutsättningen härför är en viss gemensamhet i värdeföreställningar, ett residuum av åsikter och intressen, som allmänt respekteras. För diskussionen är en sådan värdegemenskap lika nödvändig som ett gemensamt språk; kompromisser bli meningslösa, då parterna representera skilda grundåskådningar och intet högre intresse synes kräva uppgivandet av egna krav. En revolution blir naturlig, då de politiska riktningarna i sina egna syften se något väsentligare än det värde, som statsskickets fredliga bevarande innebär.»¹ Det finns emellertid också en demokratiens kris i en mera inskränkt mening. Den består i den stockning i statsmaskinens gång, som inträffat i de flesta västerländska demokratier och deras avläggare, orsakad av en utomordentlig överbelastning av statsstyrelsens organ. Det är demokratiens kris i denna form, som kanske tilldragit sig det större intresset och blivit föremål för den vidlyftigaste diskussionen, åtminstone i de länder, där man ännu icke inlåtit sig på diktaturens experiment, och de äro tillsvidare i flertal i världen. Förf. har här sagt det väsentliga men kunde gärna ha varit mera utförlig.

Genom sina skarpsinniga analyser, sina på många punkter nya och överraskande problemställningar och genom sina litterära förtjänster fångar kanske i första rummet den här behandlade delen av Tingstens arbete intresset. Vill man mäta den insats förf. gjort och iakttaga med vilken konsekvens och klarhet han genomfört sina synpunkter, bör man emellertid vända sig till bokens huvudavdelning, till skildringen av författningsutvecklingen i de särskilda staterna.

Det kunde vara frestande att dröja inför den bild Tingsten tecknat av det franska statsskicket. Det kunde också vara motiverat på grund av att den franska demokratien och dess regeringssystem så ofta vanställts i tidigare svenska framställningar. Vi måste dock inskränka oss till några antydningar. — Det utmärkande draget i

¹ Tingsten, a. a. s. 61.

fransk demokrati är den egenartade utbildningen av partiväsendet. Förr skulle man kanske hava lagt huvudvikten vid partiernas stora antal. Detta har numera på andra håll betydligt överträffats. Det för franskt partiväsen säregna ligger på ett annat område. Hela landet omfattande partier med utvecklad partihierarki och utbildade valorganisationer finnas med få undantag icke. Partiuppdelningen i deputeradekammaren uppstår *efter* valen, då de nyvalda deputerade inträda i olika grupper. Detta förhållande återverkar på deras uppträdande på ett tvåfaldigt sätt. Den enskilde deputerade, och detta gäller för en majoritet av antalet medlemmar i deputeradekammaren, står tämligen obunden med avseende på partiförbindelser; ingår han i en ministériel kombination, kan han, när han anser omständigheterna sådana, jämförelsevis lätt lösgöra sig därifrån. Han saknar å andra sidan stödet av ett parti ute i sin valkrets och måste därför bli synnerligen känslig för opinionens växlingar inom densamma.

Deputeradekammarens fraktionering i ett stort antal grupper omöjliggör regeringsbildning med stöd enbart av en enda grupp; regeringarna sammansätts undantagslöst av medlemmar av flera samverkande grupper. Orsaken till regeringarnas upplösning är i regel den, att en eller flera av de i regeringsblocket ingående grupperna eller delar därav vägra att fortsätta samarbetet och rösta mot regeringen, varigenom denna försättes i minoritet. De enskilda gruppmedlemmarnas relativa obundenhet av partihänsyn möjliggör detta brytande av den ingångna förbindelsen, och deras känslighet för opinionens växlingar förmår dem därtill. Vad innebär då en ministerkris i Frankrike? Man har varit ense om, att den som oftast icke betyder, icke gärna kan betyda ett systemskifte. Men man har gått till överdrift åt motsatt håll genom påståendet, att den endast innebure ett personskifte inom regeringspersonalen. I själva verket betecknar en ministärförändring i Frankrike något mer, den anger en understundom måhända omärklig justering av regeringskursen, ett streck åt höger eller vänster på kompassen. Den franska parlamentarismen är på så sätt den finaste och känsligaste regeringsmekanism något land äger, då det gäller att inregistrera skiftningarna i den allmänna opinionen. En märkbarare förändring hos denna avspeglar sig alltid i en förändring i regeringens sammansättning. Om regeringarna äro labila, utmärker sig till gengäld, som Tingsten visat, fransk inrikespolitik för sin relativa stabilitet. Tvåra omkastningar äro i regel uteslutna, växlingarna ske så småningom med mjuka övergångar. Innebär icke ett system som detta regeringsmaktens permanenta svaghet? Av Tingstens historiska redogörelse framgår, att den franska parlamentarismen, när läget så krävt, haft förmåga att skapa starka regeringar, som både gent emot parlamentet och landet utövat en kraftig ledning.

Det är lockande att ingå på flera enskildheter i förf:s skildring av den franska demokratiens utveckling och hans karakteristik av dess väsen. Kontrasten mellan honom och hans svenska föregångare är utomordentligt stor. En sak blott skall här ytterligare påpekas, en syn-

punkt, som är för författaren originell. Det franska elektoratet fick sig vid valen 1871 till besvarande förelagda två frågor, som, tagna var för sig, med säkerhet skulle hava givit representationen ett annat utseende: frågan om krig eller fred och frågan om statsformen. Sammankopplingen gav de samverkande monarkistiska grupperna en tillfällig maktställning, som de voro angelägna om att i det längsta bevara och befästa. Därav de egendomliga omständigheterna vid författningens tillkomst och dennas egendomliga karaktär. När de republikanska grupperna kommo till makten, befunno de sig i en prekär situation. Deras strävan måste gå ut på försvaret och förankringen av den republikanska regimen, som endast hade ett alltför bristfälligt fäste i författningen. Detta skedde så småningom och på olika vägar, de stora »affärerna» i den 3:e republikens historia äro de påtagligaste uttrycken för denna strävan. Man kan icke förstå dem utan att hava den politiska bakgrunden i minne. Följden av detta förhållande har emellertid blivit, att den stora motsatsen i fransk politik s. å. s. förskjutit sig till det historiska planet. Striden om statsformen har tänjt ut sig, och en bidragande orsak härtill har väl varit det stöd båda de stridande lägren kunnat finna i rikt utbildade traditioner. Först sedan denna strid utkämpats, och detta sker mycket sent, har den motsats, som annorstädes präglat den politiska utvecklingen, borgerliga contra socialrevolutionära, kunnat göra sig gällande.

Tingsten avslutar sin skildring av Frankrike med en mera ingående analys av den franska radikalismen, närmast med utgångspunkt från Alain. Det synes väl motiverat att så göra. Radikalismen är den schibbole, som öppnar inseglet till hemligheten i fransk politik.

En dogmatisk uppfattning av parlamentarismens väsen har ofta fått skymma blicken för de verkliga dragen i Englands författningsutveckling. Det har här skett på samma vis som tidigare med den Montesquieuska maktfördelningsdoktrinen. Såsom ett led i den parlamentariska dogmatiken här ingått kravet på väljarkårens och representationens organisering i stora, enhetliga partier, helst icke flera än två till antalet, samt på grundval av dessa bildade enhetliga kabinett, som alternerat vid makten. I England har man återfunnit dessa två stora partier, men gjort till regel vad som blott varit episod. Engelska premiärministrar hava själva icke uppställt så rigorösa fordringar på enhetliga partimajoriteter, de ha talat om adekvata majoriteter¹ och vid många tillfällen fått nöja sig med heterogena sådana, stundom med mindre.

Tingsten bryter med detta dogmatiska åskådningssätt. Han är icke ensam därom, han har flera föregångare. Han konstaterar, att de båda homogena partierna blott varit en episod, som ersatts med ett system av partikoalitioner, innan England övergått till treparti-systemet. Betydelsen av en sorgfälligare undersökning av regerings-

¹ Uttrycket är hämtat hos Asquith, som anför det efter Palmerston. Oxford and Asquith: Fifty years of Parliament. Vol. 2, s. 80.

majoriteternas sammansättning och partiernas styrkeförhållanden för utformningen av de olika regeringarnas politik ådagalägges på ett avgörande sätt i författarens skildring. De irländska rösternas roll för den gladstoneska politiken i dess senaste skeden är väl känd och har ofta betonats. På ett karakteristiskt, i hög grad talande sätt försvinner senare homerulefrågan för att åter dyka upp 1909 i fullt akut form. Den socialreformatoriska aktiviteten under Salisburys andra regering får sin naturliga förklaring i dess beroende av understödet från den Chamberlainska gruppen, liksom den aggressivt radikala tendensen hos det Campbell-Bannerman-Asquithska kabinettet beror på dess behov av arbetarösterna. Frånvaron av en majoritet präglar helt de båda arbetarregeringarnas uppträdande.

Av Tingstens skildring framgår också en annan sak: nödvändigheten att granska valsiffrorna och icke stanna vid mandatfördelningen. Förf. har gjort detta i alla stater, där det varit möjligt att erhålla några uppgifter, men ingenstades har resultatet varit så överraskande som i England. Berömd är Fahlbecks bild av de båda gossarna på gungbrädet med den vuxne mannen på mitten. Bilden är så missvisande som möjligt. Genom att anföra valsiffrorna från de olika valen har förf. kunnat fastslå, att partiernas inbördes styrkeförhållanden under senare delen av 1800-talet visa en påfallande stabilitet, att det först är vid 1906 års val en större förskjutning kan påvisas, samtidigt med att arbetarepartiet börjat verksamt uppträda. De utomordentligt stora växlingarna i partiernas representation i underhuset, som vid de flesta nyval äga rum, måste skrivas på valsystemet. Vid 1895 års val t. ex. erhöll det unionistiska partiet med 100 tusen rösters majoritet i Storbritannien sammanlagt 411 platser i underhuset, liberalerna endast 177.

Det är att beklaga, att förf. icke kunnat ägna mer än några få sidor åt dominions författningsutveckling. Den engelska parlamentarismen har brukats som en likare vid jämförelsen med och värdesättningen av de mest olikartade styrelsesystem. Här i dominions föreligger ett område, som direkt inbjuder till jämförelse, man får den engelska parlamentarismen s. a. s. i fyra reviderade upplagor, framvuxen under olikartade betingelser. Arbetets karaktär av del i ett serieverk har ställt skrankor för förf. men så sidstark som volymen blivit, tycker man att något eller några tiotal sidor kunnat ägnas denna sak. Som kapitlet nu föreligger, meddelar det vad man oundgängligen behöver veta för att förstå de förenade konungarikenas utveckling från en säregen federativstat till en statsbildning, om vars folkrättsliga rubricering diskussionen bland de sakkunniga nu pågår som allra livligast.

De amerikanska partierna ha sagts vara »av författningen framkallade och för den nödvändiga». Dennas föreskrifter om valet av president ha framtungit organiserandet av unionella partier, och eftersom valet gäller besättandet av en enda post, ha partierna av naturliga skäl icke blivit flera än två. Särskilda omständigheter hava fogat det så, att de uppslukat såväl det statliga som det kommunala partiväsendet. De båda amerikanska partierna hava ut-

bildat och renodlat en sida, som är tillfinnandes i allt partiväsande: den valtekniska. Den motsättning i politisk åskådning, som från början rådde mellan dem och som från skilda tillflöden vidmakt-hölls, är längesedan försvunnen. De ha därefter övergått till att bliva två unionen och de enskilda staterna omspännande valmaskiner, två ofantliga affärsföretag i politik. Som politiska opinionsbildare hava de blivit lika ineffektiva som de äro effektiva såsom valmaskiner. Ideella motsättningar finner man utanför de officiella parti-bildningarna. En minoritet, som slutit sig samman kring en viss reform, har ofta lyckats föra denna till seger genom en köpslagan mellan partierna, särskilt där dessa varit någorlunda jämnstarka; den har skänkt det parti sitt understöd, som upptagit reformen. Det mest kända exemplet på en sådan taktik har varit förbudets genomförande. Tingsten är sedan gammalt förtrogen med amerikanska författningsförhållanden, som han behandlat i flera tidigare arbeten. Han beskriver partimaskinen och dess sätt att arbeta med stor åskådlighet.

Intresset knyter sig kanske dock i främsta rummet till andra moment i hans skildring av Amerika. Han sammanfattar här på ett förtjänstfullt sätt resultatet av de senaste årtiondenäs historiska forskning i Amerika. Den amerikanska revolutionen har från europeisk synpunkt haft sin stora betydelse som en omedelbar föregångare till den franska, och den amerikanska författningen har betraktats som ett lyckligt resultat av en lycklig revolution. Progressistiska politiska rörelser i Europa under 1800-talet ha riktat blickarna mot Nordamerikas Förenade stater som mot en idealstat, som man här borde efterlikna. Från amerikansk synpunkt ter sig bilden av författningsverket annorlunda. Detta betecknar en reaktion mot en föregående period av demokratisk tygellöshet och vill resa ett bålverk mot demokratiens överdrifter. Därav det sinnrika systemet med varandra motvägande kontroller. Författningsarbetet hade en övervägande konservativ inriktning och uppbars av den principiella uppfattningen, att statsmakten framför allt borde garantera äganderätten och avtalsfriheten. »Statsmaktens mål var huvudsakligen negativt: att upprätthålla de principer, som bildade grundvalen för individernas och klassernas fria tävlan. Laissez-faire var den ledande politiska principen.»¹ De motsättningar, som gjort sig gällande i amerikansk politik under de sista 50 åren, ha tagit sig skiftande uttryck och uppträtt i många former, men de låta sig återföra till den allmänna motsättningen mellan anhängare av laissez-faire-principen och en socialreformatorisk riktning, som krävt vidgat statsingripande.

Ett av de geniala dragen i Bismarcks riksskapelse har ansetts vara, att han kallade demokratien till hjälp för att befästa enhetsverket genom att införa allmän rösträtt till den tyska riksdagen. I författningen intog riksdagen platsen som representant för riket, den utgjorde det unitaristiska organet, under det att förbundsrådet

¹ Tingsten, a. a. s. 342.

representerade delstaterna och bildade det federalistiska. Man har låtit denna formella indelning gälla. Tingsten uppvisar emellertid, att det i realiteten är förbundsrådet, genom sin sammansättning företrädande vissa socialt och politiskt dominerande intressen, som kommit att representera enheten, under det att riksdagen snarare i sin partiuppdelning upptagit partikularistiska intressen.

Tyska riket uppvisade före världskriget en särskild författningstyp, som var föremål för stort intresse. Vid sidan av ett utpräglat demokratiskt element i författningen, den allmänna rösträtten, fann man här en konstitutionalism utvecklad, som icke, i likhet med vad som skedde överallt annorstädes, utvisade några starkare tendenser att omvandlas i en parlamentarisk demokrati. Tingsten ger den sannolika förklaringen till demokratiseringsförsökens ringa framgång i riket. Den är att söka i två faktorer. Den ena låg hos delstaterna, i deras odemokratiska författningar och sociala förhållanden. Den andra i själva valsystemet. Detta krävde, om absolut majoritet ej uppnåddes vid den första omröstningen, en andra valomgång.¹ Därvid ingingo de borgerliga partierna valkoalitioner, under det att socialdemokraterna städse vöro uteslutna från denna möjlighet och därför ständigt blevo underrepresenterade i förhållande till sitt antal.

Skildringen av Tyskland efter världskriget stannar vid Pappens andra upplösning av riksdagen i september 1932. Förf. slutar s. a. s. mitt i en mening; detta beror på, att de avslutade händelserna icke inträffat, då förf. avslutade sitt manuskript, vilket han särskilt påpekar. Något som dock icke borde hava hindrat honom att göra en sammanfattning. Kapitlet är genom sin detaljrikedom en smula svåröverskådligt.

Av europeiska stater har Ryssland genomlupit den kortaste perioden av konstitutionellt representativt statsskick. Hur kort den än är, har den sitt intresse ur olika synpunkter. Det är överraskande att erfara, hur stark oppositionen inom duman var trots den mycket ojämnt fördelade representationsrätten och författningens i övrigt mycket starka konservativa garantier.

Det kommunistiska statsskicket hör till de flitigast omdebatterade ämnena; samtidigt torde det höra till de minst kända. Av Tingstens redogörelse inser man de särskilda svårigheter, som äro förenade med ett begripande av de sovjetryska institutionerna. Det grundläggande draget i statsskicket är dess egendomliga pyramidala konstruktion, en demokratisk hierarki med stor maktkoncentration i pyramidens spets, dess filtrering av folkviljan genom en serie av valinstanser. Rösträtten är i stort sett allmän, men på olika stadier i valprocessen graderad till förmån för stadsbefolkningen. Härigenom gynnas tydligtvis kommunismen. Det förnämsta organet för dess välde är emellertid partiet, organiserat på ett likartat sätt med valprincipen genomgående tillämpad. Systemet benämnes demokratisk centralism. Ett annat kännetecken på den ryska författningen är bristen på kompetensfördelning mellan olika statsorgan. Talande

¹ Innebörden av denna valprocedur är till stor del outredd. Tingsten har påvisat dess stora betydelse även vid de franska valen.

är, att t. ex. Lenin var ordförande i folkkommisariernas råd, under det att Stalin, som nu torde utöva det största inflytandet, är partiets generalsekreterare.

Författaren gör en jämförelse mellan den kommunistiska och den fascistiska regimen. Likheterna äro i ögonen fallande. Hos båda ett parti, som monopoliserat statsmakten och genomfört en stark maktkoncentration. Men skillnaderna äro också betydande. »I Ryssland», säger förf., »har utvidgningen av statsverksamheten varit långt större och ägt en långt mera systematisk karaktär än i Italien; den kollektivistiska principen har här varit den primära och dominerande, under det att den i Italien framstått som ett medel att stärka staten, icke som ett gott i och för sig. Å andra sidan har diktaturen i mera inskränkt mening — maktens koncentration inom staten — utformats mera fullständigt i Italien. Den ryska regimen bygger, vad såväl staten som det härskande partiet beträffar, på valprincipen, även om betydelsen härav faktiskt är begränsad; i Italien är den från toppen styrda hierarkien legalt satt i system, och den demokratiska legitimationen inskränker sig till en allmän omröstning rörande av regeringen nominerade parlamentskandidater.»¹

Ovanstående redogörelse har velat giva en föreställning om hur förf. genomfört sina synpunkter. Till slut ett ord om bokens sista kapitel. Det ligger i ett arbetes art som det Tingstenska, ett allmänt översiktsarbete, att ett prodiversekonto måste upptagas i bokslutet. Ett dylikt konto blir gärna ett slags papperskorg, i vilken förf. uppsamlar kunskapsfragment rörande ämnets mera periferiska delar, som han under verkets utarbetande hopbragt från olika håll, en serie notisartade meddelanden. Prodiversekontot heter här: övriga stater. På ett par punkter har icke förf. lyckats undgå det elaka öde, som brukar vila över dessa kapitel. Så har t. ex. Albanien behandlats på 6 rader och Portugal på 10 1/2, och dessa äro så försiktigt avfattade, att författaren lyckats dölja sin visdom för läsaren. Vidare kan anmärkas, att Balkanstaterna blivit något fragmentariskt behandlade, och att här en inledning kunde vara behövlig, samt att Österrike-Ungern före 1918 fått sig ett väl knappt utrymme tillmätt. Med hänsyn till den roll Donaumonarkien spelade före världskriget hade denna tillika med Balkanstaterna med fördel kunnat sammanföras i ett särskilt kapitel. Med dessa undantag skiljer sig författarens samlingsavdelning från det eljest brukliga. Ehuru korta äro de underavdelningar, som ägnas varje särskild stat, synnerligen substantiella. Förf. lyckas giva individuell prägel åt var och en av de olika stater han behandlar. Om några skola särskilt framhållas, synes mig Tjeckoslovakiet, Japan och Kina förtjäna detta.

Demokratiens seger och kris är ett digert verk, som innehåller en överväldigande mängd fakta. Arbetets ekonomi har tvingat förf. att i huvudsak lita till andrahandskällor. Han synes ha kontrollerat dem väl. Endast i ringa mån ha hans uppgifter här kunnat grans-

¹ Tingsten, a. a. s. 568.

kas, men överallt, där en undersökning företagits, ha de, med enstaka undantag, som nedan skola nämnas, befunnits exakta. De inadvertenser, som insmugit sig, hava i allmänhet ingen annan betydelse än att de vanpryda den eljest korrekta framställningen.

Vid redogörelsen för striden med överhuset angiver förf. sid. 276 de konservativas reträttlinjer i händelse av författningsstrid. De voro enligt honom: folkomröstning vid beslutskonflikt mellan husen och reorganisation av överhuset. I själva verket diskuterades väl referendumfrågan vid denna tid, men det förslag, som åsyftas, lord Balfours of Burleigh referendum bill, framlades icke förrän i mars 1911. På samma sida anföres Balfours bekanta yttrande i Nottinghamtalet. Detta är emellertid fällt tidigare än de berörda händelserna, och adressen till överhuset har förnekats. Angående Lansdowns förslag till överhusreform skriver förf. s. 282, att 100 medlemmar i det nya överhuset skulle väljas av samtliga pärer i riket bland personer, som innehåft vissa höga ämbeten. Förslaget innehöll emellertid, att dessa skulle tagas inom ståndet, bland lorderna alltså.

Vid uppräknningen av de svenska statsministrarna sid. 576 har Themptanders namn fallit bort; han nämnes några rader längre ned. — Om det norska vänsterpartiet under ett tidigare skede säger förf. sid. 597, att det stödde sig på städernas radikala grupper och massan av bönderna. Detta är fullkomligt riktigt, men uttryckssättet blir en smula vilseledande, därför att städerna voro högerens säkraste fästen. Sid. 617 säges, att 1906 års lantdagsordning fortfarande är gällande i Finland. Påståendet är från författarens sida fullkomligt förbluffande. I utredningen angående ändringar i riksdagens arbetsformer 1931¹ har han i en bilaga utförligt kommenterat den finska riksdagsordningen,² vars tillvaro han nu två år senare förnekar. Citationstecknet kring frihetskriget på samma sida synes mig obefogat. Ett par citationstecken vid berörandet av 1914 års händelser i Sverige kunde behöva en motivering.

Det sätt, på vilket Tingsten fattat sin uppgift som historieframställare, har berövat honom flera stilistiska hjälpmedel. Anekdoten är fullkomligt bannlyst, personkarakteristik förekommer i ytterst ringa utsträckning. Det hade legat nära till hands att av stilens knapphet göra en prydnad. Förf. faller icke för denna frestelse. Han undviker icke upprepningar, där de för klarheten äro påkallade. Men trots att hans framställning rör sig om likartade företeelser och återkommande förhållanden i olika länder, undgår han tröttande upprepningar och lyckas skänka formen all den omväxling ämnets art medgiver. Stilen är städse utomordentligt klar och pregnant, formgivningen ofta originell. Då och då gör sig förf. emellertid skyldig till en viss nonchalans i ordvalet. Ett arbete av detta dryga omfång måste innehålla partier, som mindre intressera författaren, liksom även läsaren. Men denne senare har ett värn mot sitt slapp-

¹ Betänkande med förslag till vissa ändringar i riksdagens arbetsformer. Sthlm 1931 (S. O. U. 1931:26).

² A. a. ss. 175, 181, 189, 192, 193.

nande intresse i författarens alltid lika energiska grepp om sitt ämne. Han besjålas av ett klarhetens patos, som understundom har för-
mågan att värma hans stil. Den blir då glänsande, den lyser av en
inre glöd. I det stora inledningskapitlet når han kanske högst.

*

»Människan är», säger Windelband i en av sina populärfiloso-
fiska essayer, »för att variera ett antikt uttryck, det djur som har
historia. Hennes kulturliv är ett historiskt från generation till gene-
ration förtätat sammanhang; den som vill ta del i detta och med-
verka där, måste ha förståelse för dess utveckling. — — — Redan
av dessa grunder måste mänskligheten bära sin stora historiska
skolväska, och om den med tidernas lopp hotar att bliva allt tyngre
och tyngre, så skall det för framtiden icke fattas medel att försiktigt
och utan att skada den göra den lättare.»¹ Författaren har gjort ett
sådant försök. Han synes mig ha lyckats.

Till sist en honnör för illustrationsredaktören fru S. Lindberg
för det intelligenta och smakfulla, ibland nästan agitatoriskt effek-
tiva sätt, på vilket hon illustrerat verket.

Bror Gösta Cederström.

¹ Windelband, Preludier. Övers. Sthlm 1915; s. 240.

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

FÖR

POLITIK — STATISTIK — EKONOMI

NY FÖLJD

UTGIVEN AV

FAHLBECKSKA STIFTELSEN

TRETTIOSJÄTTE ÅRGÅNGEN
(NY FÖLJD 15:DE ÅRG.)

1933

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFTS EXPEDITION, LUND

REDAKTION:
FAHLBECKSKA STIFTELSENS KOLLEGIUM

REDAKTIONSSEKRETERARE OCH ANSVARIG UTGIVARE:
ROBERT MALMGREN

LUND
HÅKAN OHLSSONS BOKTRYCKERI
1933

INNEHÅLL

UPPSATSER

	Sid.
CARLSSON, GOTTFRID N., Den gemensamma voteringens område. Parla- mentariska reformförslag	1, 97
EDIN, KARL ARVID, Bidrag till befolkningsstatistikens metodik	245, 409
ERICH, R., Angreppsfrågan i dess nyaste utformning	291
GAHN, HANS, Depressionens och skatteförhöjningarnas inverkan på rusdrycks- konsumtionen	322
GRÖNLUND, OTTO, Den svenska rättsstatistikens hundraårsminne	133
HEDLUND, TORUN, Kooperationens inverkan på minuthandelns centralisering	44
JANSSON, ALLAN, Till statsrådsberedningens förhistoria: Krigsberedningens upp- komst 1810—1813	29
KELSEN, HANS, Den rena rättsläran. Dess metod och grundbegrepp	193
LAGERROTH, FREDRIK, Enhetlig budget eller specialfonder? Ett frihetstida finansproblem	303
SUNDBERG, HALVAR G. F., Ny fråga och nytt yrkande i kommunalrätten	395
WEDBERG, BIRGER, Från riksrätterna. En efterskörd	426

ÖVERSIKTER OCH MEDDELANDEN

ANGER, FILIP, Statistiska föreningen i Stockholm	471
BRACONIER, JEAN, Franska författningsproblem	64
EKMAN, RAGNAR, Den nya presslagen i Tyskland	454
HAGSTRÖM, B., Grundlagsutredningar inom justitiedepartementet	345
HERLITZ, NILS, Krigsdomstolarna och grundlagen	449
HJELMQVIST, B., Estlands presidentproblem	59
— —, Statute of Westminster	60
— —, Den kvinnliga rösträtten i praktiken	146
— —, Krigsdomstolarna och grundlagen	148
— —, Den engelska överhusreformen	272
— —, Nya tillägg till Förenta staternas författning	275
HOLM, SUNE, Konstitutionella och kommunala frågor vid 1933 års riksdag	265
LINDSKOG, G., Första kammарvalen år 1933	352
MALLING, J. H., Nationernas Förbunds XIV. assemblée	465
NYSTRÖM, BERTIL, Internationella statistiska institutets nya tidskrift	364
OLSSON, GUSTAF, Det indiska författningsarbetet inför avslutningen	150
THERMÆNIUS, EDV., Nya svenska partiprogram	354
— —, Nationalsocialistiska partibildningar i Sverige	357
— —, Statsvetenskapliga föreningar	363

	Sid.
WEDBERG, BIRGER, En nådefråga historiskt belyst	56
— —, Ännu några ord om statsrådsberedningen	57
WICKSELL, S. D., Befolkningsförhållandena i Sverige under 1920-talet	68
— —, Internationella Unionen för vetenskaplig undersökning av befolkningsproblemen	73
— —, Reflexioner vid bedömandet av befolkningsrörelsens allmänna relativtal	155
Ansökningar om understöd från J. H. Palmes fond	73, 472

LITTERATURGRANSKNINGAR

ALLYN, E., Lords versus commons. A century of conflict and compromise 1830—1930. Anm. av <i>Bror Gösta Cederström</i>	383
VON ASP, P. O., Politisk Dröm. 1806. Utg. av GEORG LANDBERG. Anm. av <i>Gunnar Heckscher</i>	77
BERL, La politique et les partis. Anm. av <i>Herbert Tingsten</i>	74
BRUSEWITZ, AXEL, Hemliga utskottet i 1809 års författning. Studier över riksdagen och utrikespolitiken 1. Anm. av <i>Erik Fahlbeck</i>	167
GRAUERS, SVEN, Den svenska riksdagen under den karolinska tiden. Sveriges riksdag, historisk och statsvetenskaplig framställning. I: IV. Anm. av <i>Wilh. Carlgren</i>	83
GURIAN, WALDEMAR, Der Bolschewismus. Anm. av <i>Carl Arvid Hessler</i>	170
— —, Der integrale Nationalismus in Frankreich. Anm. av <i>Herbert Tingsten</i>	277
HALÉVY, E., Histoire du peuple anglais au 19:e siècle. Épilogue (1895—1914). Anm. av <i>Bror Gösta Cederström</i>	282
LANDBERG, GEORG, Den svenska riksdagen under den gustavianska tiden. Sveriges riksdag, historisk och statsvetenskaplig framställning. I: VII. Anm. av <i>Hugo Valentin</i>	369
MAURRAS, CHARLES, Dictionnaire politique et critique établi par les soins de Pierre Chardon. Anm. av <i>Herbert Tingsten</i>	277
— —, Au Signe de Flore, la fondation de L'Action Française 1898—1900. Anm. av <i>Herbert Tingsten</i>	277
MORLEY, FELIX, The society of nations. Its organization and constitutional development. Anm. av <i>Gunnar Hesselén</i>	162
POSADA, ADOLFO, La nouvelle constitution espagnole. Le régime constitutionnel en Espagne. Anm. av <i>Harald Wigforss</i>	180
SCHAEFER, WILH., Bestechung und Korruption als Machtmittel der Politik. Anm. av <i>Gunnar Waldner</i>	177
SCHEFFBUCH, ADOLF, Die geistigen Grundlagen des Bolschewismus. Anm. av <i>Carl Arvid Hessler</i>	170
SCHOU, S., Den moderne Stat, en Oversigt over dens Tilblivelse, Væsen og Virken samt de politiske Idéer i Fortid og Nutid. Anm. av <i>Gunnar Hesselén</i>	379
SIEGFRIED, Tableau des partis en France. Anm. av <i>Herbert Tingsten</i>	74
THERMÆNIUS, EDV., Sveriges politiska partier. Anm. av <i>Gunnar Hesselén</i>	473
HTIBAUDET, Les idées politiques de la France. Anm. av <i>Herbert Tingsten</i> ...	74

	Sid.
TINGSTEN, H., Demokratiens seger och kris. Den författningspolitiska utvecklingen 1880—1930. Anm. av <i>Bror Gösta Cederström</i>	477
WAHLUND, STEN, Demographic Studies in the Nomadic and Settled Population of Northern Lapland. Anm. av <i>Carl-Erik Quensel</i>	185
WOLFF, HANS J., Organschaft und Juristische Person. I, Juristische Person und Staatsperson. Anm. av <i>Karl Olivecrona</i>	279
Berättelse över Fahlbeckska Stiftelsens verksamhet år 1932	92

Till red. insända skrifter.

- Berättelse angående Helsingfors stads kommunalförvaltning.* 1931. Utg. av Helsingfors stads statistiska byrå. Hfors 1933.
- Ekonomisk Tidskrift.* 1933. H. 4. Uppsala 1933.
- Ekonomiska Samfundets Tidskrift.* Ny serie. H. 28. Hfors 1933.
- Finsk Kommunaltidskrift.* 1933. Nr 7. Hfors-1933.
- Finsk Tidskrift för vitterhet, vetenskap, konst och politik.* T. CXV. H. IV—VI. Hfors 1933.
- Förhandlingar vid Svenska Kriminalistföreningens möte i Stockholm den 17 februari 1933,* utg. av Föreningens styrelse. Sthlm 1933.
- Historisk Tidskrift.* 1933. H. 4. Sthlm 1933.
- Il Secolo Fascista.* 1933. N:o 20—24. Roma 1933.
- Industria.* Årg. XXIX. N:o 23—26. Sthlm 1933.
- Institut International d'Agriculture, Rome.* Revue Internationale d'Agriculture. 1933. N:o 10—12. Rome 1933.
- International labour review.* Vol. XXVIII. N:o 5—6. Genève 1933.
- Kommersiella Meddelanden.* Årg. 20. Nr 20—24. Sthlm 1933.
- Konsumentbladet.* 1933. Nr 44—52. Sthlm 1933.
- Meddelanden från Handelskammaren i Gefle.* 1933. H. 4. Gefle 1933.
- Mercator.* Tidskrift för Finlands näringslif. Årg. XXVIII. Nr 44—52. Hfors 1933.
- Nationalekonomisk Tidsskrift.* 1933. H. 5. Kbhvn 1933.
- Nordisk Tidskrift för vetenskap, konst och industri.* 1933. H. 6. Sthlm 1933.
- Riksgäldskontoret budgetåret 1932—33.* årsbok utarb. inom Riksgäldskontorets kameralbyrå. Sthlm 1933.
- Rivista Internazionale di Scienze Sociali e Discipline Ausiliarie.* An. XLI. Serie III. Vol. IV. Fasc. V. Milano 1933.
- Social Tidskrift.* 1933. Nr 10—12. Hfors 1933.
- Sociala Meddelanden.* 1933. Nr 11—12. Sthlm 1933.
- Statistisk Månadsskrift.* Årg. 28. Nr 10—11. Sthlm 1933.
- Statsökonomisk Tidsskrift.* 1933. H. 4—6. Oslo.
- Sunt Förnuft.* Årg. XIII. Nr 9—10. Sthlm 1933.
- Svensk Finanstidning.* Årg. XII. Nr 5—13. Sthlm 1933.
- Svensk Försäkrings Årsbok.* 1933. Sthlm 1933.
- Svensk Juristtidning.* 1933. H. 6. Sthlm 1933.
- Svenska Stadsförbundets Tidskrift.* H. 7—8. Sthlm 1933.
- Sveriges officiella statistik. Bergshantering år 1932.* Av Kommerskollegium. — Handel år 1932. Av Kommerskollegium. Sthlm 1933.
- The L. M. Ericsson Review.* 1933. Nr 4. Sthlm 1933.
- Tiden.* 1933. Nr 11—12. Sthlm 1933.
- Tidsskrift for Rettsvidenskap.* 1933. H. 3—4. Oslo.
- Økonomi og Politik.* Aarg. 7. Nr 3. Kbhvn 1933.
- BRUSEWITZ, AXEL, Studier över riksdagen och utrikespolitiken. II. Nordiska utrikesnämnder i komparativ belysning. (Skrifter utg. av Statsvetenskapliga Föreningen i Uppsala. H.) Uppsala 1933.
- HARMAJA, LEO, Die Einwirkung der Zollpolitik auf die Industrialisierungstendenz in der finnischen Volkswirtschaft vor dem Weltkrieg. (Volkswirtschaftliche Forschungen, herausgegeben von Kansantaloudellinen Yhdistys. II.) Hfors 1933.
- , Effects of the War on Economic and Social Life in Finland. (Economic and Social History of the World War.) 1933.
- KAUTZ, ERICH A., Der Hafen von Vlissingen. Seine Stellung und Entwicklungsaussichten im internationalen Verkehr. (Weltwirtschaftliches Archiv. Fünftes Ergänzungsheft.) Jena 1933 (tr. Hamburg).
- NORRMAN, SUNE, Mantalskrivning. Handbok. Sthlm 1933. P. A. Norstedt & Söners Förlag.
- REUTERSKIÖLD, C. A., Föreläsningar i svensk stats- och förvaltningsrätt. II. Förvaltningen. Öfersigt af den materiella förvaltningsrätten. Uppsala 1933.

Försäkringsaktiebolagen
"Skåne" och "Malmö"

Huvudkontor i Malmö

—
Brand=
Liv=
Olycksfalls=
Automobil=
och andra
Försäkringar
—

Den 1 januari 1933 ansvarade »Skåne» för

Brandförsäkringar c:a	2.500.000.000 kronor
Kapitalförsäkringar c:a	215.000.000 kronor
Ränteförsäkringar c:a (årligen)	1.200.000 kronor

Den 1 januari 1933 utgjorde »Skånes»

Samtliga fonder över	80.000.000 kronor
(incl. garantifondförbindelser . . . . .)	9.300.000 kronor)